

PARAGRAF

Časopis za pravna i društvena pitanja
Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

*Journal for legal and social issues of the Faculty of Law,
Josip Juraj Strossmayer University of Osijek*

God. 6, br. 1/2022.

PARAGRAF

Časopis za pravna i društvena pitanja
Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

*Journal for legal and social issues of the Faculty of Law,
Josip Juraj Strossmayer University of Osijek*

ISSN 2584-3621 (Online)
ISSN 2584-3613 (Tisak/Print)

Izdavač

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek
Stjepana Radića 13, Osijek

Publisher

*Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Law Osijek
Stjepana Radića 13, Osijek*

Adresa Uredništva

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek
Stjepana Radića 13, 31 000 Osijek, Republika Hrvatska
telefon: +385 (0)31 224 500, fax: +385 (0)31 224 540
URL: <http://www.pravos.unios.hr/paragraf>
<https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/paragraf/>
E-pošta: paragraf@pravos.hr

Editorial Board address

*Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Law Osijek
Stjepana Radića 13, 31 000 Osijek, Republic of Croatia
Telephone: +385 (0)31 224 500, Fax: +385 (0)31 224 540
URL: <http://www.pravos.unios.hr/paragraf>
<https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/paragraf/>
E-mail: paragraf@pravos.hr*

Glavne i odgovorne urednice

prof. dr. sc. Aleksandra Vasilj
izv. prof. dr. sc. Biljana Činčurak Erceg

Editors in Chief

*Aleksandra Vasilj, PhD, Full Professor
Biljana Činčurak Erceg, PhD, Associate Professor*

Uredništvo

izv. prof. dr. sc. Aleksandar Erceg (Ekonomski fakultet Osijek), izv. prof. dr. sc. Ljubica Kordić (Pravni fakultet Osijek), izv. prof. dr. sc. Emina Jerković (Pravni fakultet Osijek), izv. prof. dr. sc. Višnja Lachner (Pravni fakultet Osijek), izv. prof. dr. sc. Dubravka Klasiček (Pravni fakultet Osijek), doc. dr. sc. Mato Palić (Pravni fakultet Osijek), izv. prof. dr. sc. Sandra Fišer Šobot (Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet Novi Sad, Republika Srbija), prof. dr. Volker Trauzettel (Sveučilište u Pforzheimu, Business School Pforzheim, Savezna Republika Njemačka)

Editorial Board

Aleksandar Erceg, PhD, Associate Professor (Faculty of Economics Osijek), Ljubica Kordić PhD, Associate Professor (Faculty of Law Osijek), Emina Jerković, PhD, Associate Professor (Faculty of Law Osijek), Višnja Lachner, PhD, Associate Professor (Faculty of Law Osijek), Dubravka Klasiček, PhD, Associate Professor (Faculty of Law Osijek), Mato Palić, PhD, Assistant Professor (Faculty of Law Osijek), Sandra Fišer Šobot, PhD, Associate Professor (University of Novi Sad, Faculty of Law, Republic of Serbia), Prof. Dr. Volker Trauzettel, PhD, Professor (Pforzheim University, Business School Pforzheim, Germany)

Lektorica za radove/sažetke na hrvatskom jeziku

izv. prof. dr. sc. Marica Liović

Croatian Language Editor

Marica Liović, PhD, Associate Professor

Prijevod sažetaka na engleskom jeziku

izv. prof. dr. sc. Ljubica Kordić

English Language Editor

Ljubica Kordić, PhD, Associate Professor

Tehnička i stručna potpora

Ljiljana Siber, viša knjižn., mag. bibl., mag. iur.

Technical Support

Ljiljana Siber, senior librarian, MA library, LLM

Naklada

100 primjeraka

Circulation

Printed in 100 copies

Časopis izlazi jedanput na godinu.

This journal is published once a year.

Grafička obrada i tisak

Krešendo, Osijek

Graphics Processing/Prepress and Printing

Krešendo, Osijek

God. 6, br. 1/2022.

Vol. 6, No. 1/2022.

SADRŽAJ

ČLANCI

Matko Guštin

**AUTORSKO PRAVO, PROBLEMATIKA PLAGIRANJA
U ZNANOSTI I STAVOVI STUDENATA.....**9

Domagoj Ivanković

ONEČIŠĆENJE OKOLIŠA U CESTOVNOM PROMETU.....47

Laura Vilić

**MORAL, PRAVEDNOST I PRAVIČNOST KAO TEMELJI
SPOZNAJE VRIJEDNOSTI U PRAVU**83

Veronika Sudar

Matko Guštin

NEOVISNOST KOSOVA – 13 GODINA POSLIJE..... 99

Vlatka Šokec

Ana Elena Troha

SLOBODA KRETANJA RADNIKA.....133

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

Matko Guštin

COPYRIGHT, PLAGIARISM IN SCIENCE AND STUDENTS' ATTITUDES 9

Domagoj Ivanković

ENVIRONMENTAL POLLUTION IN ROAD TRAFFIC 47

Laura Vilić

**MORALITY, JUSTICE AND FAIRNESS AS THE FOUNDATIONS
OF THE UNDERSTANDING OF VALUES IN LAW 83**

Veronika Sudar

Matko Guštin

KOSOVO INDEPENDENCE - 13 YEARS LATER 99

Vlatka Šokec

Ana Elena Troha

FREEDOM OF MOVEMENT OF WORKERS 133

UVODNA RIJEČ UREDNICA

Poštovane čitateljice, poštovani čitatelji,

zadovoljstvo nam je da vam u ime Pravnog fakulteta Osijek možemo predstaviti šesti broj časopisa Paragraf, godišnjaka najboljih studentskih radova koji se bave aktualnim pravnim i društvenim pitanjima te problemima u Republici Hrvatskoj i u svijetu. Godišnjak ponajprije obuhvaća ponajbolje radove studentica i studenata Pravnog fakulteta u Osijeku, a onda i ostalih fakulteta u Republici Hrvatskoj.

Svrha je časopisa potaknuti studente na pisanje i objavljivanje radova. To je odlična prigoda za pokazivanje stečenih znanja i vještina, a ujedno je i izvrstan način za promociju. Objavljivanje rada u Paragrafu uz lijepo iskustvo donosi svojim autoricama i autorima dodatne pogodnosti: osim što je dobra referenca za buduće zapošljavanje, objavljeni rad donosi i dodatne bodove kad su posrijedi stipendije te ostale nagrade i priznanja.

U sad već šestoj godini izlazenja Paragrafa, objavit ćemo pet kvalitetnih studentskih radova. No valja istaknuti da je i ove godine normalan rad bio djelomice ograničen pandemijom bolesti COVID-19, stoga posebno zahvaljujemo autoricama i autorima što su se i u ovim izazovnim uvjetima posvetili pisanju znanstvenih i stručnih radova te pokazali što ih zanima, što su naučili, kako promišljaju, analiziraju i što su još spremni istraživati. I u ovom broju nastavljamo s praksom objavljivanja radova koji su ocijenjeni izvrsnim ocjenama kad su posrijedi natječaji za Rektorovu, odnosno Dekanovu nagradu za najbolji znanstveno-istraživački i stručni studentski rad Pravnog fakulteta Osijek. Također objavljujemo i jedan rad s Poslijediplomskog sveučilišnog (doktorskog) studija Pravo.

Nakraju, urednice zahvaljuju Pravnom fakultetu Osijek, što su prepoznali potrebu izlazenja ovakvog časopisa, kao i potencijal studenata našeg Fakulteta. Najviše zahvaljujemo svim autorima, našim vrijednim studentima, koji su u svojim radovima obrađivali različita pravna područja, dajući svoj znanstveno-stručni prinos istraživanju konkretne teme. Ne smijemo zaboraviti ni mentore koji su u proces nastanka studentskoga rada uključeni od početka: od definiranja teme, preko izbora odgovarajuće literature pa sve do savjeta koji se referiraju na metodologiju znanstvenoga rada. Zato, drage mentorice i mentori, i vama od srca hvala na golemom trudu i velikom strpljenju bez kojega nema napretka u nastavnome radu. Također zahvaljujemo svim recenzentima, domaćim i inozemnim, koji su odvojili svoje vrijeme i recenzirali studentske radove te dali prijedloge kojima su doprinijeli kvaliteti samih radova, ali i časopisa u cjelini.

U ovih šest godina tematika radova obuhvatila je gotovo sve grane prava. Teme radova bile su zanimljive i aktualne, a tako planiramo i dalje. Kako bismo potaknuli mentore da pišu u suautorstvu s našim studenticama i studentima, Uredništvo je odlučilo da ćemo

ubuduće objavljivati i ovakve radove. U želji da u sljedećem broju objavimo i radove napisane u suautorstvu studenata i nastavnika, sve vas srdačno pozdravljamo.

Očekujući vaše radove,

Scientia ipsa potentia est

Urednice
prof. dr. sc. Aleksandra Vasilj
izv. prof. dr. sc. Biljana Činčurak Erceg

AUTORSKO PRAVO, PROBLEMATIKA PLAGIRANJA U ZNANOSTI I STAVOVI STUDENATA*

Matko Guštin

student 5. godine Pravnog fakulteta Osijek

E-adresa: matko.gustin10@gmail.com

Izvorni znanstveni rad

UDK 343.533.9:001]-057.87

Rad primljen 15. travnja 2022.

Sažetak

Suvremeni pravni poreci sve veći značaj pridaju razvoju autorskog prava čiji su konstitutivni elementi autor te autorsko djelo. Autorsko pravo dio je intelektualnog vlasništva koje je regulirano i Ustavom Republike Hrvatske te Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima, dok se pitanje nezakonitog korištenja autorskim djelom regulira brojnim drugim propisima. U akademskoj zajednici autorsko pravo izuzetno je važno jer se na taj način poštuju i načela akademske čestitosti. Prije svega, plagiranje predstavlja neetični i nemoralni čin koji narušava ugled sudionika akademske zajednice, a njegovo sprječavanje posebno je usmjereno prema studentima pri čemu je ključni preduvjet sprječavanja plagiranja među studentima primjena odgovarajućih metoda citiranja. Razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, računalni programi postaju sve važniji saveznici u borbi protiv plagijata. S obzirom na to da je u ovom radu naglasak na studentima te na njihovu odnosu prema akademskoj čestitosti i pitanju plagiranja, uz predstavljanje temeljnih pojmova autorskog prava i plagiranja, autor se bavi i analizom autonomnih propisa javnih sveučilišta u Republici Hrvatskoj u vezi s pitanjem sankcioniranja plagiranja kao stegovnog djela. Za potrebe pisanja ovog rada, provedeno je i istraživanje među studentima Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku o pravilnom citiranju te posljedicama plagiranja.

Ključne riječi: autorsko pravo, citiranje, plagiranje, akademska zajednica, istraživanje

1. UVOD

Intelektualno vlasništvo, odnosno autorsko pravo kao njegov sastavni dio postaje sve važnija grana prava koja se zbog neopravdane marginaliziranosti nije uspjela značajnije razviti. Intelektualno vlasništvo potrebno je promatrati kao svaki drugi oblik (uobičajen-

* Rad je nagrađen Dekanovom nagradom za najbolji znanstveno-istraživački i stručni studentski rad Pravnog fakulteta Osijek u akademskoj 2020./2021. godini.

nog) vlasništva, pri čemu je naglasak na subjektivnim pravima i nematerijalnim dobrima, odnosno intelektu.¹ Dio intelektualnog vlasništva i autorsko je pravo koje je danas adekvatno regulirano normama građanskog i kaznenog prava, a razvidno je kako naglasak stavlja upravo na autora djela omogućavajući korištenje i zaštitu istoga.²

Plagiranje se pak može definirati kao svaki oblik nedopuštenog prisvajanja tuđeg djela,³ a promatra li se to pitanje u znanstvenom smislu, uglavnom je riječ o nedopuštenom obliku prepisivanja.⁴ Generalno, plagiranjem se dokida kreativnost autora i stvara kultura neetičnosti. Stoga je zaštita autorskog prava danas posebno istaknuta u području znanosti i visokog obrazovanja u kojem se proklamira akademska čestitost. Sve češće se događa da se plagiranje razotkriva upravo u akademskim krugovima, a što je posljedica nepostojanja multidisciplinarnih edukacija o važnosti intelektualnog vlasništva, odnosno autorskog prava i posljedica plagiranja. Ključna riječ u akademskoj zajednici, kada je posrijedi sprječavanje plagiranja, jest citiranje kao najispravniji način borbe protiv istoga. S obzirom na to da je naglasak na akademskoj zajednici čiji su sudionici i studenti, upravo je njima potrebno pružiti mogućnost stjecanja znanja o ovoj problematici jer plagiranje kao krajnje neželjena i neetična aktivnost ostavlja dugoročne posljedice, kako za profesionalni razvoj pojedinca, tako i za čitavo društvo.

Zahvaljujući suvremenim računalnim programima, borba protiv plagiranja u akademskoj zajednici postala je učinkovitija jer postoji mogućnost provjere vjerodostojnosti i izvornosti pisanih radova. Budući da je, sukladno članku 68. Ustava Republike Hrvatske⁵ akademska zajednica autonomna, važnu ulogu u prevenciji i sankcioniranju plagiranja imaju istoimeni propisi koji određuju stegovne postupke za studente. Cilj je ovoga rada ukazati na važnost zaštite autorskog prava, ali i posljedice plagiranja iz perspektive studenata kao dionika akademske zajednice jer ovo je nedvojbeno problematika o kojoj se ne govori preventivno, već prigodno i prema potrebi, što je opozitno ciljevima razvoja društva znanosti i visoke etičnosti.

U prvom poglavlju rada, autor analizira teorijsku važnost zaštite autorskog prava, dok u drugom poglavlju daje prikaz zakonodavne regulacije zaštite autorskog prava u Hrvatskoj. Potom se u trećem poglavlju osvrće na problematiku plagiranja, dok u četvrtom

¹ Vidi: Loje, Goran, Prava intelektualnog vlasništva, Pravo i porezi, god. 22, br. 7–8, 2013., str. 69.; Salaj, Štefica, Intelektualno vlasništvo – uvod (I), <https://www.iusinfo.hr/strucni-clanci/CLN20V01D2010B249>, pristupljeno 2. lipnja 2022.

² Vidi: Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2006., str. 62.

³ Majstorović, Dunja, Stavovi studenata korisnika Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu o plagiranju i javnoj objavi ocjenskih radova, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 59, br. 3/4, 2016., str. 134.

⁴ Dukić, Darko, Plagiranje u digitalnom dobu: znanja i ponašanja studenata Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 65, br. 1, 2022., str. 254.

⁵ Narodne novine, broj 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 5/2014 (u nastavku: URH).

poglavlju analizira sankcioniranje plagiranja iz aspekta kaznenog i građanskog prava. S obzirom na to da je naglasak na problematici plagiranja u znanosti u odnosu na studente, u petom poglavlju autor analizira autonomne propise visokoobrazovnih institucija u Hrvatskoj te način sankcioniranja plagiranja u odnosu prema studentima. Kako bi se ukazala kompleksnost zaštite autorskog prava i plagiranja kao neželjene posljedice nepravilnog postupanja prema istom, u posljednjem poglavlju rada predstavljaju se rezultati provedenog istraživanja o stavovima studenata Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku o važnosti pravilnog citiranja i sprječavanja plagiranja.

2. VAŽNOST ZAŠTITE AUTORSKOG PRAVA

U suvremenom društvu sve veći značaj pridaje se autorskom pravu koje je bilo neopravdano zapostavljano i nije mu se pridavala značajnija pozornost što se znatno mijenja razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija koje imaju mogućnost kvalitetnije zaštite autorskih djela. Definirajući pojam autorskog prava, ono daje pravo njegovu nositelju da autorsko djelo bude zaštićeno kao njegova intelektualna tvorevina.⁶ Temeljne odlike autorskog prava jesu da nositelju pripada isključiva vlast nad djelom, odnosno autorskim djelom kao objektom autorskog prava, ono nastaje originarno, a nositelj navedenih prava je autor.⁷ U kontekstu znanstvenog pristupa autorskom pravu, kao ključni pojam ističe se intelektualna tvorevina, samim time i intelektualno vlasništvo koje odmiče od uobičajenog poimanja autorskog prava s obzirom na to da se intelektualno vlasništvo ne odnosi na fizičku stvar, već na znanstvena djela, izume, zaštitne znakove, imena i drugo što čini srž znanstvenih istraživanja.⁸ Dakle, autorsko pravo dio je intelektualnog vlasništva, a koje se odnosi na zaštitu misaonih djela koja nemaju karakter tjelesnosti, odnosno fizičkog oblika. Govoreći o autorskom djelu, pretpostavke njegove zaštite jesu da je ono uopće *i*) djelo, *ii*) da ima svojeg autora te da *iii*) dolazi iz područja znanosti, književnosti ili umjetnosti.⁹ S obzirom na to da je autorsko djelo tek (konstitutivni) dio autorskog prava, preduvjet zaštite toga prava jest „stvaranje samostalne, nepromjenjive, jedinstvene osobne tvorevine.“¹⁰

⁶ Gliha, Igor, Hrvatski autorskopравни poredak – neke novosti, Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i prakse, br. 5, 1998., str. 373.

⁷ *Ibid.*, str. 374. i 375.

⁸ Baban, Ljubomir *et al.*, Primjena metodologije stručnog i znanstvenog istraživanja, Ekonomski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2000., str. 321.

⁹ Henneberg, Ivan, Autorsko pravo, Informator, Zagreb, 2001., str. 81.

¹⁰ Zlatović, Dragan, „Pravni aspekti parodije“ i intelektualno vlasništvo, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 30, br. 1, 2009., str. 730.

Razvidno je kako su ključne odrednice autorskog prava autor,¹¹ kao tvorac djela te samo djelo pa tako različiti pravni sustavi stavljaju naglasak na zaštitu nekog od ovih dvaju elemenata. U znanstvenom smislu, izuzetno je važno odrediti stvarnog autora od osobe koja je samo doprinijela radu.¹² U kontinentalnopravnom sustavu naglasak je na zaštiti autora, točnije njegovih gospodarskih interesa iz autorskog djela te njegova osobnog odnosa prema istom (moralna komponenta), dok je u anglosaksonskom pravnom sustavu naglasak na zaštiti autorskog djela umjesto njegova autora.¹³ Bez obzira na pristup zaštite autorskog djela, svaka njegova nezakonita uporaba rezultira plagijatom¹⁴ kao najtežom povredom autorskog djela te samog autora.

3. REGULACIJA AUTORSKOG PRAVA U HRVATSKOM PRAVNOM PORETKU

Autorsko pravo nedvojbeno postaje važna komponenta suvremenog prava i pravnih porijekala pa njegova regulacija započinje već na ustavnoj razini. Sloboda znanstvenoga, kulturnog te umjetničkog stvaralaštva, kao i zaštita moralnih i materijalnih prava koja proizlaze iz znanstvenog, kulturnog, umjetničkog, intelektualnog te drugog oblika stvaralaštva jamči se URH.¹⁵ Tako postavljene smjernice ustavnog teksta postavljaju obvezu zakonodavca da zakonskim tekstom regulira ostvarenje toga prava. Uz URH, važan propis iz područja autorskog prava je i Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima¹⁶ te brojni međunarodni ugovori koji su prema pravnoj hijerarhiji ispod ustava, a iznad zakona.¹⁷ Kao okosnice autorskog prava u Hrvatskoj, uz potonje, ističu se i Kazneni zakon¹⁸ glede kaznene odgovornosti povrede autorskog prava, odnosno plagiranja te Zakon o obve-

¹¹ Inače, sama riječ *autorsko pravo* latinskog je podrijetla, odnosno dolazi od riječi *auctor*, koja u prijevodu na hrvatski jezik označava tvorca/autora djela. Vidi: Loje, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 70.

¹² Osborne, W. Jason; Holland, Abigail, What is authorship, and what should it be? A survey of prominent guidelines for determining authorship in scientific publications, Practical Assessment, Research & Evaluation, god. 14, br. 15, 2009., str. 4.

¹³ Budak, Igor, Prava na autorskim djelima nastalim u radnom odnosu i po narudžbi, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 56, poseban broj, 2006., str. 792. i 793.

¹⁴ U najširem smislu riječi, plagijat predstavlja oponašanje tuđeg djela bilo u cjelini ili njegovu dijelu, odnosno svaka nezakonita uporaba djela. Plagijat, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48551>, pristupljeno 10. studenoga 2021.

¹⁵ Članak 69. stavci 1. i 4. URH.

¹⁶ Narodne novine, broj 111/2021 (u nastavku: ZAPSP). Na snazi od 22. listopada 2021.

¹⁷ Vidjeti: Baban, *op. cit.* (bilj. 8.), str. 325.

¹⁸ Narodne novine, broj 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021 (u nastavku: KZ).

znim odnosima¹⁹ glede nastanka štete povredom autorskog prava. U kontekstu zaštite autorskog prava u znanstvenoj zajednici ističu se i Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju²⁰ te autonomni propisi sveučilišta.²¹ Najznačajnija regulacija područja autorskog prava, odnosno intelektualnog vlasništva u Hrvatskoj provedena je tijekom pristupanja Europskoj uniji kada je provedena harmonizacija nacionalnog zakonodavstva u području autorskog prava.²²

3.1. OSNOVNI POJMOVI AUTORSKOG PRAVA

ZAPSP je temeljni propis u Hrvatskoj koji regulira materiju autorskog prava. Njime se definiraju autorsko djelo, autor, sadržaj autorskog prava te njegovo trajanje, kao i (djelomični) način zaštite autorskog prava.²³ Autorsko djelo definira se kao originalna intelektualna tvorevina iz književnog, znanstvenog i umjetničkog područja koja ima individualni karakter, bez obzira na način i oblik izražavanja, vrstu, vrijednost ili namjenu (osim ako ZAPSP-om nije drugačije određeno).²⁴ Zakonodavac tako jasno ističe tri elementa autorskog djela uz naglasak na individualnost koja mora označavati novost autorskog djela.²⁵

Kao autorska djela, osobito se navode jezična djela, koja obuhvaćaju pisana i govorna djela te računalne programe, glazbena djela, dramska djela i djela likovne umjetnosti, fotografska djela i drugo. (Novim) autorskim zakonodavstvom zakonodavac se prilagođava suvremenim kretanjima te kao autorska djela navodi i videoigre te druga multimedijalna djela, no ostavlja i tzv. otvorenu listu zaštite „druge vrste originalnih intelektualnih tvorevina koje imaju individualni karakter“,²⁶ što prethodnim Zakonom o autorskom

¹⁹ Narodne novine, broj 35/2005, 41/2008, 125/2011, 78/2015, 29/2018, 126/2021 (u nastavku: ZOO).

²⁰ Narodne novine, broj 123/2003, 198/2003, 105/2004, 174/2004, 02/2007, 46/2007, 45/2009, 63/2011, 94/2013, 139/2013, 101/2014, 60/2015, 131/2017 (u nastavku: ZZDVO).

²¹ U autonomne propise svrstavaju se u prvom redu etički kodeksi te pravilnici o stegovnoj odgovornosti, kako studenata, tako i nastavnog osoblja s obzirom na to da je povreda autorskog prava, odnosno problematika plagiranja prisutna kod obje skupine dionika akademske zajednice.

²² Duraković, Mía Jug, Pregled razvoja autorskog prava u Republici Hrvatskoj s naglaskom na promjene uvjetovane usklađivanjem s pravnom stečevinom EU, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 46, br. 3, 2009., str. 616. i 617.

²³ Članak 1. ZAPSP-a.

²⁴ Članak 14. stavak 1. ZAPSP-a.

²⁵ Doko, Lidija, Novi Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima, Informator.hr, dostupno: <https://informator.hr/vijesti/novi-zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima>, pristupljeno 5. studenoga 2021.; Konačni prijedlog Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima, Hrvatski sabor, str. 172., 173., dostupno: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-07-30/110102/PZE_61.pdf, pristupljeno 5. studenoga 2021.

²⁶ Članak 14. stavak 2. ZAPSP-a.

pravu i srodnim pravima²⁷ nije bilo regulirano. Ključno je istaknuti kako je predmet autorskog prava autorsko djelo u cjelini, kao i nedovršeno djelo, naslovi te dijelovi autorskog djela koji prema svojim karakteristikama udovoljavaju zakonskim uvjetima.²⁸ Sve navedeno upućuje kako autorsko djelo mora biti originalno, individualno te iz nekog područja kako je to zakonski navedeno, dok način izražavanja ne predstavlja odlučujući kriterij autorskog djela.²⁹

Autor se definira kao fizička osoba koja je stvorila autorsko djelo te joj prava iz njega pripadaju činom stvaranja autorskog djela.³⁰ S druge strane, suautori su osobe koje su zajedničkim radom stvorile autorsko djelo te se takvim doprinosom ne mogu koristiti samostalno. Dakle, kod suautorstva, autorima pripada zajedničko autorsko pravo na način da svakome od njih pripada razmjernan dio (tzv. suautorski dio), uz iznimku sumnje kada se smatra da su ti dijelovi jednaki.³¹ Uvjet suautorstva nije pomaganje, već aktivni doprinos stvaranju autorskog djela.³²

Važno je istaknuti i područje primjene ZAPSP-a prema kojemu su zaštićeni autori te nositelji ostalih srodnih prava koji su državljani Republike Hrvatske ili pak imaju sjedište u Republici Hrvatskoj, a u istoj mjeri zaštićeni su i stranci sukladno preuzetim obvezama iz međunarodnih ugovora ili uzajamnosti (za koju se smatra da postoji dok se ne dokaže suprotno). Međutim, bez obzira na navedene uvjete za zaštitu autorskog prava, stranci uživaju zaštitu sukladno ZAPSP-u glede autorskih djela pisanih na hrvatskom jeziku, moralnih prava, prava slijeđenja i prava na bazama podataka.³³ Razvidno je kako hrvatsko zakonodavstvo u području autorskog prava odlikuje sveobuhvatnost stavljajući naglasak na zaštitu istoga i prema strancima.

3.2. MORALNA STRANA AUTORSKOG PRAVA

U kontekstu sprječavanja plagiranja i zaštite autorskog prava u znanstvenom smislu, kao ključna autorska prava navode se prava moralnog karaktera. Razvoj znanosti doveo je do toga da se i znanstvena djela uvrste u intelektualne tvorevine koja prema svojoj naravi ne bi pripadala niti književnom niti umjetničkom djelu. Iako autorsko pravo u svojoj pozadini omogućava i stjecanje ekonomske dobiti, intelektualni napor stvaranja autorskog

²⁷ Narodne novine, broj 167/2003, 79/2007, 80/2011, 141/2013, 127/2014, 62/2017, 96/2018.

²⁸ Članak 14. stavak 4. ZAPSP-a.

²⁹ Baban, *op. cit.* (bilj. 8.), str. 326.

³⁰ Članak 19. ZAPSP-a.

³¹ Članak 21., stavci 1. – 3. ZAPSP-a.

³² Baban, *op. cit.* (bilj. 8.), str. 328.

³³ Članak 7. ZAPSP-a.

djela u znanstvenom smislu, prvenstveno je usmjeren prema autorskim moralnim pravima koja se definiraju kao prava koja štite osobna autorska prava, koja su neprenosiva te (uglavnom) neograničenog trajanja, a kao razlog tomu navodi se vezanost autorskog djela uz osobu od trenutka njegova nastanka.³⁴ Prema ZAPSP-u, moralna autorska prava su *i*) pravo prve objave, *ii*) pravo priznavanja autorstva, *iii*) pravo poštovanja autorskog djela, časti i ugleda autora te *iv*) pravo pokajanja (opoziva).³⁵ Navedeno ukazuje kako se moralnim autorskim pravima štiti autorovo dostojanstvo, odnosno njegov stvaralački opus.^{36,37} Uz moralna, postoje i imovinska prava koja uključuju pravo reproduciranja, distribucije te priopćavanja autorskog djela javnosti (javno izvođenje, prenošenje, prikazivanje i drugo).^{38,39}

Prema pravu prve objave, autor ima pravo odrediti pod kojim uvjetima će se autorsko djelo prvi put objaviti, odnosno hoće li ga uopće objaviti, kada, gdje i kako, a sve do objave autorskog djela, autorovo je pravo javnosti otkriti sadržaj ili opis njegova autorskog djela.⁴⁰ Kao najvažnije moralno pravo autora navodi se pravo priznavanja autorstva prema kojemu autor ima pravo biti priznat te označen kao autor djela. Takva konstatacija postavlja obvezu svakoj osobi koja javno koristi autorsko djelo da pri svakom korištenju toga djela naznači njegova autora, osim u slučaju kada autor u pisanu obliku izjavi da ne želi biti navođen kao autor ili pak ako način javnog korištenja djela onemogućava navođenje autora, što znači i pravo autora da odredi oznaku kojom će se njegovo djelo navoditi.⁴¹ Kršenje moralnog autorskog prava na priznavanje autorstva predstavlja plagiranje kao najtežu povredu ovog prava. Usko povezano s pravom na priznavanje autorstva jest i pravo na poštovanje autorskog djela, odnosno časti i ugleda autora. Naime, pravo je autora usprotiviti se deformaciji, odnosno izmjeni autorskog djela, kao i njegovu uništenju ili korištenju na način kojim se ugrožavaju njegova čast i ugled, a što se određuje mi-

³⁴ Heneberg, *op. cit.* (bilj. 9.), str. 154. i 155.

³⁵ Članci 27. – 31. ZAPSP-a.

³⁶ Bogdanović, Dragana, *Autorsko pravo i biblioteke digitalnog doba*, Bosniaca, god. 22, br. 22, 2017., str. 78.

³⁷ U slučaju povrede moralnih prava autora, člankom 296. stavkom 1. točkama 1. – 5. ZAPSP-a predviđene su prekršajne sankcije. Prema tome, pravna osoba, obrtnik ili osoba koja obavlja samostalnu djelatnost u slučaju povrede nekog od moralnih autorskih prava, kaznit će se novčanom kaznom u iznosu od 5.000,00 do 50.000,00 kuna, dok se odgovorna osoba u pravnoj osobi ili fizička osoba, kažnjava novčanom kaznom od 2.000,00 do 10.000,00 kuna.

³⁸ Imovinska prava autora, <https://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/autorsko-pravo/sadrzaj/imovinska-prava/>, pristupljeno 8. studenoga 2021.; članak 32. ZAPSP-a.

³⁹ Tako prema autorskopravnom zakonodavstvu Sjedinjenih Američkih Država, nositelj autorskog prava ima pravo reprodukcije, prilagodbe, distribucije, javnog nastupa i izlaganja te pravo digitalnog prijenosa zvučnih zapisa. Simpson, Carol, *Copyright for Administrators*, Linworth Publishing, Columbus, Ohio, 2008., str. 2.

⁴⁰ Članak 27. ZAPSP-a.

⁴¹ Članak 28. ZAPSP-a.

šljenjem autora uz odgovarajuće objektivne pokazatelje.⁴² Iako je prvenstveno moralno, pravo poštovanja (cjelovitosti) autorskog djela ima i širi, općekulturni značaj.⁴³ Autorovo je moralno pravo i pravo pokajanja prema kojemu autor ima mogućnost opoziva prava na iskorištavanje autorskog djela i daljnje korištenje, uz popravljavanje štete korisniku toga prava ako bi daljnje korištenje štetilo njegovoj časti ili ugledu.⁴⁴ Uz pravo na povlačenje djela, odnosno pokajanje, ovo pravo obuhvaća i pravo izmjene djela.^{45,46} Navedenim moralnim pravima autora ukazuje se na temeljno obilježje autorskog djela – individualnost, samim time i na subjektivni odnos autora prema djelu.

4. PLAGIRANJE

Plagiranje predstavlja jednu od najtežih povreda autorskog prava u svim područjima, posebno u znanosti. Pojam plagiranja može se definirati kao „preuzimanje tuđih ideja, postupaka, rezultata ili teksta bez navođenja izvora radi prikazivanja preuzetog kao vlastitog djela.“⁴⁷ Međutim, govoreći o plagiranju, važno je istaknuti kako plagiranje i povreda autorskog prava nisu istoznačnice. Naime, plagijat je etički pojam, dok povreda autorskog prava predstavlja pravni pojam⁴⁸ – samim time, plagijat ne mora nužno označavati i povredu autorskog prava.^{49,50} Nadalje, povredom autorskih prava vrši se povreda autorovih isključivih prava,⁵¹ dakle bila bi riječ o povredi „pravnog“ prava, dok je pro-

⁴² Henneberg, *op. cit.* (bilj. 9.), str. 162.; članci 29. i 30. ZAPSP-a.

⁴³ *Ibid.*, str. 160.

⁴⁴ Članak 31. ZAPSP-a.

⁴⁵ Hennerberg, *op. cit.* (bilj. 9.), str. 158.

⁴⁶ Važna odlika moralnih autorskih prava jest i vremenska neograničenost njihove zaštite. Baban, *op. cit.* (bilj. 8.), str. 342.

⁴⁷ Baždarić, Ksenija *et al.*, Plagiranje kao povreda znanstvene i akademske čestitosti, *Medicina*, god. 45, br. 2, 2009., str. 109.

⁴⁸ Sengupta, Shantashree S., Copyright infringement & plagiarism: are they really two sides of a coin? *CTBC'sIRJ*, god. 2, br. 2, 2015., str. 20.

⁴⁹ Wyburn, Mary, MacPhail, John, The intersection of copyright and plagiarism and the monitoring of student work by educational institution, *Australia & New Zealand Journal of Law & Education*, god. 11, br. 2, str. 77.

⁵⁰ Nije svaki plagijat ujedno i povreda autorskog prava, kao što niti svaka povreda autorskog prava ne predstavlja plagijat. Plagijat tako postoji u slučaju kada se pri pisanju znanstvenog rada ne navede izvor neke misli ili rečenice – njezin autor, odnosno kada se ista navodi kao vlastita. S druge pak strane, povreda autorskog prava postojala bi u slučaju kada bi se neka knjiga neovlašteno umnožavala bez dopuštenja autora. Nastavno na navedeno, u svakoj knjizi navodi se kako su sva prava pridržana te da je umnožavanje moguće samo uz dopuštenje autora. Detaljnije: Difference Between Copyright Infringement and Plagiarism, <https://keydifferences.com/difference-between-copyright-infringement-and-plagiarism.html>, pristupljeno 1. lipnja 2022.

⁵¹ Sengupta, *op. cit.* (bilj. 48.), str. 21.

blematika plagijata najprisutnija u akademskoj zajednici,⁵² pa je razvidno kako je riječ o etičkom aspektu povrede.⁵³ Autorsko pravo i plagiranje razlikuju se u odnosu prema originalnosti, autorstvu, vlasništvu te kršenju prava⁵⁴ – kršenje autorskog prava označava neovlašteno korištenje tuđeg djela jer ne postoji odobrenje za njegovo korištenje, dok plagijat označava nepriznato korištenje istoga.⁵⁵

Znanost je posebno osjetljiva na plagiranje s obzirom na to da znanstvenici čine svojevrсни etički dio društva od kojeg se očekuje najveća razina odgovornosti pri korištenju tuđih djela. Međutim, problematika plagiranja ipak je istaknutija kod studenata koji zbog needuciranosti ne poznaju temeljna pravila citiranja, kao i autorskog prava što dovodi do ozbiljnih posljedica. Problematika plagiranja kod studenata dovodi u pitanje znanstveni integritet nastavnika, kao i čitave znanstvene ustanove, neovisno što je dovelo do plagiranja.⁵⁶ Citiranje je, dakle, temeljni znanstveni *credo* jer što je veći broj citiranih djela, to ukazuje i na ozbiljnost istraživanja neke teme.⁵⁷ Plagijati u znanosti predstavljaju ozbiljan problem kojim se trajno obilježava kako plagijator, tako i svaka ona osoba koja takav „znanstveni“ pristup dopušta.⁵⁸

4.1. PLAGIRANJE I ZNANOST

Definicija plagiranja potječe još iz rimskog prava koje i danas predstavlja uzor suvremenoj pravnoj znanosti. Rimsko je pravo posebno naglašavalo moralnost autorskog prava, što potvrđuju i Marcijalovi epigrami. Naime, Marcijal je upotrijebio pojam *plagiarus* kojim je označio Fidentina – kradljivca stihova njegovih epigrama.⁵⁹ Navedena definicija plagijata ukazuje na njezino podrijetlo u književnosti iako je potrebno razlikovati

⁵² *Ibid.*

⁵³ Na mrežnim stranicama University of Illinois Chicago, pojašnjena je razlika između kršenja autorskog prava i plagijata na sljedeći način. Među ostalim, navodi se kako plagijat nije protuzakonit, dok je kršenje autorskih prava protuzakonito. Isto tako, plagijatom se vrijeđa autor, dakle, riječ je o povredi moralne strane autorova rada, dok kršenje autorskog prava predstavlja prekršaj. Plagiarism vs. Copyright Infringement, <https://researchguides.uic.edu/c.php?g=252209&p=1682805#:~:text=Copyright%20Infringement&text=Plagiarism%20is%20using%20someone%20else's,or%20thought%20as%20your%20own>, pristupljeno 1. lipnja 2022.

⁵⁴ Wyburn, *op. cit.* (bilj. 49.), str. 78.

⁵⁵ Copyright and plagiarism, <https://scholarworks.duke.edu/copyright-advice/copyright-faq/copyright-and-plagiarism/>, pristupljeno 1. lipnja 2022.

⁵⁶ Eckstein, Grant, Perspectives on Plagiarism, *Writing on the Edge*, god. 23, br. 2, 2013., str. 102.

⁵⁷ Publication Manual of the American Psychological Association (seventh edition), American Psychological Association, Washington, 2020., str. 254.

⁵⁸ Miličić, Vjekoslav, Čudoređe i deontologija znanstvenog rada – nečudoređe i neprofesionalnost plagiranja, Vjekoslav Miličić, Zagreb, 2016., str. 129.

⁵⁹ Henneberg, *op. cit.* (bilj. 9.), str. 12.

plagiranje u znanosti i književnosti jer za znanost je važna izvornost rezultata koji se prikazuju, za razliku od književnosti u kojoj je ključna izvornost teksta.⁶⁰ Prema Etičkom kodeksu Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju,⁶¹ plagiranje predstavlja oblik znanstvenog nepoštenja, a definira se kao prepisivanje ili preuzimanje tuđih ideja, odnosno prikazivanje istih kao vlastitih.⁶² Pravilno citiranje izuzetno je važno za znanost s obzirom na to da gotovo ne pravi razliku između namjernog i nenamjernog plagiranja, odnosno plagiranjem se smatra kako namjerno, tako i ono nenamjerno preuzimanje tuđeg djela a da nije naveden njegov autor.⁶³ Plagiranje u znanstvenom smislu ima dalekosežne posljedice, prije svega moralne naravi.

4.1.1. Važnost akademske (znanstvene) čestitosti

Ključni pojam za područje znanosti kojim se može dokinuti problematika plagiranja jest akademska čestitost. Pojam akademske čestitosti šireg je značenja, no njime su obuhvaćeni planiranje i provedba istraživanja, mentorstvo (nastavnog osoblja), rad sa studentima, poštovanje zakona, dok u isključivo znanstvenom smislu, ono podrazumijeva i pravilno pisanje znanstvenih radova, odnosno izbjegavanje plagiranja.⁶⁴ Najčešći oblik akademske nečestitosti jest plagiranje koje nerijetko dobiva i medijsku pozornost pa samim time postaje upitno imaju li smisla anonimne i sve ostale prijave akademske nečestitosti.^{65,66} Kao način rješavanja problema glede plagiranja kao oblika povrede akademske čestitosti navodi se i formiranje povjerenstava s vanjskim članovima, odnosno s uglednih europskih sveučilišta na kojima postoji nulta stopa tolerancije prema plagijatorima, dok se kao najrigoroznija sankcija za plagijatore u znanosti, navodi izopćavanje iz akademske zajednice.⁶⁷

Akademska čestitost sve se više regulira autonomnim propisima sveučilišta u odnosu na nastavno osoblje te studente pri čemu treba istaknuti kako je i hrvatska praksa u tom

⁶⁰ Raos, Nenad, Što je plagijat u znanosti?, Arhiv za higijenu rada i toksikologiju, god. 65, br. 1, 2014., str. 130.

⁶¹ Dostupno: Odbor za etiku, <https://www.azvo.hr/hr/odbor-za-etiku>, pristupljeno 13. studenoga 2021.

⁶² Članak 8. točka 3. Etičkog kodeksa Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju.

⁶³ Majstorović, *op. cit.* (bilj. 3.), str. 134.

⁶⁴ Budak, Jelena, Okrugli stol: Akademska čestitost, Društvena istraživanja, god. 22, br. 3, 2013., str. 544.

⁶⁵ *Ibid.*, str. 547.

⁶⁶ Plagiranje predstavlja ozbiljan problem kako u društvenoj, tako i u akademskoj zajednici, no ono se najčešće otkriva „prigodno“ kod političara u jeku izbornih kampanja ili drugih političkih uspjeha. S jedne strane, takav pristup može dovesti u pitanje objektivnost i stvarno nastojanje za otkrivanjem plagijata, a s druge pak strane, ukazuje na činjenicu da osobe koje obavljaju javne funkcije ne shvaćaju važnost poštenja u najširem smislu te riječi. Detaljnije o plagiranju u politici: Muzur, Amir; Rinčić, Iva, Plagijat, politika, znanost, sport: pokušaji forsiranih (?) paralela, *Jahr*, god. 6, br. 2, 2015., str. 375. – 381.

⁶⁷ *Ibid.*

smislu poprilično dobra (detaljnije u poglavlju 6. Autonomni propisi visokoobrazovnih ustanova). Međutim, uz nastavno osoblje, sudionici akademske zajednice su i studenti od kojih se jednako tako očekuje visok stupanj akademske čestitosti. Kao najčešći oblici studentskog nepoštenja u znanosti navode se „studentsko varanje/prepisivanje na ispiti-ma“⁶⁸ te „studentsko plagiranje/plagijarizam.“⁶⁹ Hrvatski studenti ni po čemu ne zaostaju za svjetskim trendovima pa se tako svaki četvrti student u Hrvatskoj bavi plagiranjem radova, dok se četvrtina njih time nikada nije bavila.⁷⁰ Nepostojanje dostatnog stupnja akademske čestitosti, odnosno poštenja posljedica je čitave društvene i obrazovne „ideologije“ zbog čega ni sami studenti nisu spremni reagirati na takve nedolične radnje.⁷¹ Međutim, ohrabrujuće je što prema nekim istraživanjima studenti pozdravljaju autonomnu regulaciju akademske čestitosti što je jedini način regulacije neakademskeg ponašanja, samim time i plagiranja, na moralnoj razini.⁷² Teškim oblicima povrede akademske čestitosti za nastavno osoblje i studente uglavnom se navode fabriciranje podataka, odnosno njihovo izmišljanje, stjecanje lažnog akademskog ugleda nepravilnim citiranjem (oba navedena oblika neakademske čestitosti moralno su i intelektualno teža) te tzv. „gostujuće“ autorstvo.⁷³

4.2. VRSTE PLAGIJATA

Plagiranje se može činiti na brojne načine, pa tako ono može biti otvoreno i jasno, zamaskirano, cjelovito, djelomično te kao prijevarno imitiranje, pri čemu je temelj svakog od navedenih djelovanja (nedopušteno i nezakonito) prisvajanje autorstva.⁷⁴ Univerzalnim, odnosno harvardskim oblikom plagiranja smatraju se cjeloviti te mozaični plagijat. Cjelovitim plagijatom smatra se prepisivanje rada, njegovo kopiranje s interneta ili pak kupnja rada od druge osobe, dok mozaični plagijat postoji u tri podverzije te podrazumijeva potpuno prepisivanje rada, prisvajanje koncepata ili ideja iz rada te krađu me-

⁶⁸ Kiralj, Rudolf, Akademska čestitost studenata – preduvjet gospodarskog razvoja, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, br. 14, 2020., str. 154.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ *Ibid.*, str. 170.

⁷¹ Zmijarević, Gloria; Doolan, Karin; Marcelić, Sven, Akademske nepoštenje: odmak od (ne)etičnosti pojedinca i kritika sustava, Političke analize, god. 8, br. 29, 2017., str. 31.

⁷² Prema istraživanju etičnosti studenata Sveučilišta u Dubrovniku, 85 % ispitanih studenata smatralo je kako je potrebno donijeti etičke kodekse za studente. Detaljnije: Fjorović, Anuška, Etičnost studenata: percepcija nastavnika Sveučilišta u Dubrovniku, MediAnali, god. 12, br. 15, 2018., str. 118.

⁷³ Rumboldt, Zvonko, O plagiranju u znanosti, Acta Med Croatica, god. 71, br. 2, 2017., str. 127.

⁷⁴ Pravni leksikon, *op. cit.* (bilj. 2.), str. 1069.

toda izrade rada.⁷⁵ Plagiranje ideja oblik je plagiranja koji se najteže otkriva jer njime plagijator kao svoju prisvaja tuđu ideju ili koncept. Najčešći, ali u kontekstu suvremenih računalnih programa za detekciju plagijata, najlakši za utvrđivanje plagijat je teksta koji je čest među studentima, a vrši se tako da se tekst iz izvora jednostavno kopira bez njegova navođenja.⁷⁶

Sve veći problem u znanosti postaje samoplagiranje kojim se prethodno objavljeni rad predstavlja kao nov, originalan rad, a što generalno predstavlja istu razinu neakademске čestitosti kao i plagiranje.⁷⁷ Samoplagiranje je osobito često kod preglednih članaka, a kao uzrok povećanju samoplagiranja uglavnom se navodi nastojanje za ekspresnim znanstvenim napretkom te neadekvatno nagrađivanje i napredovanje na temelju broja napisanih znanstvenih članaka.⁷⁸ Etička strana samoplagiranja ukazuje na činjenicu kako autori, odnosno znanstvenici u akademskoj zajednici, nemaju dovoljno istraživačkog duha.⁷⁹ Ovaj čin neakademskog poštenja čini se uglavnom na način da se u drugoj publikaciji u kojoj se objavljuje već objavljeni članak, izmijeni naslov i promijeni redoslijed autorstva uz zadržavanje istovjetnosti sadržajnog dijela teksta.⁸⁰ Dakle, autor *de facto* potkrada sam sebe, odnosno vodi se znanstveno već problematiziranom tezom.⁸¹

4.3. SPRJEČAVANJE PLAGIRANJA

Temeljna metoda sprječavanja plagiranja u znanosti jest korištenje citata što je propisano i ZAPSP-om pa je dopušteno doslovno navođenje ulomaka autorskog djela (citata) koje je na zakonit način postalo pristupačno javnosti, radi znanstvenog istraživanja, nastave, kritike, polemike, recenzije, osvrtu, u mjeri opravdanoj svrhom koja se želi postići i u skladu s dobrim običajima, uz obvezu naznake izvora i imena autora.^{82,83} Sukladno

⁷⁵ Cerjan Letica, Gordana; Letica, Slaven, Znanstvena nedoličnost: kako se s njom nositi u Hrvatskoj?, *Acta Stomatologica Croatica*, god. 42, br. 2, 2008., str. 118.

⁷⁶ Vučković-Dekić, Ljiljana, Plagijarizam – najčešća naučna prevara, *HALO* 194, god. 22, br. 3, 2016., str. 371.

⁷⁷ *Publication Manual of the American Psychological Association*, *op. cit.* (bilj. 57.), str. 256.

⁷⁸ Baždarić, *op. cit.* (bilj. 47.), str. 111.

⁷⁹ Samuelson, Pamela, Self-Plagiarism or Fair Use?, *Communications of the ACM*, god. 37, br. 8, 1994., str. 25.

⁸⁰ Roig, Miguel, Plagiarism and self-plagiarism: What every author should know, *Biochemia Medica*, god. 20, br. 3, 2010., str. 298.

⁸¹ Majstorović, *op. cit.* (bilj. 3.), str. 135.

⁸² Članak 202. ZAPSP-a. Kao i prethodni Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima, tako i novi ZAPSP regulira citiranje kao ključni preventivni pristup sprječavanju plagiranja.

⁸³ Citiranje kao oblik sprječavanja plagiranja započelo je od vremena Petrarce kada započinje distinkcija plagijata i citata, pri čemu je danas pravo citiranja regulirano i kao dio međunarodnopravne materije. Vodinielić, Vladimir, Zabrana plagiranja i pravo citiranja u nauci, *Pravni zapisi*, god. 6, br. 1, 2015., str. 157.

navedenom zakonskom rješenju, proizlazi da je citiranje pravo koje pripada autoru djela,⁸⁴ a njime se ujedno potiče daljnja rasprava o postavljenoj tezi.⁸⁵ Citiranje treba razlikovati od parafraziranja jer „citiranje je od riječi do riječi pisano ili usmeno navođenje tuđih dijelova teksta ili riječi koje se mogu izvorno provjeriti“,^{86,87} dok parafraziranje znači da autor prepričava sadržaj djela drugog autora te se na taj način predstavljaju temeljni postulati i ideje citiranog autora.^{88,89}

Sprječavanje plagiranja ima i društvenu važnost. Preventivnim pristupom kroz edukacije značajno se utječe na svijest o važnosti sprječavanja plagiranja i korištenja pravilnog citiranja, no katkad ni to nije dostatno.⁹⁰ Da bi se plagiranje shvatilo dovoljno ozbiljno, potrebno je jačati i moralnu stranu odgovornosti kod plagiranja te shvatiti pravilno citiranje kao dio cjeloživotnog obrazovanja.⁹¹ Akademska čestitost koncept je koji se još razvija zbog čega je teško navesti konkretna djela koja predstavljaju njezino kršenje. Iako je plagiranje rasprostranjeno u svim segmentima društva, poseban problem ono predstavlja u znanosti koja biva posebno etički i moralno narušena pojavom plagiranja kao jednog od najtežih oblika povrede akademske čestitosti.

4.4. RAČUNALNI PROGRAMI

Problematika plagiranja, odnosno zaštita autorskog prava, i dalje nema razinu zaštite i regulacije na dostatnoj razini. Međutim, doba informacijsko-komunikacijskih tehnologija i prednosti koje ono pruža, dovelo je do jednostavnijeg otkrivanja plagijata u znanosti razvojem odgovarajućih računalnih programa, koji u obliku izvješća prikazuju podudarnost

⁸⁴ Promatrajući komparativni primjer regulacije autorskog prava na primjeru Srbije, njihovim zakonodavstvom regulirano je kako se citati koriste bez dozvole autora ispunjavajući pri tome kumulativne uvjete postojanja, odnosno objavljenog autorskog djela, preuzimanje citiranog djela u drugo, nužnost citiranja određenog dijela, preuzimanje kratkog dijela rada, naznaka preuzimanja, odnosno navođenje izvora i autora uz dosljednost citiranja, odnosno korištenje djela bez izmjena. *Ibid.*, str. 158.

⁸⁵ Miličić, *op. cit.* (bilj. 58.), str. 56.

⁸⁶ Zelenika, Ratko, Znanstvena, znanstvenostručna i stručna pisana djela (5. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2011., str. 329.

⁸⁷ U slučaju kada se vrši doslovno citiranje, citirani dio teksta mora biti stavljen pod navodnike ili se taj tekst treba izdvojiti u poseban odlomak. Detaljnije: Janović, Tomislav, Citiranje, parafraziranje i upućivanje na izvore u akademskim radovima, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013., str. 8.

⁸⁸ Lulić, Mira, Akademsko pisanje za studente prava (3. izdanje), Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2017., str. 38.

⁸⁹ Problem plagiranja uglavnom se javlja kod parafraziranja. Stoga, da bi se izbjegle neželjene posljedice nepravilnog parafraziranja, sadržaj koji se želi citirati mora biti prepričan vlastitim riječima, prilagođen isto tako vlastitim stilskim sredstvima slijedeći cilj teksta koji se piše. Janović, *op. cit.* (bilj. 87.), str. 12.

⁹⁰ Vučković-Dekić, *op. cit.* (bilj. 76.), str. 372.

⁹¹ Rumboldt, *op. cit.* (bilj. 73.), str. 128. i 129.

dijelova teksta s korištenim izvorima, pri čemu se kao nedostatak ovih programa navodi nemogućnost detektiranja plagijata nastalih parafraziranjem ili prijevodima.⁹² Neki od najpoznatijih i besplatnih programa za detekciju plagijata su eTBLAST, CitePlag, Pagium, Plagiarism Detect i drugi,⁹³ dok se u znanosti najčešće koriste programi Turnitin i PlagScan.⁹⁴ Program Turnitin smatra se jednim od najefikasnijih programa s obzirom na to da kao bazu provjere autentičnosti radova koristi internet, gotovo 180 milijuna dostupnih članaka iz različitih znanstvenih časopisa, baze dokumenata prikupljene od strane proizvođača te neke od nacionalnih baza podataka znanstvenih članaka (npr. Hrčak).⁹⁵ Program PlagScan inkorporiran je na Moodle platformi te je posebno specijaliziran za tzv. *copy-paste* plagijarizam kao sve češći oblik akademskog nepoštenja.⁹⁶ Prednost PlagScana očituje se u tome što plagirane dijelove svrstava u tri kategorije pri čemu je tekst originalan do 1 %, postotak od 1 do 5 % predstavlja modificirani sadržaj, dok se sve iznad 5 % smatra „doslovno preuzeti sadržaj.“⁹⁷ Računalni programi za detekciju plagijata predstavljaju značajan pomak u razvoju akademske čestitosti, osobito među studentima.

5. SANKCIONIRANJE PLAGIRANJA I NEOVLAŠTENOG KORIŠTENJA AUTORSKOG DJELA

Osim što je pitanje plagiranja regulirano ZAPSP-om, koji naglasak stavlja na preventivno djelovanje te prekršajnu odgovornost koja se temelji na novčanom kažnjavanju prekršitelja,⁹⁸ ključno je istaknuti KZ koji sankcionira plagiranje, kao i djela vezana uz nepošteno postupanje s autorskim djelom, odnosno intelektualnim vlasništvom koje u suvremenom društvu dobiva sve veći značaj glede zaštite, osobito kaznenopravne. Osim kroz kaznenopravnu odgovornost, plagiranje te nepošteno postupanje s autorskim djelom sankcionira se i kroz građanskopravnu odgovornost glede naknade nastale štete.

⁹² Baždarić, *op. cit.* (bilj. 47.), str. 113.

⁹³ Vučković-Dekić, *op. cit.* (bilj. 76.), str. 372.

⁹⁴ O računalnim programima za otkrivanje plagijata te razlozima studentskog plagiranja vidi: Roberts, Tim S., Student Plagiarism and the Internet, *Educational Technology*, god. 47, br. 2, 2007., str. 45. – 47.

⁹⁵ Dostupan softver za provjeru autentičnosti TURNITIN, <https://www.kbf.unist.hr/hr/racunalni-ured/1277-dostupan-softver-za-provjeru-autenticnosti-turnitin>, pristupljeno 7. studenoga 2021.

⁹⁶ Hercigonja, Zoran, Automatska detekcija plagijata softverom PlagScan na Moodle platformi, *International Journal of Digital Technology & Economy*, god. 2, br. 1, 2017., str. 59.

⁹⁷ *Ibid.*, str. 60.

⁹⁸ Prema Godišnjem izvješću Državnog zavoda za intelektualno vlasništvo za 2020. godinu, 2020. godine bilo je 5217 prekršajnih prijava glede povrede ZAPSP-a, dok je u 2019. bilo 5599 prijava pa je razvidno kako je 2020. bilo 7 % prijava manje. Godišnje izvješće za 2020. godinu: statistički podaci o povredama intelektualnog vlasništva u Republici Hrvatskoj, Državni zavod za intelektualno vlasništvo, Zagreb, 2022., str. 7. Dostupno: <https://www.dziv.hr/hr/provedba-prava/statistika/>, pristupljeno 31. svibnja 2022.

5.1. KAZNENO ZAKONODAVSTVO

Člankom 284. stavak 1. KZ-a regulirano je kazneno djelo povrede osobnih prava autora ili umjetnika izvođača (plagiranje). Prema navedenom članku, svaka osoba koja protivno propisima kojima se uređuje autorsko i srodna prava (u ovom slučaju to je ZAPSP) pod pogrešnim imenom, svojim imenom ili imenom drugoga označi tuđe autorsko djelo ili se pak protivno autorovoj zabrani djelo označi autorovim imenom te se izvrši njegova objava ili se koristi na nedopušten način, kaznit će se zatvorskom kaznom do jedne godine. Navedena odredba izravno se odnosi na pitanje „tekstualnog“ plagiranja, dok predmetni članak u nastavku regulira i druga pitanja plagiranja, pa tako predviđa kaznu zatvora i za osobu koja protivno propisima kojima se regulira autorsko i drugo pravo pod krivim imenom, svojim ili imenom drugoga tuđu izvedbu umjetnika označi kao svoju, koristi je protivno zabrani umjetnika, odnosno objavi li je, koristi se njome ili pak uopće dopusti da se to učini. Isto vrijedi i ako se tuđe autorsko djelo ili izvedba koristi radi stjecanja koristi, odnosno nanošenja štete. Kazneni progon u slučaju povrede autorskog prava vrši se po prijedlogu oštećenika ili druge zainteresirane osobe.⁹⁹ Osim navedenog, KZ regulira i kaznena djela nedopuštene uporabe autorskog djela ili izvedbe umjetnika izvođača, za koje se također kao sankcija predviđa kazna zatvora do jedne godine, povrede drugih autorskih prava, povredu prava na izum, povredu žiga te povredu registrirane oznake podrijetla.¹⁰⁰ Dakle, da bi se uopće moglo govoriti o kaznenom djelu povrede osobnih prava autora ili umjetnika izvođača, osoba – plagijator, mora neovlašteno prisvojiti tuđe autorsko djelo. Od ostalih bitnih karakteristika, posebno se izdvaja činjenica da se kaznenim djelom štiti autor od plagijatora, odnosno da plagijator prisvaja tuđe djelo kao svoje, djelo se čini samo s namjerom.¹⁰¹

5.2. GRAĐANSKOPRAVNA ZAŠTITA AUTORSKOG PRAVA

Povreda autorskog prava, samim time i plagiranje, dovode do nastanka štete. Opća načela vezana uz štetu regulirana su ZOO-om prema kojemu je dužan naknaditi štetu tko drugome istu prouzroči, osim ako dokaže da je šteta nastala bez njegove krivnje,¹⁰² uz postojanje općih uvjeta za njezinu naknadu.¹⁰³ Uz ZOO kao *lex generalis* za pitanje štete, ZAPSP kao *lex specialis* regulira pitanje zaštite prava u slučaju njihove povrede te, u

⁹⁹ Članak 284. stavak 4. KZ-a.

¹⁰⁰ Članci 286. – 289. KZ-a.

¹⁰¹ Pavlović, Šime, Kazneni zakon, Libertin naklada, Rijeka, 2015., str. 1210. i 1211.

¹⁰² Članak 1045. stavak 1. ZOO-a.

¹⁰³ Da bi se uopće moglo govoriti o šteti, mora se ispuniti pet uvjeta: *i*) postojanje subjekata obveznog odnosa, *ii*) postojanje štetne radnje, *iii*) šteta, koja nastaje na strani oštećenika, *iv*) kauzalni nexus te *v*) protupravnost štetne radnje. Klarić, Petar; Vedriš, Martin, Građansko pravo (14. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Narodne novine, Zagreb, 2014., str. 583. i 584.

slučaju nastale štete, upućuje na primjenu odredbi ZOO-a. U slučaju da zakonom nije ništa propisano, pravo za zaštitu autorskog prava (što uključuje i posljedicu plagiranja) uživa nositelj u odnosu prema osobi koja je to pravo povrijedila, odnosno njezina sveopćeg sljednika pri čemu može tražiti prestanak uznemiravanja, naknadu štete, plaćanje naknade za neovlašteno korištenje ili penala, vraćanje stečenog bez osnove, utvrđivanje činjene povrede te objavu presude.¹⁰⁴ Kada je riječ o povredi autorskog moralnog prava, odnosno plagiranju, kao mogućnosti sankcioniranja javljaju se objava presude o trošku štetnika, zabrana daljnje povrede prava, a postoji i mogućnost novčane naknade čak i u slučaju kada nije nastala imovinska šteta.¹⁰⁵ Međutim, s obzirom na to da je plagiranje uglavnom prisutno u akademskoj zajednici, od osobite su važnosti svojevrsni kodeksi ponašanja kojima bi se, odgovarajućim kaznama, sankcioniralo plagiranje.¹⁰⁶ Kad je posrijedi zastara, pravo na zaštitu autorskog prava ne zastarijeva, dok obveznopravni zahtjevi zastarijevaju sukladno općim pravilima o zastari.¹⁰⁷

6. AUTONOMNI PROPISI VISOKOOBRAZOVNIH USTANOVA

Uz spomenuti ZZDVO, pitanje plagiranja i etičnog pisanja u području znanstvene djelatnosti regulirano je i autonomnim propisima sveučilišta. Kod ZZDVO-a, posebno je važan članak 82. stavak 3. prema kojemu se akademski ili stručni naziv oduzimaju utvrdi li se da je stečen protivno uvjetima za njegovo stjecanja, odnosno grubim kršenjem pravila studija ili se utvrdi da je doktorski rad, odnosno disertacija, plagirana ili krivotvorena. Plagiranje je i jedan od razloga oduzimanja znanstvenog zvanja sukladno ZZDVO-u.¹⁰⁸ No, kako se ovaj rad bavi analizom pravne regulacije plagiranja u odnosu prema studentima, u nastavku se analiziraju autonomni propisa javnih hrvatskih sveučilišta.¹⁰⁹

6.1. SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Zagrebačko Sveučilište pitanje akademskog poštenja, kako među nastavnicima, tako i među studentima, regulira Etičkim kodeksom¹¹⁰ koji se na jednak način primjenjuje i

¹⁰⁴ Članak 273. stavak 2. ZSPSP-a.

¹⁰⁵ Henneberg, *op. cit.* (bilj. 9.), str. 207. i 208.

¹⁰⁶ Simpson, *op. cit.* (bilj. 39.), str. 92.

¹⁰⁷ Članak 287. ZAPSP-a.

¹⁰⁸ Članak 37. stavak 2. točka 2. ZZDVO-a.

¹⁰⁹ MOZVAG – preglednik studijskih programa, <https://mozvag.srce.hr/preglednik/vu/tip/sifra/1>, pristupljeno 2. studenoga 2021.

¹¹⁰ Dostupno: Propisi Sveučilišta u Zagrebu, <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/dokumenti-i-javnost-informacija/propisi/>, pristupljeno 10. studenoga 2021.

na studente. Člankom 19. Etičkog kodeksa zagrebačkog Sveučilišta, plagiranje se smatra povredom istog, pri čemu se kao posebna dužnost svih članova akademske zajednice koji sudjeluju u znanstvenoistraživačkom radu, postavlja dužnost jamčenja izvornosti rada te poštenja u navođenju korištenih informacija.¹¹¹ Etičkim kodeksom zagrebačkog Sveučilišta posebno se ističe odgovornost kod sudionika akademske zajednice glede navođenja svih autora rada te obveza zaštite intelektualnog vlasništva nad rezultatima provedenih istraživanja.¹¹² Zagrebačko sveučilište nije jedinstvenim propisom reguliralo pitanje odgovornosti studenata, već su ta pitanja regulirana autonomnim propisima na razini njegovih sastavnica, a plagiranje je okarakterizirano kao teško stegovno djelo.¹¹³

6.2. SVEUČILIŠTE U SPLITU

Kao i zagrebačko Sveučilište, splitsko Sveučilište Etičkim kodeksom¹¹⁴ regulira pitanje akademske čestitosti i poštenja postavljajući okvir borbe protiv plagijata. Naime, Etički kodeks Sveučilišta u Splitu primjenjuje se i na nastavno osoblje i na studente te se kao temeljna akademska načela proklamiraju pravičnost, pravednost, poštenje, zakonitost, akademske slobode, znanstvena kritičnost, međusobno uvažavanje te odgovornost u znanosti i visokom obrazovanju.^{115,116} U kontekstu plagiranja, posebno je važno istaknuti regulaciju znanstvene čestitosti te plagiranja. Znanstvena čestitost, prije svega, podrazumijeva osposobljenost svih sudionika akademske zajednice u području svojeg stručnog i znanstvenog rada sve dok se ne dokaže drugačije. Osim navedenog, znanstvena čestitost podrazumijeva i prikupljanje rezultata znanstvenih istraživanja sukladno etičkim standardima te dokumentiranje svih izvora podataka. Posebno se ističe važnost pohrane izvornih podataka te dostupnost uvida ovlaštenim osobama izvornih podataka po objavljenom istraživanju.¹¹⁷ Plagiranje se definira kao „prepisivanje ili preuzimanje zamisli, ideja, riječi i rezultata drugih autora i prikazivanje kao svojih ili novih.“ Kodeksom je posebno istaknuto kako se, glede plagiranja, odnosno citiranja, u obzir uzimaju običaji, pravila, stil te praksa citiranja ovisno o znanstvenom području, polju i grani.¹¹⁸

¹¹¹ Članak 19. stavci 1. i 2. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

¹¹² Članak 19. stavci 3. i 4. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

¹¹³ Prema primjeru Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, članak 4. stavak 3. točka 8. Dostupno: <https://www.efzg.unizg.hr/akti-ekonomskog-fakulteta-zagreb-znacajni-za-studente/12978>, pristupljeno 10. studenoga 2021.

¹¹⁴ Dostupno: Dokumenti, <https://www.unist.hr/sveuciliste/dokumenti/propisi?EntryId=64>, pristupljeno 11. studenoga 2021.

¹¹⁵ Članak 1. stavak 1. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Splitu.

¹¹⁶ Članak 14. stavak 3. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Splitu.

¹¹⁷ Članak 9. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Splitu.

¹¹⁸ Članak 10. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Splitu.

Splitsko sveučilište, kao ni zagrebačko, nema jedinstveni propis kojim se regulira stegovna odgovornost studenata, već to čini svaka sastavnica zasebno.

6.3. SVEUČILIŠTE U RIJECI

Riječko Sveučilište pitanje etičke odgovornosti studenata reguliralo je Etičkim kodeksom za studentice/studente Sveučilišta u Rijeci.¹¹⁹ U kontekstu plagiranja, odnosno akademske čestitosti, ključna je točka koja se odnosi na pitanje akademskog nepoštenja koje dovodi do ugroze utvrđene kvalitete obrazovanja te svih ostvarenih postignuća. Kao oblik akademskog nepoštenja navodi se lažno predstavljanje te predstavljanje tuđeg rada kao svojega, upotreba već ocijenjenih radova ili većih dijelova, uz iznimku manjih dijelova uz odobrenje nastavnika/mentora (svojevrsno sprječavanje samoplagiranja). Uz sve navedeno, plagiranja i krivotvorenje radova, nepravilno navođenje izvora te ideja drugih autora bez njihova navođenja, navodi se kao teški oblik povrede Etičkog kodeksa za studente.¹²⁰ Stegovna odgovornost studenata na riječkom Sveučilištu regulirana je Pravilnikom o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta u Rijeci.¹²¹ Prema navedenom Pravilniku, kao teška povreda studentske obveze navodi se i predaja seminarskog, završnog, diplomskog rada ili doktorske disertacije čiji sadržaj predstavlja djelo drugog studenta, odnosno treće osobe, kao i prepisivanje većeg dijela ili cijelog rada.¹²² Pri tome su kao stegovne mjere predviđene zabrana polaganja ispita i ostalih provjera znanja, privremeno te trajno isključenje sa studija.¹²³

6.4. SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Kad je riječ o pitanju etičke odgovornosti studenata na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, vrijede odredbe Etičkog kodeksa¹²⁴ koje se jednako primjenjuju na nastavno osoblje te na studente.¹²⁵ Prema Etičkom kodeksu, plagiranje je definirano kao

¹¹⁹ Dostupno: Dokumenti i propisi, <https://uniri.hr/o-sveucilistu/dokumenti-i-propisi/>, pristupljeno 11. studenoga 2021.

¹²⁰ Točka 6. podtočka 6.1. i 6.2. Etičkog kodeksa za studentice/studente Sveučilišta u Rijeci.

¹²¹ Dostupno: Dokumenti i propisi, <https://uniri.hr/o-sveucilistu/dokumenti-i-propisi/>, pristupljeno 11. studenoga 2021.

¹²² Članak 7. stavak 1. točka 10. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta u Rijeci

¹²³ Članak 9. stavak 1. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta u Rijeci.

¹²⁴ Dostupno: Propisi, <http://www.unios.hr/o-sveucilistu/propisi/>, pristupljeno 11. studenoga 2021.

¹²⁵ Članak 20. stavak 3. Etičkog kodeksa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

„svako prepisivanje riječi i rezultata drugih autora i prikazivanje kao svojih.“ Uz navedenu formulaciju, plagiranjem se smatra i svako preuzimanje ideja te zamisli.¹²⁶

Pitanje studentske odgovornosti, samim time i pitanje plagiranja, regulirano je Pravilnikom o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.¹²⁷ Naime, prema navedenom Pravilniku, koji navodi lakše i teže povrede obveza, odnosno njihova neispunjavanja, kao teška povreda obveza i neispunjavanja obveza navodi se predaja seminarskog, završnog ili diplomskog rada čiji sadržaj je djelo drugog studenta ili treće osobe, prepisivanje većeg dijela ili cijelog seminarskog, završnog ili diplomskog rada.¹²⁸ Potonje navedena konstatacija ukazuje i na važnost akademske čestitosti među studentima, odnosno pravnu reguliranost ove problematike koja adekvatnim kažnjavanjem nastoji u potpunosti afirmirati akademsku čestitost. Nakon što je utvrđena povreda, provodi se postupak, pri čemu se kao stegovna mjera za tešku povredu obveze, odnosno neispunjavanje obveza (što uključuje i plagiranje), može zabraniti polaganja ispita, privremeno isključiti sa studija ili u potpunosti isključiti sa studija.¹²⁹

6.5. SVEUČILIŠTE U DUBROVNIKU

Dubrovačko Sveučilište regulira stegovnu odgovornost studenata Pravilnikom o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta u Dubrovniku.¹³⁰ Pravilnikom su predviđene dvije kategorije neprihvatljivih ponašanja – ona općeneprihvatljiva te posebno neprihvatljiva, pri čemu plagiranje ulazi u posebno neprihvatljiva ponašanja. Glede plagiranja, kao posebno neprihvatljivo ponašanje određuje se prezentiranje tuđeg rada kao vlastitog,¹³¹ dok se u dijelu o stegovnim djelima plagiranje određuje kao teško stegovno djelo, odnosno kao djelo kojim student ostvaruje pravo koju mu ne pripada, osobito ističući predaju seminarskog, završnog ili diplomskog rada koji predstavlja djelo nekog drugog studenta ili treće osobe, odnosno prepisivanje većeg ili cijelog dijela nekog rada bez navođenja njegova autora.¹³² Kao stegovne mjere, studentima se mogu izricati opomene, javne opomene, opomene pred isključenje, zabrana polaganja ispita (do šest mjeseci), isključenje

¹²⁶ Članak 14. Etičkog kodeksa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

¹²⁷ Dostupno: Propisi, <http://www.unios.hr/o-sveucilistu/propisi/>, pristupljeno 11. studenoga 2021.

¹²⁸ Članak 7. točka 5. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

¹²⁹ Članak 9. stavak 1. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

¹³⁰ Dostupno: Dokumenti, <https://www.unidu.hr/dokumenti/>, pristupljeno 9. studenoga 2021.

¹³¹ Članak 3. stavak 2. točka 3. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta u Dubrovniku.

¹³² Članak 4. stavak 3. točka f Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta u Dubrovniku.

sa studija do dvije godine te trajno isključenje sa studija.¹³³ Sveučilište u Dubrovniku regulira i pitanje oduzimanja stručnog i akademskog naziva pa se tako Pravilnikom o postupku oduzimanja stručnog i akademskog naziva te akademskog stupnja stečenog na Sveučilištu u Dubrovniku, stečeni naziv može oduzeti utvrdi li se sa sigurnošću da je završni rad na preddiplomskom stručnom ili sveučilišnom studiju, diplomski rad, završni rad na poslijediplomskom specijalističkom studiju ili doktorska disertacija na doktorskom studiju krivotvorina ili plagijat.¹³⁴

6.6. SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

Etičkim kodeksom Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli¹³⁵ kao neetično ponašanje uključuje sve one radnje kojima je cilj steći nezasluzene rezultate u bilo kojoj fazi nastavnog procesa, pri čemu se kao neetično ponašanje navodi i plagiranje.¹³⁶ Isto tako, određuje se i kako je, u kontekstu znanstveno-istraživačkog rada (u što se ubrajaju i studenti na koje se primjenjuju odredbe Etičkog kodeksa), neetično plagiranje, prisvajanje i prepisivanje tuđih radova, odnosno ideja, neovisno o izvoru.¹³⁷ Stegovna odgovornost studenata na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli regulirana je Pravilnikom o stegovnoj odgovornosti studenata¹³⁸ koji kao stegovna djela predviđa ona lakša i teža. Kao jedno od težih stegovnih djela, navodi se i predaja seminarskog, završnog ili diplomskog rada čiji sadržaj predstavlja djelo nekog drugog studenta, odnosno treće osobe ili pak prepisivanje dijela ili cijelog rada bez poštovanja autorskog prava i prava intelektualnog vlasništva.¹³⁹ Kao stegovne mjere, navode se opomena, privremena zabrana polaganja provjere znanja, privremena zabrana pohađanja nastave te privremeno ili trajno isključenje sa studija.¹⁴⁰ Uz navedene propise, Pravilnikom o postupku oduzimanja stručnog ili akademskog naziva regulira se postupak oduzimanja navedenog naziva u slučaju kada je naziv stečen protivno propisima, odnosno kada je pisani rad plagijat ili krivotvorina.¹⁴¹

¹³³ Članak 6. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta u Dubrovniku.

¹³⁴ Članak 1. stavak 2. Pravilnika o postupku oduzimanja stručnog i akademskog naziva te akademskog stupnja stečenog na Sveučilištu u Dubrovniku.

¹³⁵ Dostupno: Etički kodeks, https://www.unipu.hr/dokumenti/eticki_kodeks, pristupljeno 12. studenoga 2021.

¹³⁶ Članak 15. stavak 2. Etičkog kodeksa Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.

¹³⁷ Članak 12. stavak 2. Etičkog kodeksa Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.

¹³⁸ Dostupno: Pravilnici, <https://www.unipu.hr/dokumenti/pravilnici>, pristupljeno 12. studenoga 2021.

¹³⁹ Članak 4. stavak 3. točka i. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.

¹⁴⁰ Članak 13. stavak 2. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.

¹⁴¹ Članak 2. stavak 1. Pravilnika o postupku oduzimanja stručnog ili akademskog naziva Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.

6.7. SVEUČILIŠTE SJEVER

Pravilnikom o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Sjever¹⁴² kao teško stegovno djelo, među ostalim, određuje se i davanje lažnih podataka, izjava ili pak poduzimanje postupaka na temelju kojih bi student ostvario neko pravo koje mu ne pripada, pod čime se osobito podrazumijeva predaja seminarskog, završnog ili diplomskog rada koji predstavlja djelo drugog studenta ili treće osobe, prepisivanje značajnijeg dijela ili čitavog rada bez pridržavanja pravila citiranja i navođenja autora.¹⁴³ Kao stegovne mjere, predviđene su opomena pred isključenje, isključenje sa studija do određenog vremena ili pak trajno isključenje sa studija ili sveučilišta.¹⁴⁴

6.8. SVEUČILIŠTE U ZADRU

Prema Etičkom kodeksu Sveučilišta u Zadru,¹⁴⁵ kao dužnost studenata određuje se promoviranje moralnih i akademskih vrijednosti i načela, pri čemu se plagiranje svrstava u etički nedopušten čin povrede akademskog poštenja.¹⁴⁶ Stegovna odgovornost studenata regulirana je Pravilnikom o stegovnoj odgovornosti studenata/studentica Sveučilišta u Zadru¹⁴⁷ prema kojemu se osobito teškim stegovnim prekršajem smatra svaki oblik plagiranja te prezentiranja tuđeg rada kao vlastitog.¹⁴⁸ Pri tome se kao stegovne mjere navode opomena, zabrana polaganja ispita ili pohađanja nekog oblika nastave do kraja narednog semestra, opomena pred isključenje sa studija ili pak trajno isključenje sa studija ili Sveučilišta.¹⁴⁹

6.9. SVEUČILIŠTE U SLAVONSKOM BRODU

Sveučilište u Slavonskom Brodu nema jedinstveni autonomni propis kojim se regulira stegovna odgovornost studenata, već je to regulirano autonomnim propisima svake

¹⁴² Dostupno: Pravilnici, <https://www.unin.hr/o-sveucilistu/propisi-i-dokumenti/pravilnici/>, pristupljeno 10. studenoga 2021.

¹⁴³ Članak 5. stavak 3. točka 5. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Sjever.

¹⁴⁴ Članak 6. stavak 2. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Sjever.

¹⁴⁵ Dostupno: Etički kodeks, <https://www.unizd.hr/o-nama/propisi-i-dokumenti/eticke-kodeks>, pristupljeno 12. studenoga 2021.

¹⁴⁶ Članak 14. stavci 4. i 6. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zadru.

¹⁴⁷ Dostupno: Pravilnici, <https://www.unizd.hr/o-nama/propisi-i-dokumenti/pravilnici>, pristupljeno 12. studenoga 2021.

¹⁴⁸ Članak 3. stavak 2. točka 2. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata/studentica Sveučilišta u Zadru.

¹⁴⁹ Članak 4. stavak 1. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata/studentica Sveučilišta u Zadru.

pojedine sastavnice. Međutim, Etičkim kodeksom Sveučilišta u Slavonskom Brodu,¹⁵⁰ navode se neprihvatljive prakse u nastavi. Stoga je određeno kako je studentima zabranjeno prepisivanje, plagiranje te svako drugo prepisivanje tuđih radova neovisno o obliku vrednovanja tog studentskog rada.¹⁵¹

7. STAVOVI STUDENATA O VAŽNOSTI PRAVILNOG CITIRANJA I SPRJEČAVANJA PLAGIRANJA

Radi potpunijeg razumijevanja problematike plagiranja kod studentske populacije, provedeno je istraživanje među studentima Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Konkretno, istraživanje je provedeno na kraju edukativne kampanje *Jačanje svijesti studenata Pravnog fakulteta Osijek o važnosti pravilnog citiranja i sprječavanja plagiranja – Stop plagiranju!* u organizaciji Studentskog pravobranitelja te Studentskog zbora Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Istraživanje je provedeno tijekom lipnja 2021. online anketom koja je bila dostupna na mrežnoj stranici Pravnog fakulteta Osijek te se sama anketa sastojala od ukupno 12 pitanja.¹⁵² U istraživanju je sudjelovalo 116 studenata Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

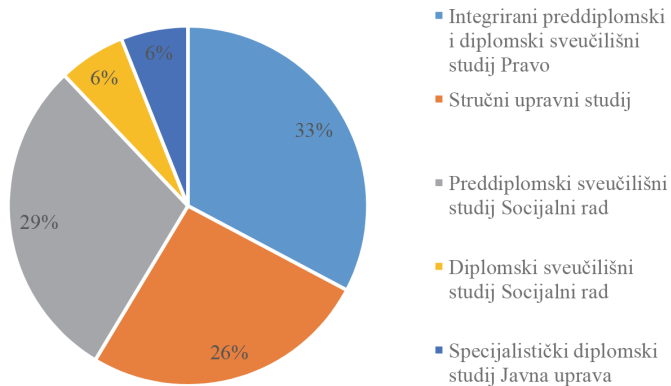
Analizirajući osnovne pokazatelje, od ukupnog broja ispitanika – njih 116, 81 % ispitanika je ženskog spola, dok je njih 19 % muškog spola. Kad je riječ o studentskom statusu, 54 % ispitanika su redovni studenti, odnosno studentice, dok je 46 % ispitanika u statusu izvanrednog studenta, odnosno studentice. Promatrajući ispitanike prema vrsti studija, 33 % ispitanika pohađa Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij Pravo, 26 % Stručni upravni studij, 29 % Preddiplomski sveučilišni studij Socijalni rad, 6 % Diplomski sveučilišni studij Socijalni rad, a isti postotak ispitanika pohađa i Specijalistički diplomski stručni studij Javna uprava (Grafikon 1.).

¹⁵⁰ Dostupno: Dokumenti, <https://www.unisb.hr/dokumenti/>, pristupljeno 10. studenoga 2021.

¹⁵¹ Članak 9. stavak 1. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Slavonskom Brodu.

¹⁵² Pitanje 12. odnosilo se na ocjenu edukativne kampanje *Jačanje svijesti studenata Pravnog fakulteta Osijek o važnosti pravilnog citiranja i sprječavanja plagiranja – Stop plagiranju!* ocjenama od 1 do 5, pri čemu ocjena 1 znači u potpunosti nezadovoljavajuće, ocjena 2 nedovoljno korisno, ocjena 3 dobro, ocjena 4 vrlo dobro te ocjena 5 izvrsno. Tako je 36,2 % ispitanika kampanju ocijenilo ocjenom 5, 27,6 % ocjenom 4, 31 % ocjenom 3, 1,7 % ocjenom 2 te 3,4 % ocjenom 1.

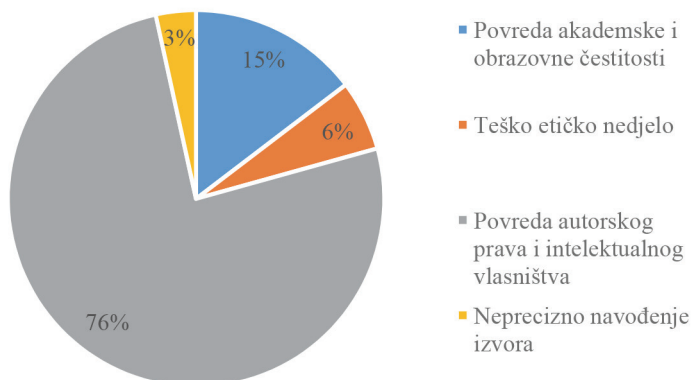
Grafikon 1.: Ispitanici prema vrsti studija

Izvor: obrada podataka prikupljenih anketnim istraživanjem autora rada, lipanj 2021.

Prevenција plagiranja i jačanje svijesti nedvojbeno polazi već od samih studenata zbog čega je nužno istražiti kako studenti percipiraju plagiranje u akademskoj zajednici. Kao temeljne razloge studentskog plagiranja, Roberts ističe činjenicu da su studenti tzv. „ekonomizatori“ svojih obveza, lošu organizaciju vremena te općenito, uživanje studenata u takvim radnjama.¹⁵³ Prema provedenom istraživanju, 76 % ispitanika smatra kako plagiranje predstavlja povredu autorskog prava i intelektualnog vlasništva, 15 % kako ono predstavlja povredu akademske i obrazovne čestitosti, 6 % teško etičko nedjelovanje te 3 % neprecizno navođenje izvora (Grafikon 2.).

Grafikon 2.: Percepcija plagiranja među studentima

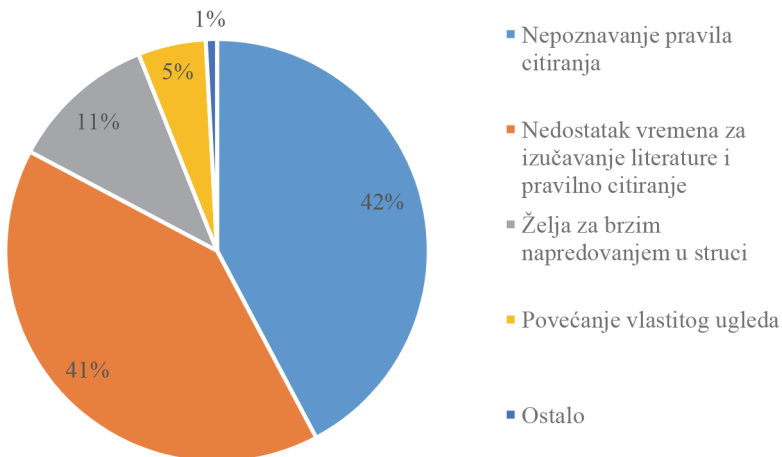

Izvor: obrada podataka prikupljenih anketnim istraživanjem autora rada, lipanj 2021.

¹⁵³ Roberts, *op. cit.* (bilj. 94.), str. 45.

Kad su posrijedi razlozi plagiranja, ispitanici su dali sljedeće odgovore (Grafikon 3.). Čak 42 % ispitanika smatra kako do plagiranja dolazi zbog nepoznavanja pravila citiranja, u sličnom postotku, točnije 41 % ispitanika smatra kako je razlog plagiranja nedostatak vremena za izučavanje literature i pravilno citiranje pri pisanju radova, 11 % smatra kako je riječ o želji za brzim napredovanjem u struci, 5 % smatra kako je razlog tomu želja za povećanjem vlastita ugleda pisanjem znanstvenih radova, dok 1 % smatra kako je riječ o ostalim razlozima, a kao takav navodi se nezainteresiranost. Osim navedenih, brojni su i drugi razlozi plagiranja u akademskoj zajednici, pa se tako mogu navesti nedostatak vještine akademskog pisanja te neadekvatnost časopisa u kojima se objavljuju članci, prije svega neprikladne metode recenziranja.¹⁵⁴

Grafikon 3.: Razlozi plagiranja

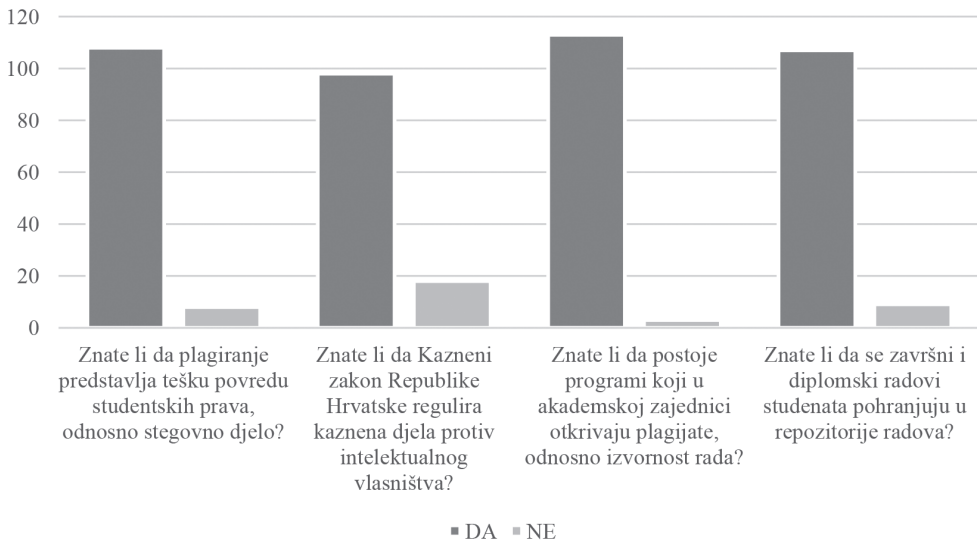
Izvor: obrada podataka prikupljenih anketnim istraživanjem autora rada, lipanj 2021.

Pitanje plagiranja u Republici Hrvatskoj regulirano je na nekoliko razina, promatra li se to pitanje iz normativnog aspekta. U prvom redu, normama kaznenog i građanskog prava, dok je na razini akademske zajednice regulirano autonomnim propisima. Osim toga, postoje i drugi načini prevencije plagiranja zbog čega je bilo nužno ispitati poznavanje pojedinih činjenica vezanih uz plagiranje kod ispitanika (Grafikon 4.). Da plagiranje predstavlja tešku povredu studentskih prava, odnosno stegovno djelo, zna 93,10 % ispitanika, dok njih 6,90 % nije upoznato s time. S druge pak strane, 84,5 % ispitanika upoznato je s činjenicom kako hrvatsko kazneno zakonodavstvo regulira kaznena djela protiv intelektualnog vlasništva, dok njih 15,5 % nije upoznato s tom činjenicom. Na studentskoj, odnosno akademskoj razini, borba protiv plagiranja provodi se i provjerom pisanih radova u posebnim programima za otkrivanje plagijata, odnosno izvornost ra-

¹⁵⁴ Bahadur Roka, Yam, Plagiarism: Types, Causes and How to Avoid This Worldwide Problem, Nepal Journal of Neuroscience, god. 14, br. 3, 2017., str. 5.

dova. U vezi s tim pitanjem čak 97,40 % ispitanika upoznato je s činjenicom kako se u akademskoj zajednici koriste programi za otkrivanje plagijata, odnosno izvornost radova, dok 2,6 % ispitanika nije upoznato s tom činjenicom. Glede pohranjivanja završnih i diplomski radova, gotovo 90 %, odnosno 92,20 % ispitanika upoznato je s činjenicom da se isti pohranjuju u repozitorije, a tek 7,80 % ispitanika nije upoznato s tom činjenicom. U odnosu na zagrebačke studente, studenti Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku znatno bolje su upoznati s činjenicama o pohrani završnih i diplomskih radova u nacionalni repozitorij. Naime, tek 52 % zagrebačkih studenata upoznato je s činjenicom da se završni, diplomski i doktorski radovi pohranjuju u repozitorije,¹⁵⁵ dok je na Pravnom fakultetu Osijek s time upoznato čak 92,20 % studenata.

Grafikon 4.: Poznavanje činjenica vezanih uz plagiranje

Izvor: obrada podataka prikupljenih anketnim istraživanjem autora rada, lipanj 2021.

Najveći dio studenata osuđuje plagiranje i podržava aktivnu borbu protiv istoga, zbog čega je važno analizirati stavove studenata o pojedinim pitanjima (Grafikon 5.). Jedan od uzroka sveprisutnog plagiranja među studentskom populacijom jest i nepostojanje posebnog predmeta kroz koji bi se studenti učili temeljima akademskog pisanja. U tom smislu, 36,21 % ispitanika u potpunosti se slaže da bi na fakultetima trebao postojati poseban kolegij u sklopu kojega bi se studente upoznalo s pravilima citiranja te posljedicama plagiranja, s tom konstatacijom slaže se 34,48 % ispitanika, njih 17,24 % niti se slaže, niti se ne slaže, 8,62 % ne slaže se, dok se uopće ne slaže 3,45 % ispitanika. U vezi s opravdavanjem plagiranja u pojedinim slučajevima, 36,21 % ispitanika niti se slaže, niti

¹⁵⁵ Majstorović, *op. cit.* (bilj. 3.), str. 145.

se ne slaže s takvom konstatacijom, 14,65 % uopće se ne slaže kako bi se u pojedinim slučajevima plagiranje moglo opravdati, njih 21,55 % ne slaže se, dok se 19,83 % slaže te 7,76 % u potpunosti slaže kako se plagiranje u pojedinim slučajevima može opravdati. S druge pak strane, studenti zagrebačkih fakulteta drugačijih su stavova pa njih 53 % smatra kako se svako plagiranje mora sankcionirati, odnosno tek 1 % ne slaže se s takvom konstatacijom.¹⁵⁶ Na hrvatskim fakultetima često se vrlo malo govori o plagiranju i načinima sprječavanja takvih neakademske radnji, a još veći problem nalazi se u činjenici da fakulteti nemaju jedinstvena pravila citiranja koja bi studenti koristili tijekom pisanja seminarskih i ostalih radova. U tom smislu, 67,24 % ispitanika u potpunosti se slaže kako bi studentima bilo korisno kada bi postojala jedinstvena pravila citiranja i navođenja literature na razini fakulteta, njih 22,41 % slaže se, 8,62 % niti se slaže, niti se ne slaže, dok se ne slaže te uopće ne slaže po 0,86 % ispitanika. Da se plagiranjem narušava ugled akademske i obrazovne institucije, u potpunosti se slaže 35,34 % ispitanika, njih 28,45 % slaže se, 26,72 % niti se slaže, niti se ne slaže, 6,03 % ne slaže se, dok se 3,45 % uopće se slaže s navedenom konstatacijom. Stavovi zagrebačkih studenata nešto su drugačiji, odnosno jasniji pa tako njih 77 % smatra kako je plagiranje odraz akademske nečestitosti i nepoštenja, a tek 2 % njih uglavnom se ne slaže s time.¹⁵⁷

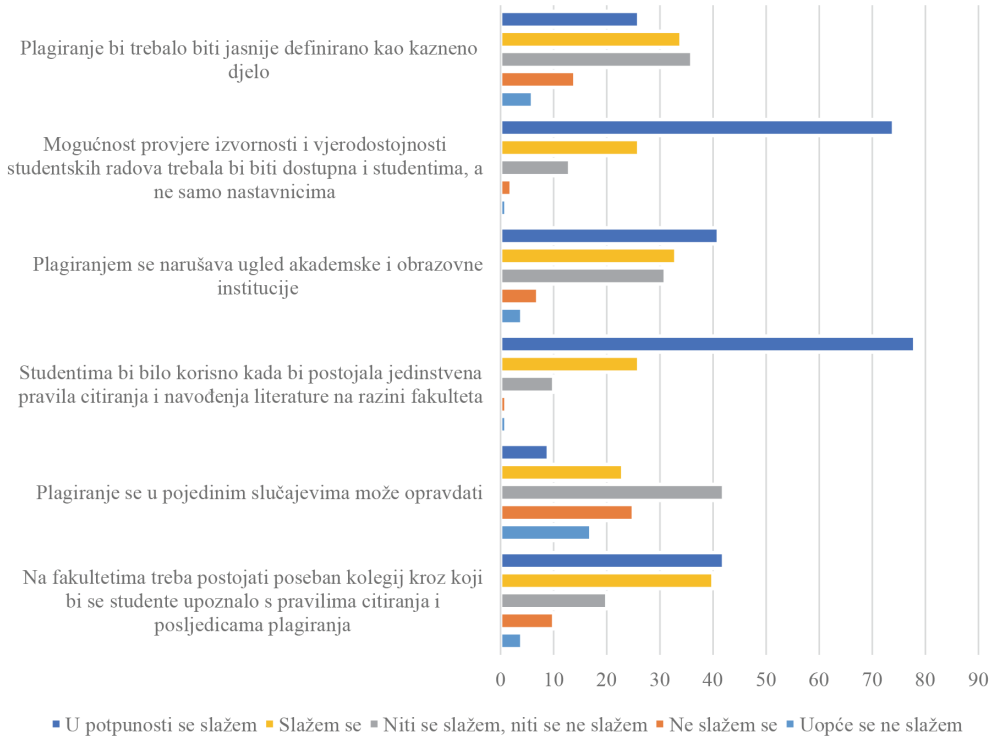
Već niz godina, profesori na fakultetima imaju mogućnost pristupa programima za detekciju plagijata, odnosno provjeru izvornosti radova pa se stoga otvara pitanje mogućnosti studenata da pristupaju navedenim programima. U potpunosti se slaže 63,79 % ispitanika da bi se i studentima trebao omogućiti pristup programima za detekciju plagijata i provjeru izvornosti rada, slaže se njih 22,41 %, niti se slaže, niti se ne slaže njih 11,21 %, ne slaže se 1,72 %, dok se uopće ne slaže 0,86 % ispitanika. Plagiranje je predviđeno i kao kazneno djelo u KZ-u, no potrebno je napraviti jasniju distinkciju „uobičajenog“ plagiranja od onog akademskog. Stoga, da bi plagiranje trebalo biti jasnije definirano kao kazneno djelo, u potpunosti se slaže 22,41 % ispitanika, slaže se 29,31 %, niti se slaže, niti se ne slaže 31,03 %, ne slaže se 12,07 %, a uopće se ne slaže 5,17 %.

Poseban problem kod plagiranja jest taj što istraživanja pokazuju kako studenti, kao dio akademske zajednice, nemaju naviku prijavljivanja plagiranja što je jasan znak kako ovaj oblik neakademske poštenja ne doživljavaju ozbiljno. Takav pristup i ne čudi jer, paradoksalno, često posljedice snose oni koji prijave u odnosu na počinitelje ovog djela, što pak alarmira na potrebu uspostave posebnih protokola za prijavu ovog problema.¹⁵⁸

¹⁵⁶ *Ibid.*, str. 147.

¹⁵⁷ *Ibid.*, str. 146.

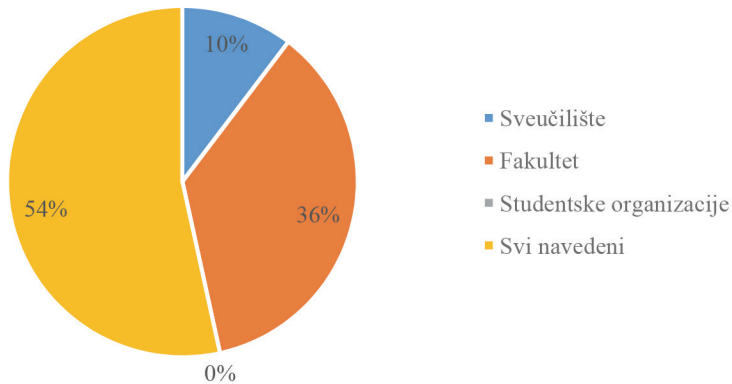
¹⁵⁸ Pupovac, Vanja; Bilić-Zulle, Lidija; Petrovečki, Mladen, On academic plagiarism in Europe. An analytical approach based on four studies, *Digithum*, br. 10, 2008., str. 16.

Grafikon 5.: Stavovi studenata o pojedinim tvrdnjama vezanim uz plagiranje

Izvor: obrada podataka prikupljenih anketnim istraživanjem autora rada, lipanj 2021.

Kroz odgovor na jedno od prethodnih pitanja – ono o uvođenju posebnog kolegija kroz koji bi se na fakultetima studente upoznalo s pravilima citiranja i posljedicama plagiranja, razvidno je kako se akademska čestitost studenata i dalje zapostavlja zbog čega studenti nemaju jednaku priliku učiti o akademskom pisanju jer je ona ostavljena samo kao mogućnost na seminarskoj nastavi. Stoga 36 % ispitanika smatra kako je obveza edukacije studenata o pravilnom citiranju i posljedicama plagiranja obveza fakulteta, njih 10 % kako je to obveza sveučilišta, dok čak 54 % ispitanika smatra kako je to obveza i sveučilišta i fakulteta i studentskih organizacija (Grafikon 6.). Međutim, osim kroz uvođenje posebnog kolegija, pitanje edukacije o pravilnom citiranju i posljedicama plagiranja moguće je regulirati i uvođenjem navedena edukacije kao obveznog dijela seminarske nastave čime bi se postigla ujednačenost.

Grafikon 6.: Obveza edukacije studenata o pravilnom citiranju i posljedicama plagiranja

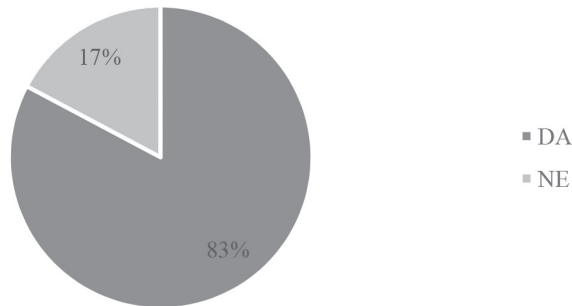
Izvor: obrada podataka prikupljenih anketnim istraživanjem autora rada, lipanj 2021.

Prema Pravilniku o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, jedna od teških povreda obveza i neispunjavanja obveza jest i predaja seminarskog, završnog ili diplomskog rada čiji je sadržaj djelo drugog studenta ili treće osobe, prepisivanje većeg dijela ili cijelog seminarskog, završnog ili diplomskog rada¹⁵⁹ zbog čega se vodi i stegovni postupak. U stegovnom postupku koji se vodi protiv studenata, pravo sudjelovanja ima i studentski pravobranitelj.¹⁶⁰ Sudjelovanje studentskog pravobranitelja uglavnom je savjetodavne naravi s obzirom na to da (na primjeru osječkog Sveučilišta) u radu stegovnog suda sudjeluju dva nastavnika te jedan student, pri čemu je nastavnik predsjednik stegovnog suda.¹⁶¹ Samim time, uloga studentskog pravobranitelja ne bi trebala biti isključivo savjetodavne naravi, već bi se njegova uloga trebala redefinirati uz mogućnost aktivnijeg sudjelovanje u radu stegovnog tijela. U tom smislu, studentskom pravobranitelju trebala bi se povjeriti dužnost člana stegovnog tijela iz redova studenata ili uz već postojeće uređenje, omogućiti mu ravnopravno glasanje zajedno s članovima stegovnog tijela. Kada je riječ o jačanju uloge studentskog pravobranitelja u stegovnim postupcima (uključujući i postupke u vezi plagiranja), 83 % ispitanika smatra kako je tu ulogu potrebno ojačati, u odnosu na 17 % koji ne vide potrebu jačanja uloge studentskog pravobranitelja u stegovnim postupcima (Grafikon 7.). Iako bi se moglo protumačiti kako bi studentski pravobranitelj djelovao isključivo *in favorem* studenata, to ne bi trebalo biti tako jer studentski pravobranitelj nastupa kao neovisni i nepristrani promatrač čitave situacije te svojim mišljenjima može značajno doprinijeti pravičnosti i pravednosti u radu stegovnog tijela.

¹⁵⁹ Članak 7. točka 5. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

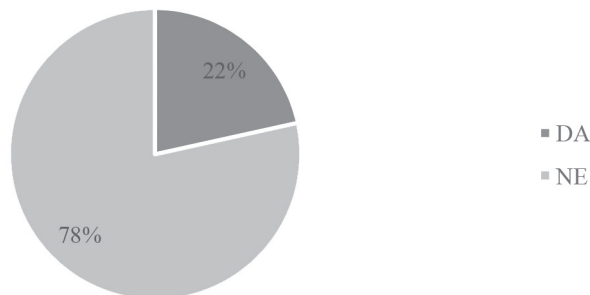
¹⁶⁰ Članak 17. stavak 3. Zakona o studentskom zboru i drugim studentskim organizacijama, Narodne novine, broj 71/2007.

¹⁶¹ Članak 11. Pravilnika o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Grafikon 7.: Potreba jačanja uloge studentskog pravobranitelja u stegovnim postupcima

Izvor: obrada podataka prikupljenih anketnim istraživanjem autora rada, lipanj 2021.

Poseban je problem u kontekstu plagiranja i samoplageranja. Prethodno su u ovom radu dane definicije samoplageranja te se sve češće postavlja pitanje potrebe i njegova sankcioniranja. Naime, na taj način se degradira znanstvena izvornost te svojevrсна moralna odgovornost autora prema svojim djelima. Štetnost samoplageranja posebno se očituje u slučajevima predstavljanja već postojećih radova izvornim znanstvenim radovima, a kao razlog posezanja za ovim postupkom uglavnom se navodi znanstveno (i akademsko) napredovanje.¹⁶² Anketnim istraživanjem i više je nego očito kako studenti ne razumiju ovu problematiku pa 78 % ispitanika ne vidi potrebu za sankcioniranjem samoplageranja, u odnosu na 22 % koji bi sankcionirali i ovu vrstu plagiranja (Grafikon 8.).

Grafikon 8.: Potreba sankcioniranja samoplageranja

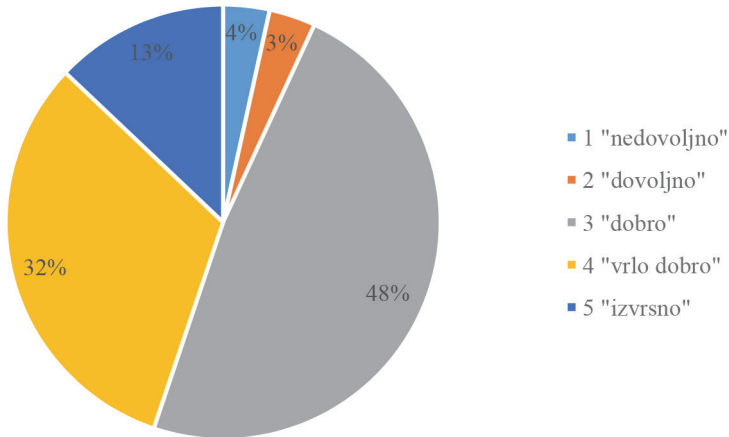
Izvor: obrada podataka prikupljenih anketnim istraživanjem autora rada, lipanj 2021.

Na kraju anketnog upitnika, ispitanici su ocjenjivali i svoje poznavanje pravila citiranja kroz pet ponuđenih ocjena. Gotovo polovina ispitanika, točnije njih 48 %, ocijenilo je poznavanje pravila citiranja ocjenom 3, odnosno „dobro“, 32 % ocjenom 4, odnosno kao

¹⁶² Baždarić, Ksenija, Znanstvenoistraživačka čestitost u objavljivanju znanstvenih časopisa, u: Hebrang Grgić, Ivana, ur., Školska knjiga, Zagreb, 2015., str. 135.

„vrlo dobro“, 13 % ocjenom 5, odnosno „izvrsno“, 4 % ocjenom 1, odnosno „nedovoljno“ te 3 % ocjenom 2, odnosno „dovoljno“ (Grafikon 9.). Iz navedenih rezultata ocjene poznavanja pravila citiranja, samim time i posljedica plagiranja, razvidno je kako je studentima potrebna bolja edukacija jer najveći dio njih uglavnom tek poznaje ta pravila na temeljnoj razini što je pak nedovoljno za kvalitetniji akademski razvoj.

Grafikon 9.: Ocjena poznavanja pravila citiranja

Izvor: obrada podataka prikupljenih anketnim istraživanjem autora rada, lipanj 2021.

8. ZAKLJUČAK

Analizirajući pravne norme kojima se štiti autorsko pravo, proizlaze sljedeći zaključci. Teorijski, one su dostatne za pravilnu zaštitu od povrede autorskog prava, odnosno za sankcioniranje plagiranja. No, s druge strane, važno je istaknuti kako i dalje ne postoji dovoljno razvijena svijest o potrebi sankcioniranja povrede autorskog prava što samim time umanjuje i značaj zaštite autorskog prava. Dakle, u normativnom smislu, na odgovarajući se način štite autori i autorska djela, dok praksa ne funkcionira uvijek na odgovarajući način. Hrvatski zakonodavac prepoznao je važnost zaštite autorskog prava u suvremenom okruženju te je (novim) autorskim zakonodavstvom poseban naglasak usmjerio na digitalne platforme koje postaju sastavni dio života i poslovanja. U tom smislu, valja istaknuti i tzv. otvorenu listu autorskih djela čime se otvara mogućnost adekvatnije, prije svega brže zaštite novih oblika autorskih djela. Može se očekivati da će takav pristup u budućnosti smanjiti i razinu plagiranja te osvijestiti društvo o važnosti pravilnog pristupa autorskom djelu. S obzirom na to da povreda autorskog prava i plagiranje imaju različita značenja te da povreda autorskog prava ne mora uvijek značiti plagijat i obrnuto, važno je istaknuti kako se povreda autorskog prava sankcionira normama kaznenog, građanskog i prekršajnog prava. Međutim, kako je plagiranje vezano

uglavnom uz akademsko nepoštenje, na znanstvenim ustanovama je da svojim etičkim kodeksima i ostalim autonomnim propisima sankcioniraju plagiranje na odgovarajući način čime bi posljedično jačala svijest o važnosti sprječavanja ovog problema.

Razvojem koncepta otvorene znanosti, odnosno znanosti dostupne svima, pitanje akademske čestitosti te obveza sprječavanja plagiranja postaju prioriteti akademske zajednice s posebnim naglaskom na studente kao dionike te zajednice. Generalno, visok stupanj zaštite autorskog prava u akademskoj zajednici moguć je provedbom kontinuiranih edukacija o pravilnom citiranju i ukazivanjem na posljedice plagiranja. S obzirom na to da je u radu dan prikaz autorskog prava i posljedica plagiranja u znanosti, analiza autonomnih propisa znanstvenih institucija te rezultati istraživanja stavova studenata, moguće je izvesti sljedeće zaključke. Naime, razvidno je postojanje svijesti o problematici plagiranja u znanosti, prije svega autonomnom normativnom regulacijom, no problem je provedivost tih propisa u praksi.

Analizirajući rezultate provedenog istraživanja među studentima Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, od kojih se, kao budućih akademskih građana očekuje visok stupanj moralnosti i poštovanja propisa, većina njih upoznata je s nekima od činjenicama vezanih za plagiranje, pa uglavnom znaju da plagiranje predstavlja povredu studentskih prava, odnosno stegovno djelo, da KZ regulira kazneno djelo plagiranja, da postoje programi kojima se utvrđuje izvornost pisanih radova te da se isti pohranjuju u repozitorije radova. Međutim, razvidno je i kako postoji neodlučnost studenata kada je posrijedi opravdanje pojedinih slučajeva plagiranja, no potrebno je ukazati i na činjenicu kako se studenti zalažu za uvođenje posebnog predmeta o akademskom pisanju što i ne čudi jer gotovo polovina ispitanika poznavanje pravila citiranja ocjenjuje tek kao dobro. Iako znanstvene institucije svojim autonomnim propisima, prije svega, pravilnicima o stegovnoj odgovornosti reguliraju plagiranje studenata kao stegovna djela, razvidno je kako se o ovoj problematici premalo zna te se pisani radovi među studentima shvaćaju olako.

Istraživanjem se ukazuje i na sljedeće važne zaključke pa tako čak tri četvrtine ispitanih studenata ne bi kažnjavalo samoplagiranje, no ojačali bi poziciju studentskog pravobranitelja u stegovnim postupcima protiv njih, uključujući i one vezane uz plagiranje. Posebno je zabrinjavajuća činjenica što najveći dio ispitanika ne bi kažnjavao samoplagiranje jer to ukazuje da ne postoji jasna spoznaja o posljedicama plagiranja uopće. U konačnici, analizom autonomnih propisa te provedenim istraživanjem, proizlazi kako studenti odgovornima za edukaciju o cjelokupnoj problematici akademskog poštenja vide u sveučilištima, fakultetima te studentskim organizacijama. Otvoreni pristup akademskoj zajednici zahtijeva stalno postavljanje novih standarda zaštite autorskog prava, odnosno sprječavanja plagiranja, zbog čega je potrebno razmotriti i uvođenje jedinstvenih „antiplagijatskih izjava“ preko kojih bi se pratio znanstveni rad studenata, jačala njihova odgovornost te akademska čestitost. Uz to, potrebno je omogućiti studentima pristup računalnim programima kojima bi vršili provjere svojih radova. Veći stupanj zaštite autorskog prava, sa-

mim time i sprječavanje plagiranja moguće je učinkovito ostvariti samo širim društvenim angažmanom koji donosi dugoročne rezultate. Svojevrсна multidisciplinarnost u zaštiti autorskog prava, odnosno sprječavanju plagiranja u znanosti i općedruštveni angažman u vezi s tim, u potpunosti mogu profilirati koncept društva znanosti, potaknuti znanstvenu kreativnost te ojačati povjerenje u čitavu akademsku zajednicu.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Baban, Ljubomir *et al.*, Primjena metodologije stručnog i znanstvenog istraživanja, Ekonomski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2000.
2. Henneberg, Ivan, Autorsko pravo, Informator, Zagreb, 2001.
3. Janović, Tomislav, Citiranje, parafraziranje i upućivanje na izvore u akademskim radovima, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013.
4. Klarić, Petar; Vedriš, Martin, Građansko pravo (14. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Narodne novine, Zagreb, 2014.
5. Lulić, Mira, Akademsko pisanje za studente prava (3. izdanje), Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2017.
6. Miličić, Vjekoslav, Ćudoređe i deontologija znanstvenog rada – nećudoređe i neprofesionalnost plagiranja, Vjekoslav Miličić, Zagreb, 2016.
7. Pavlović, Šime, Kazneni zakon, Libertin naklada, Rijeka, 2015.
8. Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2006.
9. Publication Manual of the American Psychological Association (seventh edition), American Psychological Association, Washington, 2020.
10. Simpson, Carol, Copyright for Administrators, Linworth Publishing, Columbus, Ohio, 2008.
11. Zelenika, Ratko, Znanstvena, znanstvenostručna i stručna pisana djela (5. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2011.

Članci:

1. Bahadur Roka, Yam, Plagiarism: Types, Causes and How to Avoid This Worldwide Problem, Nepal Journal of Neuroscience, god. 14, br. 3, 2017., str. 2. – 6.
2. Baždarić, Ksenija *et al.*, Plagiranje kao povreda znanstvene i akademske čestitosti, Medicina, god. 45, br. 2, 2009., str. 108. – 117.
3. Baždarić, Ksenija, Znanstvenoistraživačka čestitost u objavljivanju znanstvenih časopisa, u: Hebrang Grgić, Ivana, ur., Školska knjiga, Zagreb, 2015., str. 129. – 145.

4. Bogdanović, Dragana, *Autorsko pravo i biblioteke digitalnog doba*, Bosniaca, god. 22, br. 22, 2017., str. 77. – 83.
5. Budak, Jelena, *Okrugli stol: Akademska čestitost, Društvena istraživanja*, god. 22, br. 3, 2013., str. 543. – 547.
6. Cerjan Letica, Gordana; Letica, Slaven, *Znanstvena nedoličnost: kako se s njom nositi u Hrvatskoj?*, *Acta Stomatologica Croatica*, god. 42, br. 2, 2008., str. 117. – 122.
7. Doko, Lidija, *Novi Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima*, *Informator.hr*, dostupno: <https://informator.hr/vijesti/novi-zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima>, pristupljeno 5. studenoga 2021.
8. Dukić, Darko, *Plagiranje u digitalnom dobu: znanja i ponašanja studenata Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku*, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, god. 65, br. 1, 2022., str. 251. – 272.
9. Duraković, Mia Jug, *Pregled razvoja autorskog prava u Republici Hrvatskoj s naglaskom na promjene uvjetovane usklađivanjem s pravnom stečevinom EU*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 46, br. 3, 2009., str. 613. – 630.
10. Eckstein, Grant, *Perspectives on Plagiarism, Writing on the Edge*, god. 23, br. 2, 2013., str. 99. – 104.
11. Fjorović, Anuška, *Etičnost studenata: percepcija nastavnika Sveučilišta u Dubrovniku*, *MediAnali*, god. 12, br. 15, 2018., str. 105. – 121.
12. Gliha, Igor, *Hrvatski autorskopравни poredak – neke novosti*, *Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i prakse*, br. 5, 1998., str. 365. – 401.
13. Gliha, Igor, *Prava na autorskim djelima nastalim u radnom odnosu i po narudžbi*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, god. 56, poseban broj, 2006., str. 791. – 836.
14. Hercigonja, Zoran, *Automatska detekcija plagijata softverom PlagScan na Moodle platformi*, *International Journal of Digital Technology & Economy*, god. 2, br. 1, 2017., str. 57. – 66.
15. Kiralj, Rudolf, *Akademska čestitost studenata – preduvjet gospodarskog razvoja*, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 14, 2020., str. 148. – 182.
16. Loje, Goran, *Prava intelektualnog vlasništva, Pravo i porezi*, god. 22, br. 7–8, 2013., str. 69. – 73.
17. Majstorović, Dunja, *Stavovi studenata korisnika Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu o plagiranju i javnoj objavi ocjenskih radova*, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, god. 59, br. 3/4, 2016., str. 131. – 152.
18. Muzur, Amir; Rinčić, Iva, *Plagijat, politika, znanost, sport: pokušaji forsiranih (?) paralela*, *Jahr*, god. 6, br. 2, 2015., str. 375. – 381.
19. Osborne, W. Jason; Holland, Abigail, *What is autorship, and what should it be? A survey of prominent guidelines for determining autorship in scientific publications*, *Practical Assessment, Research & Evaluation*, god. 14, br. 15, 2009., str. 1. – 9.

20. Pupovac, Vanja; Bilić-Zulle, Lidija; Petrovečki, Mladen, On academic plagiarism in Europe. An analytical approach based on four studies, *Digithum*, br. 10, 2008., str. 13. – 18.
21. Raos, Nenad, Što je plagijat u znanosti?, *Arhiv za higijenu rada i toksikologiju*, god. 65, br. 1, 2014., str. 129. – 131.
22. Roberts, Tim S., Student Plagiarism and the Internet, *Educational Technology*, god. 47, br. 2, 2007., str. 45. – 47.
23. Roig, Miguel, Plagiarism and self-plagiarism: What every author should know, *Biochemia Medica*, god. 20, br. 3, 2010., str. 295. – 300.
24. Rumboldt, Zvonko, O plagiranju u znanosti, *Acta Med Croatica*, god. 71, br. 2, 2017., str. 127. – 131.
25. Salaj, Štefica, Intelektualno vlasništvo – uvod (I), <https://www.iusinfo.hr/strucni-clanci/CLN20V01D2010B249>, pristupljeno 2. lipnja 2022.
26. Samuelson, Pamela, Self-Plagiarism or Fair Use?, *Communications of the ACM*, god. 37, br. 8, 1994., str. 21. – 25.
27. Sengupta, Shantashree S., Copyright infringement & plagiarism: are they really two sides of a coin? *CTBC'sIRJ*, god. 2, br. 2, 2015., str. 19. – 22.
28. Vodinelić, Vladimir, Zabrana plagiranja i pravo citiranja u nauci, *Pravni zapisi*, god. 6, br. 1, 2015., str. 126. – 200.
29. Vučković-Dekić, Ljiljana, Plagijarizam – najčešća naučna prevara, *HALO* 194, god. 22, br. 3, 2016., str. 370. – 377.
30. Wyburn, Mary, MacPhail, John, The intersection of copyright and plagiarism and the monitoring of student work by educational institution, *Australia & New Zealand Journal of Law & Education*, god. 11, br. 2, str. 75. – 94.
31. Zlatović, Dragan, „Pravni aspekti parodije“ i intelektualno vlasništvo, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, god. 30, br. 1, 2009., str. 725. – 766.
32. Zmijarević, Gloria; Doolan, Karin; Marčelić, Sven, Akademska nepoštenje: odmak od (ne) etičnosti pojedinca i kritika sustava, *Političke analize*, god. 8, br. 29, 2017., str. 28. – 33.

Izvori prava:

1. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 5/2014.
2. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima, Narodne novine, broj 111/2021.
3. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima, Narodne novine, broj 167/2003, 79/2007, 80/2011, 125/2011, 141/2013, 127/2014, 62/2017, 96/2018.
4. Kazneni zakon, Narodne novine, broj 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019.

5. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, broj 35/2005, 41/2008, 125/2011, 78/2015, 29/2018, 126/2021.
6. Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, Narodne novine, broj 123/2003, 198/2003, 105/2004, 174/2004, 02/2007, 46/2007, 45/2009, 63/2011, 94/2013, 139/2013, 101/2014, 60/2015, 131/2017.
7. Zakon o studentskom zboru i drugim studentskim organizacijama, Narodne novine, broj 71/2007.
8. Pravilnik o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta u Rijeci.
9. Pravilnik o stegovnoj odgovornosti studenata Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
10. Pravilnik o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
11. Pravilnik o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta u Dubrovniku.
12. Pravilnik o postupku oduzimanja stručnog i akademskog naziva te akademskog stupnja stečenog na Sveučilištu u Dubrovniku.
13. Pravilnik o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.
14. Pravilnik o postupku oduzimanja stručnog ili akademskog naziva Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.
15. Pravilnik o stegovnoj odgovornosti studenata Sveučilišta Sjever.
16. Pravilnik o stegovnoj odgovornosti studenata/studentica Sveučilišta u Zadru.
17. Etički kodeks Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju.
18. Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu.
19. Etički kodeks Sveučilišta u Splitu.
20. Etički kodeks za studentice/studente Sveučilišta u Rijeci.
21. Etički kodeks Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
22. Etički kodeks Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.
23. Etički kodeks Sveučilišta u Zadru.
24. Etički kodeks Sveučilišta u Slavanskom Brodu.

Mrežni izvori:

1. Akti Ekonomskog fakulteta Zagreb – značajni za studente, <https://www.efzg.unizg.hr/akti-ekonomskog-fakulteta-zagreb-znacajni-za-studente/12978>, pristupljeno 10. studenoga 2021.
2. Copyright and plagiarism, <https://scholarworks.duke.edu/copyright-advice/copyright-faq/copyright-and-plagiarism/>, pristupljeno 1. lipnja 2022.

3. Difference Between Copyright Infringement and Plagiarism, <https://keydifferences.com/difference-between-copyright-infringement-and-plagiarism.html>, pristupljeno 1. lipnja 2022.
4. Dokumenti i propisi, <https://uniri.hr/o-sveucilistu/dokumenti-i-propisi/>, pristupljeno 11. studenoga 2021.
5. Dokumenti, <https://www.unidu.hr/dokumenti/>, pristupljeno 9. studenoga 2021.
6. Dokumenti, <https://www.unisb.hr/dokumenti/>, pristupljeno 10. studenoga 2021.
7. Dokumenti, <https://www.unist.hr/sveuciliste/dokumenti/propisi?EntryId=64>, pristupljeno 11. studenoga 2021.
8. Dostupan softver za provjeru autentičnosti TURNITIN, <https://www.kbf.unist.hr/racunalni-ured/1277-dostupan-softver-za-provjeru-autenticnosti-turnitin>, pristupljeno 7. studenoga 2021.
9. Etički kodeks, https://www.unipu.hr/dokumenti/eticki_kodeks, pristupljeno 11. studenoga 2021.
10. Etički kodeks, <https://www.unizd.hr/o-nama/propisi-i-dokumenti/eticki-kodeks>, pristupljeno 11. studenoga 2021.
11. Imovinska prava autora, <https://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/autorsko-pravo/sadrzaj/imovinska-prava/>, pristupljeno 8. studenoga 2021.
12. Konačni prijedlog Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima, Hrvatski sabor, str. 172., 173., dostupno: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-07-30/110102/PZE_61.pdf, pristupljeno 5. studenoga 2021.
13. MOZVAG – preglednik studijskih programa, <https://mozvag.srce.hr/preglednik/vu/tip/sifra/1>, pristupljeno 2. studenoga 2021.
14. Odbor za etiku, <https://www.azvo.hr/hr/odbor-za-etiku>, pristupljeno 13. studenoga 2021.
15. Plagiarism vs. Copyright Infringement, <https://researchguides.uic.edu/c.php?g=252209&p=1682805#:~:text=Copyright%20Infringement&text=Plagiarism%20is%20using%20someone%20else's,or%20thought%20as%20your%20own>, pristupljeno 1. lipnja 2022.
16. Plagijat, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48551>, pristupljeno 10. studenoga 2021.
17. Pravilnici, <https://www.unin.hr/o-sveucilistu/propisi-i-dokumenti/pravilnici/>, pristupljeno 10. studenoga 2021.
18. Pravilnici, <https://www.unipu.hr/dokumenti/pravilnici>, pristupljeno 12. studenoga 2021.
19. Pravilnici, <https://www.unizd.hr/o-nama/propisi-i-dokumenti/pravilnici>, pristupljeno 12. studenoga 2021.
20. Propisi Sveučilišta u Zagrebu, <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/dokumenti-i-javnost-informacija/propisi/>, pristupljeno 10. studenoga 2021.

21. Propisi, <http://www.unios.hr/o-sveucilistu/propisi/>, pristupljeno 11. studenoga 2021.

Izvješća:

1. Godišnje izvješće za 2020. godinu: statistički podaci o povredama intelektualnog vlasništva u Republici Hrvatskoj, Državni zavod za intelektualno vlasništvo, Zagreb, 2022. Dostupno: <https://www.dziv.hr/hr/provedba-prava/statistika/>, pristupljeno 31. svibnja 2022.

COPYRIGHT, PLAGIARISM IN SCIENCE AND STUDENTS' ATTITUDES

Abstract

Contemporary legal orders give increasing importance to the development of copyright, the constitutive elements of which are the author and the author's work. Copyright is a part of intellectual property that is regulated by the Constitution of the Republic of Croatia and the Law on Copyright and Related Rights, while the issue of illegal use of the copyright is regulated by numerous other regulations. In the academic community, copyright is extremely important because it implies respect for the principles of academic honesty. First of all, plagiarism is an unethical and immoral act that damages the reputation of academic participants, and its prevention is specifically aimed at students. The key precondition for preventing plagiarism among students is the application of appropriate citation methods. With the development of information and communication technologies, computer programs have become increasingly important allies in the fight against plagiarism. Considering that, this paper focuses on students and their attitudes towards academic integrity and the issue of plagiarism. The author deals with the analysis of autonomous regulations of public universities in the Republic of Croatia on the sanctioning of plagiarism as a disciplinary action. For the purposes of writing this paper, a survey was conducted among students of the Faculty of Law, the Josip Juraj Strossmayer University of Osijek on the correct citation and the consequences of plagiarism.

Keywords: *Copyright, citation, plagiarism, academic community, research*

ONEČIŠĆENJE OKOLIŠA U CESTOVNOM PROMETU

Domagoj Ivanković
student 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-adresa: domagoj.ivankovic95@gmail.com

Pregledni rad
UDK 504:656.1
Rad primljen 14. veljače 2022.

Sažetak

Ovim radom obuhvaćen je velik dio elemenata onečišćenja okoliša u cestovnom prometu s naglaskom na onečišćenje zraka. Jednako tako, rad uključuje zakonsku regulativu na nacionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini, kao i moguću budućnost okoliša s obzirom na trenutačno stanje onečišćenja, ali se analiziraju i moguća rješenja kao alternative u cestovnom prometu. Sve navedeno, utvrđeno je u izvorima počevši od knjiga, pravnih akata, znanstvenih članaka te pouzdanih mrežnih izvora. Cestovni je promet u današnje vrijeme najraširenija grana prometa i samim time predstavlja i najveći izvor onečišćenja. Prema tome, brojne su negativne posljedice na ekosustav općenito i na zdravlje čovjeka pa je potrebno provoditi mjere od najnižih do najviših struktura u modernom društvu. Naravno, promet ima i svoju pozitivnu stranu koja uključuje mogućnost bržeg i jednostavnijeg kretanja ljudi, mogućnost bržeg gospodarskog i ekonomskog razvoja te povećanja tržišta. Međutim, najveći se problem javlja kada treba naći određenu ravnotežu između pozitivnih i negativnih utjecaja prometa, na čemu se najviše radi donošenjem propisa na nacionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini. Republika Hrvatska, ali i druge države, trebaju ustrajati i dalje na razvoju novih tehnologija i novih načina pokretanja vozila, što će u konačnici rezultirati smanjenjem onečišćenja zraka i okoliša i doprinijet će kvaliteti života čovjeka i svakog drugog živog bića na našem planetu.

Ključne riječi: okoliš, zrak, cestovni promet, onečišćenje, pravni propisi

1. UVOD

U današnjem svijetu onečišćenje okoliša predstavlja iznimno velik problem. Bez obzira na to je li riječ o onečišćenju u cestovnom, zračnom, pomorskom ili bilo kojem drugom obliku prometa, podatci o onečišćenjima vrlo su negativni i vrlo zabrinjavajući. Svaki oblik onečišćenja negativno utječe na naš planet, na sav biljni i životinjski svijet te skraćuje životni vijek svakog čovjeka.

U ovom radu nastojat će se pojasniti uzroci onečišćenja u cestovnom prometu te uska povezanost neobnovljivih izvora energije s onečišćenjem, kao i moguće alternative glede neobnovljivih izvora.

S obzirom na važnost i ulogu države u cijelom procesu smanjenja onečišćenja, bit će analizirana zakonska regulativa, kao i odgovornost glede štete u Republici Hrvatskoj, a budući da je Republika Hrvatska država članica Europske unije, kao i potpisnica brojnih međunarodnih ugovora, bit će analizirana i europska i međunarodna regulativa.

Uz navedeno, pokušat će se pojasniti kakva će biti budućnost nastave li se ovakvi negativni trendovi onečišćenja. Bit će prikazani brojni statistički podatci vezani uz onečišćenja zraka u Republici Hrvatskoj i drugim europskim državama. A s obzirom na to da kao društvo trebamo razmišljati o budućnosti i budućim generacijama, bit će obrađen i održivi razvoj prometa i strategija Republike Hrvatske o održivom razvoju. Kao jedan od pozitivnih trendova u današnjici, pojasnit će se način rada i svrha električnih automobila.

2. ONEČIŠĆENJE OKOLIŠA U CESTOVNOM PROMETU

Kada se u današnjici govori o onečišćenju okoliša, govori se o jednom ozbiljnom problemu koji se nerijetko shvaća olako. Općenito govoreći, onečišćenje okoliša definira se kao odstupanje određenih kemijskih ili bioloških tvari od normalnih, prirodnih vrijednosti te može predstavljati onečišćenje zraka, vode i tla. Gledajući na cestovni promet, prvenstveno govorimo o onečišćenju zraka i to izgaranjem goriva, a upravo o tome će se najviše pisati u ovom radu. Brojne su posljedice neodgovornog ponašanja koje tijekom nekoliko posljednjih desetljeća najviše dolaze do izražaja.¹

2.1. UZROCI ONEČIŠĆENJA ZRAKA

Negativni trendovi glede onečišćenja nisu nastali prije nekoliko godina ili desetljeća, nego je riječ o dugotrajnim postupcima od samog razvitka industrije u svijetu. Ti su postupci u počecima vezani za 18. stoljeće kada dolazi do razvoja industrije i uporabe ugljena te samim time i do povećanja ispuštanja ugljičnih, sumpornih i dušikovih oksida. Nova i veća onečišćenja javljaju se pri uporabi nafte i njezinih derivata što je isto tako dovelo do razvoja kemije i kemijske industrije koja je krajem 19., i početkom 20. stoljeća pridonijela unošenju i drugih štetnih tvari u okoliš. Tek sredinom 20. stoljeća dolazi do

¹ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45153>, pristupljeno 10. siječnja 2022. Čatić, Igor, Tehnika, zaštita okoliša i zdravlja, Graphis d.o.o., Zagreb, 2008., str. 207., 215., 221.

blažeg „osvješćivanja“ o štetnosti industrije na okoliš, ali i na čovjeka, budući da je tada došlo do pojave prvih bolesti koje su vezane za rad u industrijskim središtima.

U današnjici, gledajući Europu, bročani iznosi o onečišćenju znatno su se smanjili tijekom proteklih desetljeća, ali su i dalje previsoki u gradskim središtima. Kao glavni izvori onečišćenja zraka javljaju se:

- izgaranje fosilnih goriva za proizvodnju električne energije i drugih oblika energije
- izgaranje fosilnih goriva u prometu, za industrijske pogone i za kućanstva
- industrijski procesi i uporaba otapala
- obrada otpada.

Uz navedeno, kao onečišćivači javljaju se i buka te vibracije u suvremenom prometu. S obzirom na temu ovoga rada, najviše će se pisati o cestovnim motornim vozilima kao primarnom izvoru onečišćenja.

Negativan utjecaj cestovnog prometa na okoliš nije sporan, a može ga se promatrati kroz tri glavna čimbenika: ceste, motorna vozila i kroz čovjeka. Pri izgradnji cesta, pri korištenju i održavanju istih, očit je negativan utjecaj na okoliš. Izgradnjom cesta narušava se sklad koji postoji u prirodi, a posebice za izgradnju tunela i sličnih prolaza kao i sva popratna infrastruktura u prometu. Najznačajniji, odnosno najštetniji čimbenik je svakako motorno vozilo s unutrašnjim izgaranjem koje svojim radom izravno šteti kvaliteti zraka, očuvanju prirode, ali i zdravlju svih ljudi. Ovdje prvenstveno govorimo o ispušnim plinovima motornih vozila čija se razina mjeri u sklopu redovnog tehničkog pregleda vozila, a regulira se Zakonom o sigurnosti prometa na cestama, o čemu će se nešto više reći nakon objašnjenja načina izgaranja goriva i sastojcima ispušnih plinova.²

Kod izgaranja goriva, razlikujemo potpuno izgaranje od nepotpunog, što ovisi o količini zraka odnosno kisika koji dolazi do motora vozila. Za potpuno izgaranje goriva potrebno je 14,7 kilograma kisika za jedan kilogram goriva. U tom slučaju nastaju samo ugljikov dioksid i vodena para koji nisu štetni za okoliš. Međutim, problem nastaje kada ne dolazi do potpunog izgaranja, što se događa gotovo uvijek, pa se tada govori o nepotpunom izgaranju koje ima štetne posljedice za okoliš. Kod potpunog nastaju štetni ispušni plinovi, a sastoje se od ugljikova monoksida, ugljikovodika, sumporova dioksida, dušikovih oksida, kao i od čađe i dima, ali i od dušika, kisika, vodene pare i ugljikova dioksida koji nisu štetni.

Kao jedan od najzastupljenijih štetnih plinova javlja se ugljikov monoksid, koji nastaje kada u smjesi goriva nema dovoljno kisika kako bi ugljik mogao potpuno oksidirati. To je plin bez boje i mirisa, ali izrazito otrovan jer sprječava prijenos kisika u krvi. Baš zbog

² Golubić, Jasna, *Promet i okoliš*, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb 1999., str. 15.

ovog razloga ne smije se ostavljati uključen automobil u zatvorenim prostorima kao što su garaža ili radionica, primjerice.³

Pri tehničkom pregledu, kod benzinskih motora provjerava se udio ugljikova monoksida (CO) te vrijednost faktora zraka (λ) koji propisuje proizvođač. Mjere se i udjeli ugljikova dioksida (CO₂), ugljikovodika (CH) i kisika.

U dizelskim motorima situacija je nešto drukčija, a mjeri se takozvani stupanj zacrnjenja, odnosno razina do koje čestice ispušnih plinova onemogućavaju prolazak zraka svjetlosti. U provjeri glede obje vrste motora koriste se razni analizatori.⁴

Uza sve navedeno, bitno je spomenuti i dijelove vozila koji su namijenjeni za smanjenje ispušnih plinova i njihovih štetnih sastojaka. Kao najvažniji, javlja se katalizator koji je danas neizostavni dio ispušnog sustava motornih vozila. Zadaća je katalizatora da razgrađuje štetne ispušne plinove u neštetne odnosno manje štetne i da na taj način smanjuje štetni utjecaj na okoliš. U novijim automobilima dolazi i do 90 % smanjenja štetnih plinova što je izrazito zadovoljavajuće, iako se sve više preporučuju, pa i sufinanciraju hibridni te električni automobili bez ikakvih štetnih emisija.⁵

Uz katalizator, danas je vrlo popularan tzv. Start&Stop sustav u automobilima. Taj je sustav koristan kako za smanjenje štetnih plinova, tako i za smanjenje potrošnje goriva u automobilu. Radi na način da se pri zaustavljanju te izbacivanjem iz stupnja prijenosa, primjerice kada se čeka na semaforu, automobil sam ugasi i to sve dok vozač ne pritisne papučicu spojke. Na taj način tijekom dužih čekanja ne ispuštaju se štetni plinovi, a ovaj se sustav pokazao kao vrlo siguran i učinkovit za štednju i smanjenje onečišćenja.⁶

2.2. POVEZANOST S NEOBNOVLJIVIM IZVORIMA ENERGIJE

Kao što je već navedeno u radu, veza između neobnovljivih izvora energije i cestovnih motornih vozila je evidentna, štoviše, motorna vozila se temelje na potrošnji istih. U neobnovljive izvore energije ubrajamo ugljen, naftu, prirodni plin i nuklearnu energiju. Ugljen, nafta i prirodni plin nazivaju se fosilnim gorivima, prema načinu nastanka. Za cestovni promet najvažnija je nafta, odnosno njezini derivati bez kojih današnji promet,

³ *Ibid.*, str. 16.

⁴ NPSCP, Ispitivanje ispušnih plinova motornih vozila, 14. svibanj 2019., <https://npscp.info/sigurno-u-prometu/item/147-ispitivanje-ispusnih-plinova-motornih-vozila>, pristupljeno 10. siječnja 2022.

⁵ Golubić, *op. cit.* (bilj. 2.), str. 39.

⁶ Moto integrator, članak „Start-stop“ sustav – Šteti li „start-stop“ Vašem motoru? – dostupno na: <https://motointegrator.com/hr/hr/upute/savjeti-za-odrzavanje/start-stop-sustav-steti-li-start-stop-vasem-motoru>, pristupljeno 11. siječnja 2022.

ali i industrija bilo koje vrste ne bi mogli opstati. Prvenstveno se u cestovnom prometu govori o benzinu i dizelu kao najpoznatijim derivatima.

Kao primjer povezanosti navedenih derivata (dizel i benzin koji se najčešće koriste u cestovnom prometu) s onečišćenjem okoliša, bit će prikazana tablica sa štetnim sastojcima ispušnih plinova u više vrsta prometa.

Tablica 1: Emisija onečišćivača zraka po vrstama prometa

Naziv štetnih tvari	% u jediničnoj količini	% po vrstama prometa			
		Željeznički	Cestovni	Zračni	Vodeni
Ugljični monoksid (CO)	68	1	98	0,3	0,2
Dušikov oksid (NO _x)	17	4	90,5	0,5	5
Ugljikovodik (CH)	9	1	95	1	3
Sumporov dioksid (SO ₂)	2	10	74	2	14
Krute čestice	1	5	85	3	7
Ostali nusprodukti (olovo, gorivo, gume, azbestne čestice, ...)	3				

Izvor: Golubić, Jasna, *Promet i okoliš*, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb 1999., str. 17.

Iz Tablice 1 može se jasno pročitati kako najviše onečišćenja zraka proizlazi baš iz cestovnog prometa u kojemu se koriste dizel i benzin, i to sa prosječno 88,5% štetnih sastojaka ispušnih plinova koji su objašnjeni u prethodnom dijelu rada.⁷

2.3. ALTERNATIVNA RJEŠENJA ZA NEOBNOVLJIVE IZVORE ENERGIJE

Brojna su alternativna rješenja za današnje neobnovljive izvore energije. Takva goriva trebaju biti adekvatna zamjena za već navedene, štetne, ali i potrošne izvore energije. Provedeno je mnoštvo istraživanja kao i testiranja koja su vezana za efikasno iskorištavanje obnovljivih izvora energije, a ta bi iskorištavanja trebala dovesti do smanjenja onečišćenja okoliša, budući da do potpunog prestanka onečišćenja zraka ne može doći s obzirom na način funkcioniranja motora i kemijskih svojstava goriva.

Nekoliko je vrsta alternativnih goriva koja se danas upotrebljavaju ili se barem pokušavaju upotrijebiti, a to su: alkoholna goriva, ukapljeni naftni plin, prirodni plin, biljna ulja, vodik te danas sve popularniji i efikasniji električni pogon vozila.⁸ No, postoje i određeni

⁷ Golubić, *op. cit.* (bilj. 2.), str. 17. Vidjeti Golubić, Jasna, Utjecaj zakonske regulative na redukciju stakleničkih plinova iz prometa, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Međunarodni znanstveni skup, Ekološki problemi prometnog razvoja, 2011., str. 161. – 169

⁸ Golubić, *op. cit.* (bilj. 2.), str. 84.

kriteriji koji moraju biti zadovoljeni kako bi navedene alternative mogle pogoniti motore s unutarnjim izgaranjem, a Filipović *et al.* u svom djelu navode da su to:

1. „emisija ispušnih plinova
2. potrošnja goriva
3. cijena alternativnog goriva
4. performanse vozila s pogonom na alternativna goriva
5. nalazišta, način dobivanja i rezerve alternativnog goriva
6. troškovi konverzije ili proizvodnje vozila
7. načini i mogućnosti skladištenja goriva na vozilu
8. mogućnost punjenja gorivom i potrebna infrastruktura
9. opća sigurnost vozila.“⁹

Jasno je iz navedenih podataka kako će trebati mnogo vremena i rada da bi došlo do potpune ili barem djelomične zamjene korištenja neobnovljivih izvora energije, ali svakako je autoindustrija na dobrom putu sa sve češćim i dostupnijim električnim automobilima. Nešto više o takvoj vrsti automobila, bit će riječi u nastavku rada.

3. ZAKONSKA REGULATIVA GLEDE ONEČIŠĆENJA ZRAKA

Kada se govori o zakonskoj regulativi vezanoj za onečišćenje i zaštitu zraka i općenito okoliša, razlikuje se nacionalno, europsko i međunarodno gledište. Svako od navedenih gledišta bit će detaljno pojašnjeno te će se obraditi najvažniji pravni akti, bilo da je riječ o zakonima, pravilnicima, uredbama, međunarodnim konvencijama ili nekim drugim općim i specijaliziranim propisima.

3.1. ZAKONSKA REGULATIVA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Brojni su propisi poput zakona, uredbi, strategija te pravilnika na snazi u Republici Hrvatskoj koji imaju za cilj očuvanje prirode i okoliša te smanjenje onečišćenja zraka. Kao najvažniji javljaju se Zakon o zaštiti okoliša¹⁰ i Zakon o zaštiti zraka¹¹ čije će se odredbe obraditi u daljnjem tekstu ovog rada.

⁹ Filipović, Ivan; Pikula, Boran; Bibić, Dževad; Trobradović, Mirsad, Primjena alternativnih goriva u cilju smanjenja emisije zagađivača kod cestovnih vozila, Goriva i maziva, *Vol. 44, No. 4*, str. 247.

¹⁰ Narodne novine, broj 80/2013, 153/2013, 78/2015, 12/2018, 118/2018.

¹¹ Narodne novine, broj 127/2019.

U članku 1. Zakona o zaštiti okoliša (Narodne novine, 118/2018) navode se područja koja se uređuju:

- „načela zaštite okoliša u okviru koncepta održivog razvitka
- zaštita sastavnica okoliša i zaštita okoliša od utjecaja opterećenja
- subjekti zaštite okoliša
- dokumenti održivog razvitka i zaštite okoliša
- instrumenti zaštite okoliša
- praćenje stanja u okolišu
- informacijski sustav zaštite okoliša
- odgovornost za štetu u okolišu¹² i

druga pitanja s tim u vezi.

Kao neke od temeljnih ciljeva zaštite okoliša zakonodavac u članku 7. Zakona o zaštiti okoliša navodi prvenstveno zaštitu života i zdravlja ljudi, zaštitu flore i faune, georaznolikosti, bioraznolikosti i krajobrazne raznolikosti, zaštitu i očuvanje pojedinih sastavnica okoliša, sprječavanje i smanjenje onečišćenja okoliša te sprječavanje mogućih nezgoda ili nesreća uzrokovanih rukovanjem opasnim stvarima, kao i brojne druge ciljeve.

Kako bi se moglo provesti navedene ciljeve, bitno je znati subjekte koji utječu na njih, oni su navedeni u članku 34. istog Zakona. Određeni Ustavom Republike Hrvatske to su Hrvatski sabor, Vlada, Ministarstvo zaštite okoliša i energetike (u daljnjem tekstu: Ministarstvo), županije, gradovi i općine, Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost, pravne osobe s javim ovlastima, druge ovlaštene pravne osobe, kao i sami građani i njihove udruge i organizacije.

Vlada unutar svog djelokruga nastoji osigurati održivi razvoj i zaštitu okoliša na određenoj razini, a to čini praćenjem stanja okoliša preko propisanih izvješća, osigurava financijsku potporu i sredstva za rad na poboljšanju sastavnica zaštite okoliša, predlaže Saboru odgovarajuća rješenja za zaštitu okoliša i održivog razvitka te sklapa razne sporazume na međunarodnoj razini i ako je to potrebno, može osnovati određena tijela koja bi izvršavala zadaće prema usvojenim međunarodnim propisima iz ovog područja, a detaljnije su ove odredbe opisane u članku 35.

Ministarstvo najčešće obavlja poslove koji uključuju prikupljanje podataka o okolišu kako bi moglo što učinkovitije osigurati provedbu politika zaštite okoliša i održivog razvitka. Među ostalim, Zakon o zaštiti okoliša navodi djelokrug poslova Ministarstva, a to su: „uspostava, razvoj, vođenje i koordinacija jedinstvenog informacijskog sustava zaštite okoliša u Republici Hrvatskoj, vođenje odgovarajućih baza podataka o okolišu te upis u registar sustava za ekološko upravljanje.“ Jednako tako, Ministarstvo je dužno

¹² Zakon o zaštiti okoliša, Narodne novine, broj 80/2013, 153/2013, 78/2015, 12/2018, 118/2018, čl. 1.

pratiti i izvješćivati o stanju okoliša te odrediti utjecaj okoliša na zdravlje ljudi u koordinaciji s Hrvatskim zavodom za javno zdravstvo. Dužno je izrađivati stručne podloge za razne dokumente, kao i za izradu izvješća o stanju okoliša i Nacionalne liste pokazatelja te uza sve navedeno, Ministarstvo usko surađuje s Europskom komisijom i Europskom agencijom za okoliš o provedbi određenih propisa.¹³

Prema Zakonu o zaštiti okoliša, četiri su temeljna dokumenta održivog razvitka i zaštite okoliša, a to su:

- Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske
- Plan zaštite okoliša Republike Hrvatske
- Program zaštite okoliša te
- Izvješće o stanju okoliša.¹⁴

Navedena četiri dokumenta detaljno su razrađena u člancima 51., 52., 53. i 58. ZZO-a, a ukratko će biti opisani u sljedećim rečenicama. Strategijom održivog razvitka nastoji se utjecati na gospodarski i socijalni razvoj, kao i na zaštitu okoliša, a sama strategija obuhvaća analizu postojećeg stanja okoliša, osnovne ciljeve i mjere, ali i institucije koje su uključene u provedbu istih. Nadalje, Plan zaštite okoliša (u daljnjem tekstu: Plan) usko je povezan sa strategijom, a određuje prioritetne ciljeve zaštite okoliša, odnosno sadrži mjere i aktivnosti na području zaštite te način, redoslijed, rok i nositelje izvršavanja tih mjera. Jednako tako, Program zaštite okoliša (u daljnjem tekstu: Program) vezan je za Plan te razrađuje mjere navedene u Planu. Program se temelji na regionalnim, odnosno lokalnim posebnostima određenog područja te uključuje uvjete i mjere zaštite okoliša, subjekte koji ih provode, kao i rokove i izvore financiranja navedenih. Program donose predstavnička tijela županija, grada Zagreba i velikih gradova, uz prethodnu suglasnost Ministarstva, a treba biti donesen unutar šest mjeseci od donošenja Plana i uključuje četiri iduće godine. Naposljetku, Hrvatski sabor donosi Izvješće o stanju, a uključuje razdoblje od četiri godine na razini države. U Izvješću se navode ispunjeni prioriteti iz Strategije i Plana, podatci o sastavnicama okoliša i opterećenju okoliša te opći podatci o politici zaštite okoliša.

Kao bitni čimbenici u praćenju razine onečišćavanja okoliša odnosno zraka, uspostavljene su dvije baze podataka, a to su: Informacijski sustav zaštite okoliša (u daljnjem tekstu: Informacijski sustav) i Registar onečišćavanja okoliša (u daljnjem tekstu: Registar). Informacijski sustav osnovan je radi izrade i praćenja provedbe dokumenata za zaštitu okoliša, a sadrži podatke i informacije o stanju okoliša, opterećenjima i utjecajima na okoliš. Kao najvažnije podatke, Zakon o zaštiti okoliša određuje sljedeće: „podatke o stanju okoliša i njegovim sastavnicama prikupljene i obrađene u skladu s ovim Zakonom, podatke o emisijama onečišćujućih tvari u okoliš iz Registra, podatke o prirodnim dobrima i korištenju prirodnih dobara, podatke o područjima koja su posebnim propisima

¹³ *Ibid.*, čl. 36. a.

¹⁴ *Ibid.*, čl. 50.

određena kao zaštićena ili ugrožena, podatke o bioraznolikosti, podatke o utjecajima onečišćavanja okoliša na zdravlje ljudi, podatke o otpadu i gospodarenju otpadom te podatke o opasnim tvarima i brojnim drugim informacijama o samom stanju okoliša.“ Svi navedeni podatci, plod su rada referentnih centara koji su međusobno povezani, podijeljeni su po cijeloj Republici Hrvatskoj, a uređeni su člankom 148. i 149.

Registar ima sličnu namjenu: sadrži podatke o izvorima, vrsti, količini, načinu i mjestu ispuštanja, prijenosu i odlaganju onečišćujućih tvari i otpada u okoliš. Jednako kao i informacijski sustav, Registar uspostavlja i vodi Ministarstvo. Sve podatke dostavljene od strane obveznika, njihovu potpunost, dosljednost i vjerodostojnost ispituje nadležna inspekcija te ih provjerene dostavlja Ministarstvu koje tada ažurira baze podataka za proteklu godinu.¹⁵

Jednako bitan kao i Zakon o zaštiti okoliša, na snazi u Republici Hrvatskoj jest i Zakon o zaštiti zraka. Prvenstveno, u njemu su taksativno navedeni i pojašnjeni pojmovi usko vezani za okoliš i njegovo onečišćavanje. Navode se i pojašnjavaju pojmovi poput aglomeracije, temeljnih izvora onečišćavanja (difuzni izvor, motorni, necestovni, distributer, dobavljač i drugi), vrste emisija i njihove granične vrijednosti, pokazatelji kvalitete zraka i brojni drugi pojmovi koji bi svakome trebali olakšati korištenje samog Zakona i shvaćanja njegove svrhe.¹⁶ Vrlo bitan dio ovog Zakona jest članak 18. u kojemu se navode načini praćenja i procjenjivanja kvalitete zraka:

- „mjerjenja na stalnim mjernim mjestima i/ili ocjene razina onečišćenosti zraka u zonama i aglomeracijama
- mjerjenja na stalnim mjernim mjestima i/ili ocjene razina onečišćenosti zraka zbog daljinskoga i prekograničnoga prijenosa onečišćujućih tvari u zraku i oborini na teritoriju RH
- mjerjenja i analize meteoroloških uvjeta i kvalitete zraka
- mjerjenja i opažanja promjena koje ukazuju na učinak onečišćenosti zraka (posredni pokazatelji kvalitete zraka): na tlu, biljkama, građevinama, u biološkim nalazima i slično
- modeliranja prijenosa i disperzije onečišćujućih tvari odgovarajućim atmosferskim modelima i druge metode procjene i mjerila koji se primjenjuju na području Europske unije.“¹⁷

Na temelju navedenih metoda mjerenja, određuju se razine onečišćenosti i to u odnosu na propisane granične vrijednosti (GV). Razlikuju se dvije razine, odnosno kategorije kvalitete zraka:

¹⁵ *Ibid.*, čl. 151.

¹⁶ Zakon o zaštiti okoliša, Narodne novine, broj 127/2019, čl. 1. – 10.

¹⁷ *Ibid.*, čl. 18.

- u prvoj kategoriji razlikujemo čist zrak odnosno zrak koji je minimalno ili neznatno onečišćen te
- drugu kategoriju, koja označava onečišćen zrak u kojemu su prekoračene granične vrijednosti.

Kategorije zraka utvrđuju se jedanput na godinu i to za proteklu godinu, a godišnje izvješće o praćenju kvalitete zraka izrađuje Ministarstvo.¹⁸

Jedan od važnijih dijelova ovog Zakona predstavljaju mjere za sprječavanje i smanjivanje onečišćivanja zraka. U članku 38. navodi se kako primjenom načela održivog razvitka, načela cjelovitog pristupa i primjenom najboljih raspoloživih tehnika, tehničkih rješenja i mjera može doći do znatnog poboljšanja kvalitete zraka i drugih dijelova okoliša.

U članku 39. Zakona o zaštiti zraka navode se mjere s pomoću kojih može doći do navedenog smanjenja i sprječavanja onečišćavanja zraka, a to su:

- usklađivanje prostornih planova s planovima i programima zaštite zraka
- propisivanje emisijskih kvota i nacionalnih obveza koje za cilj imaju smanjiti emisiju pojedinih onečišćivača
- propisivanje graničnih vrijednosti koje dolaze iz nepokretnih izvora te onih vezanih uz sastav određenih proizvoda ili drugih značajki kvalitete
- primjena mjera zaštite utvrđenih u rješenju o prihvatljivosti zahvata za okoliš ili u okolišnoj dozvoli
- primjena mjera zaštite zraka utvrđenih u građevinskim projektima
- primjena najbolje raspoloživih tehnika za sprečavanje i smanjivanje emisija
- poticanje primjene ekološki prihvatljivijih tehnologija te obnovljivih izvora energije,
- poticanje uvođenje mjera energetske učinkovitosti te
- provođenje mjera iz akcijskih planova.

Ako se u određenim zonama, odnosno aglomeracijama utvrdi kako su razine štetnih tvari ispod određenih, odnosno propisanih vrijednosti, poduzet će se preventivne mjere kako bi se takvo stanje i zadržalo, a samim time postiže se bolja kvaliteta zraka, okoliša i samog zdravlja ljudi, navodi se u članku 44. Zakona o zaštiti zraka.

3.2. ODGOVORNOST ZA ŠTETU U OKOLIŠU

Odgovornost za štetu u okolišu bitan je čimbenik koji utječe na ponašanje čovjeka prema svom okruženju i koji utječe na svijest o onečišćenju, a samim time odgovornost za štetu utječe i na cjelokupno očuvanje okoliša.

¹⁸ *Ibid.*, čl. 21.

Trenutačno na snazi u Republici Hrvatskoj postoje brojni propisi koji uređuju navedenu odgovornost, bilo da je riječ o domaćim ili međunarodnim, a detaljno uređuju situacije koje mogu nastati namjernim ili nenamjernim ponašanjem fizičkih ili pravnih osoba. Neki od temeljnih propisa čije će odredbe biti obrađene u ovom radu jesu Kazneni zakon, Zakon o zaštiti zraka, Zakon o zaštiti okoliša te Uredba o odgovornosti za štete u okolišu implementirana u potonji Zakon, a postoje i brojni drugi akti na snazi poput Plana intervencija u zaštiti okoliša,¹⁹ Pravilnik o dostupnosti podataka o ekonomičnosti potrošnje goriva i emisiji CO₂ novih osobnih automobila,²⁰ Uredba o informiranju i sudjelovanju javnosti i zainteresirane javnosti u pitanjima zaštite okoliša,²¹ Uredba o strateškoj procjeni utjecaja strategije, plana i programa na okoliš,²² kao i međunarodni ugovori poput Konvencije o procjeni utjecaja na okoliš preko državnih granica,²³ Protokol o strateškoj procjeni okoliša,²⁴ Protokol o registrima ispuštanja i prijenosa onečišćavanja²⁵ i drugih.

Zakon o zaštiti zraka u najvećem dijelu propisuje novčane kazne i to u pravilu za pravne osobe. Kazne variraju u iznosima od 5.000,00 kuna pa sve do 600.000,00 kuna za najteže prekršaje.²⁶ Novčana kazna koja može iznositi od 300.000,00 do 600.000,00 kuna bit će određena za pravnu osobu čiji izvori onečišćenja ispuštaju u zrak štetne tvari koje prelaze određene vrijednosti, a koje mogu narušiti kvalitetu zraka. Jednako tako, kaznit će se koriste li se proizvodi čije sastavnice prekoračuju propisane granične vrijednosti i ako se ne provode ine financiraju mjere koje bi dovele do smanjenja onečišćenja zraka, a da su te mjere određene akcijskim planom za povećanje kvalitete zraka. Za navedene prekršaje može odgovarati i odgovorna osoba u pravnoj osobi s nešto nižim novčanim kaznama, kao i fizička osoba – obrtnik.²⁷ Jednaka kazna može biti izrečena pravnoj osobi dobavljaču, distributeru ili trgovcu ako u trgovinsku mrežu stavlja proizvode koji na temelju svojih značajki ne zadovoljavaju granične propisane vrijednosti.²⁸

Kazniti se mogu pravne osobe ako ne osiguraju redovno praćenje emisija onečišćujućih tvari ili ako svoja mjerenja ne dostave nadležnim tijelima, a na to su se obvezale kao ovlaštene osobe. Jedinice područne samouprave, Grada Zagreba i velikoga grada dužne su donijeti i obja-

¹⁹ Narodne novine, broj 82/1999.

²⁰ Narodne novine, broj 7/2015.

²¹ Narodne novine, broj 64/2008.

²² Narodne novine, broj 3/2017.

²³ Narodne novine, broj 6/1996.

²⁴ Narodne novine, broj 7/2009.

²⁵ Narodne novine, broj 4/2008.

²⁶ Zakon o zaštiti zraka, Narodne novine, broj 127/2019.

²⁷ *Ibid.*, čl. 97.

²⁸ *Ibid.*, čl. 98.

viti Program zaštite okoliša, donijeti akcijski plan za poboljšanje kvalitete zraka, uspostaviti mjerne postaje za praćenje kvalitete zraka na području svoje uprave te informirati javnost o prekoračenjima razine onečišćenja iznad propisanih razina. Ne ispune li navedene obveze, te jedinice mogu biti kažnjene novčanim iznosom od 25.000,00 do 100.000,00 kuna.²⁹

Na temelju Zakona o zaštiti okoliša, točnije članaka 173. i 194., Vlada Republike Hrvatske donijela je 2017. godine Uredbu o odgovornosti za štete u okolišu koja je implementirana u navedeni Zakon. Ovom Uredbom Vlada uređuje aktivnosti koje se smatraju određenom opasnošću za okoliš i ljude, uređuje uvjete prema kojima se određena aktivnost smatra opasnom za okoliš, mjere za otklanjanje same štete, kao i načine za otklanjanje iste. S obzirom na to da ova Uredba uređuje okolnosti u kojoj je šteta nastala obavljanjem isključivo profesionalnih djelatnosti/aktivnosti, bit će navedene samo najvažnije odredbe.

Osoba, odnosno operater koji obavlja opasnu djelatnost, a to je svaka djelatnost koja predstavlja rizik za okoliš i za ljudsko zdravlje, odgovarat će prema načelu objektivne odgovornosti, odnosno prema načelu uzročnosti. Ovaj oblik odgovornosti primjenjuje se na osobe koje obavljaju djelatnost s popisa djelatnosti iz Uredbe, dok osoba koja obavlja djelatnost koja nije određena popisom, odgovarat će prema načelu krivnje.³⁰ Od odgovornosti za štetu bit će izuzete osobe koje dokažu da je šteta nastala kao posljedica više sile ili neke prirodne sile, kao posljedica rata ili sličnog stanja, kao posljedica djelovanja treće osobe ili kao posljedica pridržavanja obvezne naredbe tijela javne vlasti.³¹ Za svaku počinjenu štetu na okolišu, osoba je dužna obavijestiti nadležna tijela te samostalno poduzeti nužne mjere za otklanjanje iste, a jednako tako dužna je podmiriti sve troškove vezane za otklanjanje i saniranje štete.³²

Usvajanjem Direktive 2008/99/EZ Europskog parlamenta i Vijeća u 2008. godini, Hrvatska se obvezala kako će okoliš štiti i odredbama kaznenog prava. Točnije, usvojena Direktiva morala je do 2010. godine biti implementirana u naše zakonodavstvo i delikte za štetu u okolišu sankcionirati prema pravilima kaznenog prava koje je strože od upravnog, odnosno prekršajnog prava. Međutim, Kazneni zakon nije toliko detaljan kao navedeni zakoni glede onečišćivanja zraka, već se općenito navode kažnjiva djela protiv okoliša poput ispuštanja onečišćujućih tvari u zrak, vodu ili tlo, protupravno odlaganje otpada, protupravne trgovine životinjama, nezakonitog rada postrojenja i slično.³³

Za sva kaznena djela protiv okoliša kojima je prouzročena šteta, predviđene su kazne zatvora. Primjerice, navodi se da tko, unatoč postojanju zabrane, otpusti, unese ili ispusti

²⁹ *Ibid.*, čl. 99. – 102.

³⁰ Zakon o zaštiti okoliša, čl. 178.

³¹ *Ibid.*, čl. 180.

³² *Ibid.*, čl. 186.

³³ Kazneni zakon, Narodne novine, broj 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021.

količinu tvari u okoliš (bilo da je riječ o tlu, vodi ili zraku) kojom se može trajnije ugroziti njihova kakvoća ili ugroziti životinje, bilje ili ljudski život, moći će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. No, ako se doista navedenim radnjama ugrozi život ili zdravlje ljudi, propisana kazna zatvora tada iznosi od jedne do osam godina.³⁴

Definirana su i teška kaznena djela protiv okoliša, koja podrazumijevaju prouzročenje teških tjelesnih ozljeda jedne ili više osoba ili se promjene na okolišu ne mogu dulje vrijeme otkloniti, a za počinitelja zakonodavac je propisao kaznu zatvora u trajanju od jedne do deset godina. Ako bi se kaznenim djelom protiv okoliša prouzročila smrt jedne ili više osoba, zakonodavac za počinitelja propisuje kaznu od tri do petnaest godina. Potonja kazna predstavlja najstrožu kaznu glede navedenih kaznenih djela te ona ispunjava svrhu Direktive Europskog parlamenta i Vijeća iz 2008. godine, kojom se htjelo postrožiti kažnjavanje djela protiv okoliša i samim time doprinijeti smanjenju onečišćenja i povećanju svijesti o štetnosti takvih radnji za zdravlje ljudi te biljni i životinjski svijet.³⁵

3.3. REGULATIVA NA RAZINI EUROPSKE UNIJE

Kada se govori o Europskoj uniji (u daljnjem tekstu: EU) i očuvanju okoliša i zraka, Unija je u svojim planovima, ciljevima i načinima vrlo odlučna, jasna i konkretna, što dokazuje i činjenica da je navedeno područje uređeno s više od 300 dokumenata.³⁶ Kao glavne vrste dokumenata javljaju se sporazumi, direktive, uredbi i odluke. Neki od važnijih dokumenata donesenih za područje EU-a jesu:

- Direktiva 2008/50/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 21. svibnja 2008. o kvaliteti zraka i čišćem zraku za Europu³⁷
- Direktiva 2008/99/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 19. studenog 2008. o zaštiti okoliša putem kaznenog prava³⁸
- Direktiva 98/70/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 13. listopada 1998. o kakvoći benzinskih i dizelskih goriva³⁹

³⁴ *Ibid.*, čl. 193.

³⁵ *Ibid.*, čl. 214.

³⁶ Ministarstvo poduzetništva i obrta i dr., Minovodić za poslovnu zajednicu – Zaštita okoliša, Zagreb, 2015., str. 7.

³⁷ Direktiva 2008/50/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 21. svibnja 2008. o kvaliteti zraka i čišćem zraku za Europu, SL L 152, 11. lipnja 2008., str. 1. – 44., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 15, svezak 29, str. 169. – 212.

³⁸ Direktiva 2008/99/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 19. studenoga 2008. o zaštiti okoliša putem kaznenog prava, SL L 328, 6. 12. 2008., str. 28. – 37., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 15, svezak 14, str. 91. – 100.

³⁹ Direktiva 98/70/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 13. listopada 1998. o kakvoći benzinskih i dizelskih goriva i izmjeni Direktive Vijeća 93/12/EEZ, SL L 350, 28. prosinca 1998., str. 58. – 68., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 13, svezak 61, str. 59. – 69.

- Uredba (EZ) br. 692/2008 od 18. srpnja 2008. o provedbi i izmjeni Uredbe (EZ) br. 715/2007 Europskog parlamenta i Vijeća o homologaciji motornih vozila s obzirom na emisije iz lakih osobnih i teretnih vozila (Euro 5 i Euro 6) i dostupnosti podataka za popravke i održavanje vozila⁴⁰
- Uredba (EU) 2019/1010 Europskog parlamenta i Vijeća od 5. lipnja 2019. o usklađivanju obveza izvješćivanja u području zakonodavstva povezanoga s okolišem te o izmjeni uredaba (EZ) br. 166/2006 i (EU) br. 995/2010 Europskog parlamenta i Vijeća, direktiva 2002/49/EZ, 2004/35/EZ, 2007/2/EZ, 2009/147/EZ i 2010/63/EU Europskog parlamenta i Vijeća, uredaba Vijeća (EZ) br. 338/97 i (EZ) br. 2173/2005 te Direktive Vijeća 86/278/EEZ⁴¹
- Odluka Vijeća od 11. lipnja 1981. o zaključivanju Konvencije o dalekosežnom prekograničnom onečišćenju zraka⁴²
- Europska komisija, Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i Socijalnom odboru i Odboru regija, „Europa koja štiti: Čisti zrak za sve“ iz 2013.⁴³

Uz suradnju svih država članica nastoji se od Europe napraviti prvi klimatski neutralan kontinent do 2050. godine. Sve su se države članice obvezale da će do 2030. godine smanjiti emisije štetnih tvari iz automobila za čak 55 % u odnosu na razine prije 30 godina. Jednako tako, nastoji se umanjiti emisije iz kombija za 50 % do 2030. godine. Kao jedan od načina da se ti planovi i ostvare, Komisija potiče razvoj tržišta za vozila s niskim i nultim emisijama štetnih plinova, odnosno električnih i hibridnih vozila o kojima će biti nešto više riječi u nastavku ovog rada. EU nastoji od 2026. godine uključiti cestovni promet u sustav trgovanja emisijama, čime se želi odrediti cijena onečišćenja i potaknuti na korištenje čišćih goriva i ulaganja u vozila s niskim ili nultim emisijama.⁴⁴

U suradnji s državama članicama, Unija je donijela zaista velik broj propisa kojima se uređuje zaštita okoliša i zraka, a objavila je i velik broj raznih komunikacija između sa-

⁴⁰ Uredba Komisije (EZ) br. 692/2008 od 18. srpnja 2008. o provedbi i izmjeni Uredbe (EZ) br. 715/2007 Europskog parlamenta i Vijeća o homologaciji motornih vozila s obzirom na emisije iz lakih osobnih i teretnih vozila (Euro 5 i Euro 6) i dostupnosti podataka za popravke i održavanje vozila, SL L 199, 28. srpnja 2008, str. 1. – 136., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 13, svezak 24, str. 133. – 259.

⁴¹ Uredba (EU) 2019/1010 Europskog parlamenta i Vijeća od 5. lipnja 2019. o usklađivanju obveza izvješćivanja u području zakonodavstva povezanoga s okolišem te o izmjeni uredaba (EZ) br. 166/2006 i (EU) br. 995/2010 Europskog parlamenta i Vijeća, direktiva 2002/49/EZ, 2004/35/EZ, 2007/2/EZ, 2009/147/EZ i 2010/63/EU Europskog parlamenta i Vijeća, uredaba Vijeća (EZ) br. 338/97 i (EZ) br. 2173/2005 te Direktive Vijeća 86/278/EEZ, SL L 170, 25. lipnja 2019., str. 115. – 127.

⁴² Odluka Vijeća od 11. lipnja 1981. o zaključivanju Konvencije o dalekosežnom prekograničnom onečišćenju zraka SL L 171, 27. lipnja 1981., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 11, svezak 126, str. 19. – 20.

⁴³ Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Europskom vijeću, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija „Program Čisti zrak za Europu“, COM/2013/918.

⁴⁴ Europski parlament, Politika zaštite okoliša: opća načela i osnovni okvir, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/71/politika-zastite-okolisa-opca-nacela-i-osnovni-okvir>, pristupljeno 14. siječnja 2022.

mih tijela EU-a i velik broj publikacija, istraživanja i sličnih radova koji se ozbiljno bave rješavanjem problema onečišćavanja u današnjem cestovnom prometu.

Komisija je 17. svibnja 2018. godine donijela Komunikaciju pod nazivom „Europa koja štiti: Čisti zrak za sve“⁴⁵ (u daljnjem tekstu: Komunikacija) u kojoj iznosi razne podatke o onečišćenju, politike EU-a i mjere smanjenja. U njoj se navodi kako se kvaliteta zraka u posljednjih nekoliko desetljeća u EU-u popravila zahvaljujući zajedničkom naporu nacionalnih, regionalnih i lokalnih tijela. Štetne emisije u zraku smanjene su za 10 % do čak 70 %, iako se smatra kako smanjenje može biti i značajnije. No, nažalost, to ne znači da kvaliteta života građana i dalje nije narušena, s obzirom na to da podaci Svjetske zdravstvene organizacije otkrivaju kako oko 90 % stanovništva EU-a udiše zrak koji sadrži brojne štetne tvari. Posljedica je toga, procjenjuje se, više od 400.000 slučajeva prerane smrti u EU-u. Građani EU-a imaju velika očekivanja oko poduzimanja učinkovitih mjera radi smanjenja štetnih tvari u zraku i općenito vlastite zaštite.

Ovom Komunikacijom tijela EU-a za cilj imaju podupiranje i omogućivanje donošenja određenih mjera država članica, koje bi osiguravale postizanje i održavanje čistog zraka za sve građane Unije, ali i šire.⁴⁶

Iz Programa „Čisti zrak za Europu“ iz 2013. godine⁴⁷ potvrđen je cilj ostvarenja usklađenosti s postojećim modelima kvalitete zraka u EU-u, a utvrđena su tri stupa na kojima počiva političko nastojanje Europske unije. Prvi stup temelji se na modelu o kvaliteti zraka iz direktiva o kvaliteti zraka (Dir. 2004/107/EZ i Dir. 2008/50/EZ) koji uključuje ukupno dvanaest onečišćujućih tvari,⁴⁸ a standarde sadržane u tim odredbama trebale su ostvariti sve države članice ovisno o samoj onečišćujućoj tvari. Ako je neka država članica prekoračila granične vrijednosti, njezine se obveze onda sastoje od donošenja određenih planova za poboljšanje kvalitete zraka, koji bi uključivali detaljne mjere kako bi se skratilo razdoblje prekoračenja. Drugi stup uključuje ciljeve na nacionalnoj razini za smanjenje emisija koje su utvrđene Direktivom br. 2001/81/EZ. Treći stup uključuje emisijske standarde za glavne izvore onečišćenja, bilo da je riječ o emisijama iz vozila ili emisijama iz industrije ili energetike, a utvrđeni su na cjelokupnoj razini EU-a.⁴⁹

Uz navedeno, donesen je i veći broj mjera i propisa o emisijama u stvarnim uvjetima vožnje i to nakon incidenta s emisijama koja se odnose na osobna vozila u 2015. godini, s ciljem pravilnog provođenja zadanih standarda i kako bi se ojačali homologacijski za-

⁴⁵ Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Europskom vijeću, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija „Program Čisti zrak za Europu“, COM/2013/918.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 1

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Sumporov dioksid, dušikov dioksid i dušikovi oksidi, lebdeće čestice (PM10 i PM2,5), ozon, benzen, olovo, ugljikov monoksid, arsen, kadmij, nikal i benzo(a)piren.

⁴⁹ Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Europskom vijeću, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija „Program Čisti zrak za Europu“, COM/2013/918, str. 2.

htjevi. Komisija je predložila i nove modele, odnosno standarde emisija CO₂ za automobile i kombije s razlogom da se proizvođačima približi prihvaćanje inovacija i kako bi u tržišnu mrežu „puštali“ mnogo više vozila s niskim ili nultim razinama emisije.⁵⁰

Na temelju izvješća Europske agencije za okoliš, prometni sektor predstavlja najveći izvor emisija štetnih tvari u zraku te samim time zahtijeva najveću posvećenost za provođenje daljnjih mjera.⁵¹ Neke od mjera za daljnje smanjenje emisija mogu obuhvaćati tehnološki pomak, promjenu ponašanja i upravljanje potražnjom u smislu promicanja novijih i manje štetnih načina prijevoza ili zajedničkim korištenjem automobila, a mogu se odnositi i na ulaganja u infrastrukturu glede alternativnih goriva ili javnog prijevoza.

Komisija je 2016. godine predstavila dva paketa mjera vezanih za mobilnost. Prvi paket obuhvaćao je prijedlog za uređivanje pravila Unije, a odredio bi nove cijene cestarina i kao novinu uvodi primjenu na autobuse, kombije i osobne automobile. Cijene tih cestarina ovise bi o prijedenoj udaljenosti kako bi se utvrdili stvarni troškovi uporabe takvih vozila. Drugi paket navedenih mjera sadržavao je smjernice za korištenje vozila s niskim emisijama u javnom prijevozu, smjernice o prebacivanju prijevoza većih tereta na željeznički promet, na unutarnje plovne putove ili na prijevoz morem. Jednako tako, ovim paketom mjera nastoji se što prije izvršiti tranziciju na vozila s niskom ili nultom razinom štetnih emisija i to propisivanjem novih modela za emisije CO₂ za već navedena vozila, što se posebno odnosi na javni, odnosno gradski prijevoz. Komisija glede ovih paketa mjera nije isključila teška vozila, koja su uređena smjernicama u okviru Trećeg paketa. U njemu se predlažu novi standardi za emisije CO₂, kao i mogući financijski poticaji za kupnju „čišćih“ vozila.

Komisija je predstavila i strateški akcijski plan za stvaranje određenog ekosustava za baterije u Europi s konkurentnom proizvodnjom sa sjedištima u državama članicama, što bi, prema mišljenju Komisije, bio ključ smanjenja štetnih emisija u cestovnom prometu i svakako podigao svijest o korištenju automobila s niskom i nultom stopom razine emisija.

Uz navedeno, uvode se i određene smjernice koje nisu obvezne za države članice, a sadrže preporuke lokalnim upravama kojima bi se uredio pristup vozila u gradskim, odnosno urbanim sredinama. Postoje različiti načini uređenja zona niskih emisija, osim ručno uz korištenje naljepnica, moguće je urediti ih i s pomoću modernih informacijskih tehnologija.⁵²

Planom EU-a za gradove i Urbanim inovativnim mjerama nastoji se olakšati suradnja s lokalnim upravama na području cijele Unije kako bi došlo do rješavanja problema onečišćenja zraka u urbanim područjima. Kako bi takve mjere uopće mogle zaživjeti, potreban je i detaljan plan financiranja. Komisija je u razdoblju od 2014. do 2020. godine dodijelila više od 1,8 milijardi eura za potporu u izvršavanju mjera za poboljšanje kvali-

⁵⁰ *Ibid.*, str. 3.

⁵¹ Europska agencija za okoliš, Kvaliteta zraka u Europi – izvješće za 2017.

⁵² Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Europskom vijeću, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija „Program Čisti zrak za Europu“, COM/2013/918, str. 4.

tete zraka, a osigurana su i sredstva za razna druga područja poput 63 milijarde eura za zaštitu okoliša i korištenje resursa ili 45 milijardi eura za niskougljično gospodarstvo, a sve to ima pozitivne učinke na kvalitetu zraka.⁵³

Kako bi doista došlo do smanjenja onečišćenja zraka, bitan je i utjecaj na proizvođače cestovnih vozila, odnosno utjecaj na njih glede proizvodnje što „čišćih“ i efikasnijih vozila. Prvenstveno, proizvođači moraju biti jasno informirani o trenutačnim i budućim graničnim vrijednostima emisija za vozila koja proizvode, a danas se sve više „pritišće“ proizvođače kako bi se smanjile navedene vrijednosti emisija, pogotovo kada se govori o dizelskim motorima čija je budućnost korištenja upitna. Kada se određuju norme za štetne emisije, bitno je uzeti u obzir stanje tržišta i konkurentnost proizvođača, njihove izravne i neizravne troškove za poslovanje, razvoj novih tehnologija i inovacije. Kada se govori o proizvodnji i smanjenju emisija, Uredba br. 715/2007 Europskog parlamenta i Vijeća regulira upravo to područje odnosno utvrđuje zajedničke tehničke zahtjeve za homologaciju tipa motornih vozila i zamjenskih dijelova, kao što su primjerice zamjenski uređaji za kontrolu emisije. Ona je zamijenjena Uredbom (EZ) br. 692/2008⁵⁴ koja donosi dodatne tehničke zahtjeve i ispitivanja za novu vrstu homologacije, a 2017. i 2018. godine donesene su još dvije uredbe, Uredba (EZ) br. 2017/1151⁵⁵ i Uredba (EZ) br. 2018/1832⁵⁶ kojima se dodatno dopunjavaju zahtjevi za ispitivanja, što uključuje ispitivanja u ovlaštenim laboratorijima.

Obveze države članice tiču se zabrana prodaje vozila i zamjenskih dijelova koji ne zadovoljavaju zadane norme glede onečišćenja i obvezu donošenja propisa o sankcijama koje se primjenjuju u slučaju nepoštovanja odredbi ove Uredbe. Radnje koje bi se kažnjavale bile bi, primjerice davanje lažnih izjava tijekom postupka homologacije, krivotvorenja rezultata homologacije, zadržavanje podataka koji bi rezultirali opozivom homologacije, uporaba poremećajnih uređaja i uskraćivanje pristupa podacima.⁵⁷

⁵³ *Ibid.*, str. 6. i 7.

⁵⁴ Uredba Komisije (EZ) br. 692/2008 od 18. srpnja 2008. o provedbi i izmjeni Uredbe (EZ) br. 715/2007 Europskog parlamenta i Vijeća o homologaciji motornih vozila s obzirom na emisije iz lakih osobnih i teretnih vozila (Euro 5 i Euro 6) i dostupnosti podataka za popravke i održavanje vozila, SL L 199, 28. srpnja 2008, str. 1. – 136., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 13, svezak 24, str. 133. – 259.

⁵⁵ Uredba Komisije (EU) 2017/1151 od 1. lipnja 2017. o dopuni Uredbe (EZ) br. 715/2007 Europskog parlamenta i Vijeća o homologaciji tipa motornih vozila u odnosu na emisije iz lakih osobnih i gospodarskih vozila (Euro 5 i Euro 6) i pristupu podacima za popravke i održavanje vozila, o izmjeni Direktive 2007/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, Uredbe Komisije (EZ) br. 692/2008 i Uredbe Komisije (EU) br. 1230/2012 te stavljanju izvan snage Uredbe Komisije (EZ) br. 692/2008, SL L 175, 7. srpnja 2017., str. 1. – 643.

⁵⁶ Uredba Komisije (EU) 2018/1832 od 5. studenoga 2018. o izmjeni Direktive 2007/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, Uredbe Komisije (EZ) br. 692/2008 i Uredbe Komisije (EU) 2017/1151 u svrhu poboljšanja homologacijskih ispitivanja i postupaka za emisije iz lakih osobnih i gospodarskih vozila, uključujući one za sukladnost u uporabi i stvarne emisije tijekom vožnje te uvođenje uređaja za praćenje potrošnje goriva i električne energije, SL L 301, 27. 11. 2018., str. 1. – 314.

⁵⁷ Uredba (EZ) br. 715/2007 Europskog parlamenta i Vijeća od 20. lipnja 2007. o homologaciji tipa motornih vozila u odnosu na emisije iz lakih osobnih i gospodarskih vozila (Euro 5 i Euro 6) i pristupu podacima za popravke i održavanje vozila – čl. 1., čl. 11.

3.4. MEĐUNARODNA REGULATIVA

Kako bi zaista došlo do smanjenja onečišćavanja okoliša, bitno je regulirati ponašanje ljudi, ne samo na nacionalnoj, već i međunarodnoj pa čak i na svjetskoj razini. Među važnijim dokumentima odnosno sporazumima na međunarodnoj razini mogu se izdvojiti:

- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972.⁵⁸
- Montrealski protokol o tvarima koje oštećuju ozonski omotač iz 1987.⁵⁹
- Konvencija o procjeni utjecaja na okoliš preko državnih granica 1991.⁶⁰
- Konvencija o biološkoj raznolikosti iz 1992.⁶¹
- Stockholmska konvencija o postojanim organskim zagađivačima iz 1994.⁶²
- Protokol o biološkoj sigurnosti (Kartagenski protokol) uz Konvenciju o biološkoj raznolikosti iz 1995.⁶³
- Protokol iz Kyota prihvaćen uz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih naroda o promjeni klime (UNFCCC) iz 1997.⁶⁴
- UNECE Konvencija o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša (tzv. Aarhuška konvencija) usvojena 25. lipnja 1998.⁶⁵
- Konvencija o europskim krajobrazima iz 2000.⁶⁶
- PRTR – Protokol o registrima ispuštanja i prijenosa onečišćujućih tvari usvojena 2003. godine uz Aarhušku konvenciju⁶⁷ te
- Pariški sporazum o klimatskim promjenama iz 2015.⁶⁸

Kao najbitniji sporazumi mogu se izdvojiti Protokol iz Kyota te Pariški sporazum koji zapravo zamjenjuje Protokol iz Kyota. Republika Hrvatska 27. travnja 2007. godine potvrdila je Kyotski protokol uz Okvirnu konvenciju UN-a o promjeni klime⁶⁹ i samim time obvezala se na ispunjenje određenih mjera glede smanjenja onečišćenja zraka i općenito okoliša.

⁵⁸ Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 12/1993.

⁵⁹ Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 12/1993.

⁶⁰ Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 6/1996.

⁶¹ Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 6/1996.

⁶² Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 11/2006.

⁶³ Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 7/2002.

⁶⁴ Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 5/2007.

⁶⁵ Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 1/2007.

⁶⁶ Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 12/2002.

⁶⁷ Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 4/2008.

⁶⁸ Pariški sporazum, SL L 282, 19. 10. 2016., str. 4.–18.

⁶⁹ Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 5/2007.

Prema odredbama Protokola, dva su obvezna razdoblja primjene. U prvom razdoblju primjene od 2008. do 2012. godine, države članice koje su prihvatile euro obvezuju se na smanjenje emisije stakleničkih plinova u prosjeku za 5 % u odnosu na razine iz 1990. godinu, a isto je vrijedilo i za države članice sudionice. Godine 2012. usvojene su izmjene i dopune Protokola, a samim time određeno je i drugo obvezujuće razdoblje od 2013. do 2020. godine. U tom razdoblju države članice sudionice obvezale su se na smanjenje razina stakleničkih plinova za najmanje 18 % u odnosu na 1990. godinu, dok su se države članice Unije i Island obvezale na smanjenje emisija od 20 %.⁷⁰

Neke od konkretnih mjera koje zahtijevaju odredbe Kyotskog protokola uključuju poboljšanje energetske učinkovitosti u gospodarstvu, zaštitu i poboljšanje spremnika stakleničkih plinova koji nisu pod nadzorom Montrealskog protokola, kao i istraživanje, promicanje i razvijanje novih obnovljivih oblika energije, tehnologija odvajanja ugljikova dioksida i naprednih tehnologija koje su prihvatljive za okoliš. Jednako tako je bitno poticanje prikladnih reformi s ciljem promicanja mjera za smanjenje i ograničenje emisija stakleničkih plinova, a bitna je i suradnja s drugim državama radi razmjene iskustava, informacija i usporedbe mjera i politika.⁷¹

Sličan sadržaj Kyotskom protokolu ima Pariški sporazum,⁷² koji u biti predstavlja zamjenu odnosno nastavak provođenja mjera u brojnim svjetskim državama. Pariški sporazum stupio je na snagu 4. studenog 2016., a primjenjuje se od 2020. godine te mu je pristupilo 195 država u prosincu 2015. godine. Ovim se Sporazumom nastoji smanjiti opasnost od klimatskih promjena i to globalnim utjecajem, a to prvenstveno uključuje smanjenje zagrijavanja Zemlje na znatno niže od 2 °C. Države članice EU-a još su 2014. godine utvrdile cilj smanjenja emisija stakleničkih plinova za 40 % do 2030. od razine iz 1990. godine, a ta nastojanja i dalje traju na način da se izvršava prebacivanje na čiste i održive oblike energije.⁷³

4. **BUDUĆNOST OKOLIŠA GLEDE TRENUTAČNIH NEGATIVNIH TRENDOVA**

S obzirom na trenutačne količine onečišćenja zraka i općenito okoliša, budućnost svijeta nije tako svijetla. Ovaj problem nastao je od čovjeka i upravo se jedino preko čovjeka može i smanjiti te popraviti cjelokupna ekološka situacija. Jasno je kako se situacija na Zemlji

⁷⁰ Glosar sažetaka zakonodavstva, Kyotski protokol iz 1997. – dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/kyoto_protocol.html?lo=&locale=hr, pristupljeno 16. siječnja 2022.

⁷¹ Članak 2.

⁷² Pariški sporazum, SL L 282, 19. listopada 2016., str. 4. – 18.

⁷³ Klimatske promjene – Pariški sporazum, ratificiran od strane EU-a, sažetak dokumenta – dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM:20110301_2, pristupljeno 16. siječnja 2022.

neprestano mijenja, iz godine u godinu nastaju novi problemi i sve veće ekološke katastrofe. Primjerice, svake godine manje je oko 3,5 milijuna hektara obradive zemlje, šume nestaju u milijunima hektara i sve je više otrovnih kemikalija koje se dnevno ispuštaju u gradovima. Sve to polako, ali sigurno uništava naš planet i smanjuje životni vijek čovjeka.

Zbog ispuštanja štetnih kemikalija i drugih štetnih tvari u mora, pitke i stajaće vode, presušuju brojni izvori ili postaju neupotrebljivi za čovjeka, ali isto tako imaju negativan učinak na floru i faunu. Mnogi znanstvenici, ekolozi i istraživači smatraju kako će ovakvi negativni trendovi imati katastrofičan učinak na biljni i životinjski svijet, točnije, na sve češća izumiranja određenih vrsta biljaka i životinja, čemu već i sada svjedočimo. Do prije nekoliko godina na onečišćenja se gledalo s uže, lokalne perspektive, što za današnje pojmove više nije dovoljno te se sve više počinje gledati na globalne aspekte. Naime, do takvoga se gledišta došlo zbog pojave nepovoljnih globalnih efekata, kao što su kisele kiše, globalno zatopljenje odnosno promjene klima, topljenja ledenjaka i razaranja ionosfere. Čovjek je jedini faktor koji može smanjiti ili iskorijeniti neke od navedenih pojava, ali se postavlja pitanje koliko će to biti moguće u budućnosti s obzirom na godišnji porast stanovništva na Zemlji.

Ovi problemi vežu se uz zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba u današnjici poput pripreme hrane, grijanja, svakodnevnih migracija i slično, a ovise o spremnosti čovjeka na promjene i realizacije planova glede smanjenja onečišćenja. Prema navodima Europske agencije za okoliš, stanje okoliša se pogoršalo te prema njihovu izvješću iz 2015. godine smatra se kako trenutačna stopa napretka neće biti dovoljna za postizanje klimatskih i energetske ciljeva do 2030. i 2050. godine. Do kraja ove godine, od 13 posebnih ciljeva, samo bi se dva mogla ispuniti a to su: određivanje zaštićenih morskih i kopnenih područja. Ako se nastavi postojeći trend, to će do 2030. godine rezultirati daljnjom degradacijom prirode i stalnim onečišćenjem zraka, vode i tla.

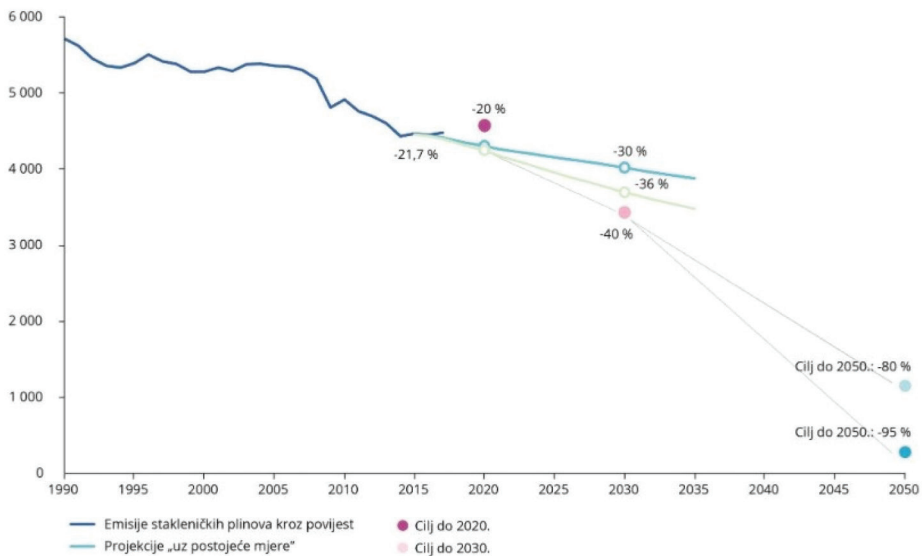
Izvršni direktor Europske agencije za okoliš Hans Bruyninckx smatra kako europske, ali i svjetske države imaju sljedeće desetljeće kako bi umanjili štetne utjecaje klimatskih promjena budući da postoje znanja, tehnologije i alati za provođenje svih planiranih ciljeva. Agencija za okoliš u svom članku „Trendovi i predviđanja emisija stakleničkih plinova u EU-28“ propisala je sedam mjera kako bi se Europa vratila na pravi put prema ostvarenju zadanih ciljeva, a te mjere su:

1. „ostvariti neispunjeni potencijal postojećih politika zaštite okoliša
2. prihvatiti održivost kao okvir za oblikovanje politika, razvijanje dugoročnih okvira politika s obvezujućim ciljevima
3. preuzeti vodeću ulogu u međunarodnim aktivnostima usmjerenima na postizanje održivosti
4. poticati inovacije u cijelom društvu
5. povećati ulaganja i preusmjeriti financijski sektor na potporu održivim projektima i poduzećima

6. upravljati rizicima i osigurati društveno pravedan prijelaz te
7. proširiti znanja i vještine.⁷⁴

Na ovim bi mjerama države članice trebale graditi budućnost glede zaštite okoliša i nastojati ih provoditi koliko god je to moguće. Gledajući u budućnost, postoje određena predviđanja Agencije o smanjenju štetnih tvari u okolišu i temelje se na razdoblju od 1990. do 2050. godine.

Prikaz 1. Trendovi i predviđanja emisija stakleničkih plinova u EU-u, od 1990. do 2050. godine (emisija izražena u milijun tona ekvivalenta ugljikova dioksida)

Izvor: Europska agencija za okoliš, članak: Trendovi i predviđanja emisija stakleničkih plinova u EU-28

Iz prikaza je vidljivo kako se od 1990. godine bilježi pad emisije štetnih plinova u Europi, ali i da su navedene vrijednosti i dalje visoke. U 2030. godini taj bi pad trebao iznositi između 30 i 40 %, a krajnji je cilj, uz navedene i određene dodatne mjere, da taj pad iznosi oko 95 %. Kako bi se do tog cilja stvarno i došlo, potreban je trud i rad svih stanovnika kako Europske unije, tako i cijeloga svijeta. Čovjek je jedini čimbenik koji može dovesti do pada navedenih vrijednosti, budući da je zbog čovjeka do njihova štetnog povećanja i došlo.⁷⁵

⁷⁴ Europska agencija za okoliš, članak: Trendovi i predviđanja emisija stakleničkih plinova u EU-28, 1990. – 2050. <https://www.eea.europa.eu/highlights/stanje-okolisa-u-europi-2020>, pristupljeno 19. siječnja 2022.

⁷⁵ Europska agencija za okoliš, članak: Trendovi i predviđanja emisija stakleničkih plinova u EU-28, 1990. – 2050. <https://www.eea.europa.eu/highlights/stanje-okolisa-u-europi-2020>, pristupljeno 19. siječnja 2022.

4.1. STATISTIČKI PODATCI O ONEČIŠĆENJU

U ovom dijelu rada govorit će se o statističkim podacima glede štetnih emisija u Republici Hrvatskoj, EU i nekim drugim državama u svijetu. Brojke pokazuju kako je situacija u navedenim državama zabrinjavajuća te da neke najmnogoljudnije države trebaju što prije početi provoditi propisane mjere smanjenja emisija ili čak uvesti i brojne druge mjere s obzirom na stanje.

Republika Hrvatska kao potpisnica Kyotskog protokola dužna je uspostaviti nacionalni sustav za praćenje emisije stakleničkih plinova i dužna je na godišnjoj razini izrađivati izvješće o emisijama. Izvješća se moraju dostavljati u tajništvo UNFCCC-a (Okvirne konvencije Ujedinjenih naroda o promjeni klime) i tajništvu Europske komisije. Godišnjim proračunom obuhvaćene su emisije koje su posljedica ljudskih djelatnosti i koje obuhvaćaju sljedeće direktne stakleničke plinove: „ugljikov dioksid (CO₂), metan (CH₄), di-dušikov oksid (N₂O), fluorirani ugljikovodični spojevi (HFC-i, PFC-i) i sumporov heksafluorid (SF₆) te indirektno stakleničke plinove: ugljikov monoksid (CO), dušikove okside (NO_x), ne-metanske hlapljive organske spojeve (NMVOC), sumporov dioksid (SO₂)” i druge spojeve koji će biti prikazani u tablicama.⁷⁶

Najprije će biti prikazani podatci o Republici Hrvatskoj, gdje je jednako zabrinjavajuća situacija kao i u ostatku Europe pa i državama svijeta.

Tablica 2. Emisije stakleničkih plinova u Republici Hrvatskoj prema pojedinim prometnim granama u 1990. i 2010. godini (podatci izraženi u Gg – gigagram)

Vrsta prometa/ godina/ plin	1990. g.				2010. g.			
	CO ₂	CH ₄	N ₂ O	Ukupno	CO ₂	CH ₄	N ₂ O	Ukupno
Cestovni	3559,0	33,0	38,6	3.630,6	5.637,4	14,7	62,0	5.714,1
Željeznički	138,1	0,2	0,4	138,7	89,3	0,1	0,2	89,6
Pomorski i riječni	133,0	0,2	0,3	133,5	115,1	0,2	0,3	115,6
Zračni	154,7	0,0	1,4	156,1	81,1	0,0	0,7	81,8
Promet ukupno	3.984,8	33,4	40,7	4.058,9	5.922,9	15,0	63,2	6.001,1
Sveukupne emisije	23.093,0	3.462,0	3.946,0	30.501,0	21.179,0	3.590,0	3.349,0	28.118,0
Udio pro-meta %	17,3 %	1,0 %	1,0 %	13,3 %	28,0 %	0,4 %	1,8 %	21,3 %
Ukupno s fugit. emis.				31.449,0				28.598,0
Udio pro-meta %				12,91 %				20,98 %

Izvor: Brozović, Ivo; Regent, Aleksandar; Grgurević, Matea, Emisije stakleničkih plinova, osobito iz prometa, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, Vol. 2, No. 1, 2014, str. 282.

⁷⁶ Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja RH, Inventar stakleničkih plinova, <https://mzoe.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug-4925/klima/emisije-staklenickih-plinova/inventar-staklenickih-plinova/1909>, pristupljeno 20. siječnja 2022.

Iz Tablice 2 jasno je vidljivo kako cestovni promet ima najviše utjecaja na okoliš u Republici Hrvatskoj. Nažalost, ne samo da ima negativan utjecaj, nego je i u navedenim razdobljima narastao gotovo dvostruko. U 1990. godini u cestovnom se prometu ispuštalo 3.630,6 Gg štetnih plinova, dok je taj broj 2010. godine iznosio 5.714,1 Gg. Isto tako, vidljivo je koliko je onečišćenje u željezničkom i zračnom prometu neznatno u 2010. godini u odnosu na cestovni promet.⁷⁷

Iz sljedećih tablica bit će vidljivo koliko su zapravo vrijednosti rasle do danas.

Tablica 3. Prikaz stakleničkih plinova i drugih onečišćujućih tvari u RH. Od 2013. do 2017. godine (korištene su sljedeće mjerne jedinice: Gg – gigagram (1 gigagram = 1 kilotona), Mg – megagram (1 megagram = 1 tona, t – tona)

1. EMISIJE ¹⁾					
EMISSIONS ¹⁾					
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
CO ₂ (bez emisija iz biomase kao goriva), 1 000 t (Gg)	18 454,66	17 708,13	17 840,71	18 082,53	18 716,77
CO ₂ iz biomase, 1 000 t (Gg)	5 962,40	5 249,83	6 010,65	5 893,14	5 906,62
N ₂ O, t (Mg)	5 726,56	5 520,02	6 095,10	5 331,73	5 703,46
CH ₄ , t (Mg)	156 725,34	157 124,02	164 106,17	168 940,94	164 330,05
HFC, t (Mg) CO ₂ -ekvivalent	469 186,24	474 764,97	482 495,76	483 533,99	488 706,41
PFC, t (Mg) CO ₂ -ekvivalent	0	0	0	0	0
SF ₆ , t (Mg) CO ₂ -ekvivalent	6 052,01	6 765,04	5 215,82	6 391,16	6 391,16
NO _x , t (Mg) NO ₂ -ekvivalent	60 971,28	56 968,06	57 444,58	56 223,59	54 852,08
SO ₂ , t (Mg)	17 191,84	13 908,51	15 771,24	14 803,77	12 556,59
NH ₃ , t (Mg)	36 066,31	33 996,75	39 039,58	37 145,32	37 642,20
NMHOS, t (Mg)	73 322,93	66 798,53	67 514,08	68 101,83	63 241,08
CO, t (Mg)	239 252,84	205 485,19	219 186,03	205 429,74	196 584,33
PM ₁₀ , t (Mg)	32 325,50	28 285,93	29 320,35	26 932,81	25 377,96
PM _{2,5} , t (Mg)	24 023,87	19 876,20	20 687,10	18 469,72	16 725,71

Izvor: Državni zavod za statistiku, priopćenje Računi emisija u zrak 2013. – 2017. godine, broj: 6.1.6.

Iz navedene Tablice vidljivo je kako su se neznatno povećale emisije stakleničkih plinova u 2017. godini u odnosu na prethodne tri navedene godine. U navedenim godinama ističu se HFC u CO₂-ekvivalentu, CO i CH₄ kao najzastupljeniji plinovi. Podatci se odnose na promet, proizvodne djelatnosti poslovnih subjekata i privatnih kućanstava, no u odnosu na prethodnu tablicu, vidljivo je kako su emisije i dalje u porastu.

Vrijednosti ne jamče ništa dobro u budućnosti i svakako je potrebna veća i temeljitija usredotočenost institucija Republike Hrvatske kad je riječ o ovoj problematici.⁷⁸

⁷⁷ Brozović, Ivo; Regent, Aleksandar; Grgurević, Matea, Emisije stakleničkih plinova, osobito iz prometa, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, Vol. 2, No. 1, 2014., str. 282.

⁷⁸ Državni zavod za statistiku, priopćenje Računi emisija u zrak 2013. – 2017. godine, Zagreb, rujan 2019., Broj: 6.1.6.
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/06-01-06_01_2019.htm, pristupljeno 20. siječnja 2022.

Tablica 4. Broj cestovnih vozila i stupanj motorizacije 1990. i 2010. g. (svijet, SAD, Kina, EU, Republika Hrvatska)

Područje (zemlja)/ vozila	Vrsta cestovnih vozila	1990. g.		2010. g.		Odnos broja vozila 2010/1990. u %
		Broj vozila	Voz./1000 stanovnika	Broj vozila	Voz./1000 stanovnika	
Svijet	Osobna v.	444.900.000		707.764.000		+59,1
	Autobusi i teretna v.	138.082.000		307.497.000		+122,7
	Ukupno	582.982.000	110,4	1.015.261.000	147,2	+74,1
EU	Osobna v.	163.050.000		238.762.000		+46,4
	Autobusi i teretna v.	20.238.000		34.911.000		+72,5
	Ukupno	183.288.000	389,7	273.673.000	548,2	+49,3
SAD	Osobna v.	143.550.000		118.947.000		-17,1
	Autobusi i teretna v.	45.106.000		120.865.000		+168,0
	Ukupno	186.656.000	744,7	239.812.000	772,6	+27,1
Kina	Osobna v.	1.897.000		34.430.000		+1.715,0
	Autobusi i teretna v.	4.314.000		43.590.000		+910,4
	Ukupno	6.211.000	5,4	78.020.000	58,2	+1.156,2
RH	Osobna v.	1.120.000		1.492.000		+ 33,2
	Autobusi i teretna v.	87.000		168.000		+93,1
	Ukupno	1.207.000	258,3	1.660	387,5	+37,5

Izvor: Brozović, Ivo; Regent, Aleksandar; Grgurević, Matea, Emisije stakleničkih plinova, osobito iz prometa, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, Vol. 2, No. 1, 2014., str. 287.

Tablica jasno prikazuje broj cestovnih vozila i porast broja istih, posebice osobnih vozila. U svijetu u 1990. godini postojalo je gotovo 583 milijuna cestovnih vozila, dok je u 2010. godini taj broj iznosio više od milijardu vozila i porast od 74 %. U EU-u brojevi su nešto niži za navedena razdoblja, no svejedno se bilježio rast od 49 % što je također mnogo.

Jedini pad zabilježen je u Sjedinjenim Američkim Državama i to glede osobnih vozila. U 1990. godini postojala su oko 143 milijuna osobnih vozila, dok ih je u 2010. godini bilo oko 119 milijuna, odnosno bilježio se pad od 17 %, ali je postojao veliki rast od 168 % glede autobusa i teretnih vozila.

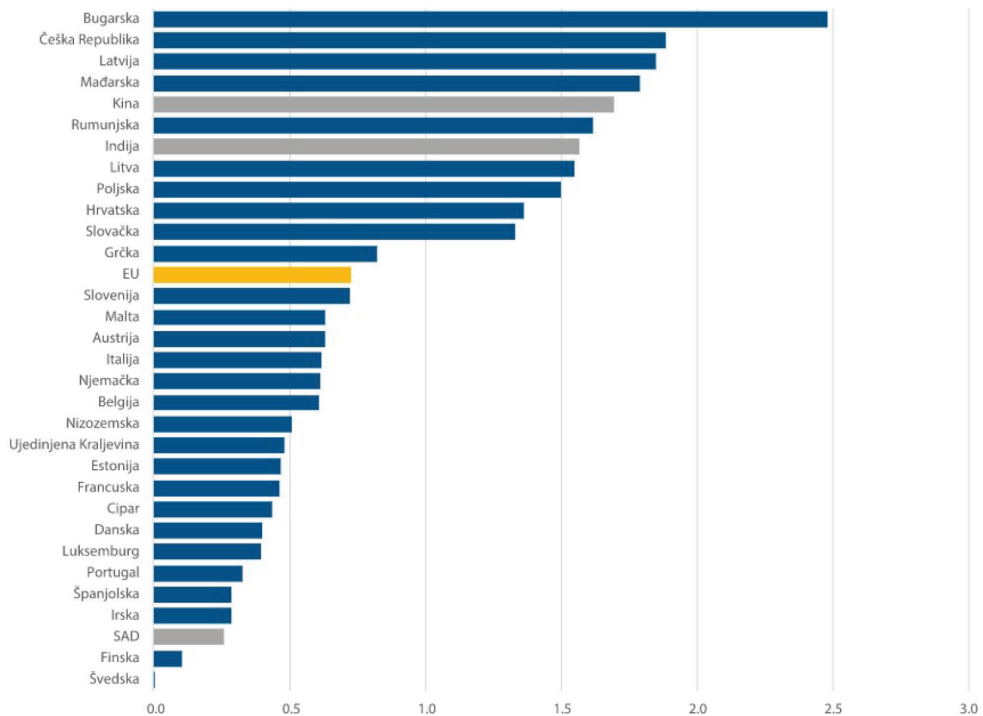
Kina je za navedena razdoblja rekorder glede porasta svih vrsta cestovnih vozila, gdje porast za osobna vozila iznosi 1715 %, a za autobuse i teretna vozila 910 %. Sam taj porast govori o trenutačnom stanju onečišćenja zraka i općenito okoliša u Kini. Kina danas broji oko 200 milijuna osobnih vozila, što je u odnosu na 2010. godinu porast viši od 580 %.

Takav porast zapravo mnogo govori o (ne)provođenju mjera za smanjenje onečišćenja u Kini, ali i u drugim državama s tako velikim brojem stanovnika.

Gledajući podatke o Republici Hrvatskoj, broj osobnih vozila velik je s obzirom na broj stanovnika. U navedenim razdobljima bilježio se rast od oko 37 % za sve vrste cestovnih vozila. Broj registriranih osobnih vozila u Republici Hrvatskoj u 2019. iznosio je oko 1,724.900, što je u odnosu na 2018. više za 3,5 %.⁷⁹

Koliko su zapravo štetni staklenički plinovi, prikazano je u sljedećem grafu. Graf prikazuje broj izgubljenih godina zdravog života zbog bolesti prouzročenih onečišćenjem zraka u 2012. godini u državama EU-a, Kini, Indiji i Sjedinjenim Američkim Državama.⁸⁰

Graf 1. Godine zdravog života izgubljene zbog onečišćenja zraka na 100 stanovnika

Izvor: Europski revizorski sud, publikacija Onečišćenje zraka: naše zdravlje još uvijek nije dovoljno zaštićeno, str. 10.

⁷⁹ Brozović, Regent, Grgurević, *op. cit.* (bilj. 77.), str. 287.

⁸⁰ Europski revizorski sud, publikacija Onečišćenje zraka: naše zdravlje još nije dovoljno zaštićeno, str. 10., dostupno na: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR18_23/SR_AIR_QUALITY_HR.pdf, pristupljeno 20. siječnja 2022.

Iz prikazanog je vidljivo kako je najlošija situacija u Bugarskoj, koja predvodi s oko dvije i pol izgubljene godine života na 100 stanovnika, dok su joj blizu Češka Republika, Latvija i Mađarska s nešto manje od dvije godine. Republika Hrvatska je u rangu sa Slovačkom s približno 1,4 izgubljene godine života na 100 stanovnika. Pri dnu ljestvice nalaze se Španjolska, Irska, SAD i Finska s manje od pola izgubljene godine, a s gotovo nultom stopom izgubljenih godina na dnu se nalazi Švedska.

Svi navedeni podaci odnose se na život u gradovima u kojima razine onečišćenja prelaze propisane norme, a prema podacima Europske agencije za okoliš, do 96 % građana EU-a bilo je izloženo razinama onečišćujućih tvari u zraku koje WHO smatra štetnima za zdravlje.⁸¹

5. PROMET I ODRŽIVI RAZVOJ

Promet općenito i prometni sektor smatraju se temeljnim infrastrukturnim dijelom gospodarstva svake države i vrlo je značajan za funkcioniranje gotovo svih gospodarskih i društvenih djelatnosti. Bitan je, prvenstveno, za život građana te za integraciju u međunarodne tokove robe i putnika. Razvijenost prometa u korelaciji je s razinom razvijenosti gospodarstva i kvalitetom života, stoga je vrlo bitan interes svakog društva podizati kvalitetu prometnog sustava.⁸²

Kao pozitivna strana prometnog sustava navodi se povezanost i mogućnost kretanja ljudi neovisno o udaljenosti i svrsi prijevoza. Međutim, promet ima i svoju negativnu stranu koja konstantno ugrožava kvalitetu življenja koja uključuje, već navedeno, onečišćenje okoliša, zraka, vode i tla te podiže razinu buke. Problem se javlja kod povećanja broja motornih vozila, što automatski dovodi do povećanja onečišćenja u prometu.⁸³ Prema svemu navedenom, postavlja se pitanje koliko dugo će naš okoliš i priroda moći trpjeti štetne utjecaje kojima su svakodnevno izloženi.

Navedeno pitanje trebalo bi se riješiti održivim razvojem, odnosno održivim prometom.⁸⁴ Održivi razvoj predstavlja okvir za oblikovanje politika i strategija kojima se utječe na gospodarski i socijalni napredak, ali bez štete za okoliš i prirodu u budućnosti. Predstavlja takav razvoj u kojemu se iskorištavaju resursi do granice da se misli i na

⁸¹ *Ibid.*, str. 10. i 11.

⁸² Herceg Nevenko, *Okoliš i održivi razvoj*, Synopsis, Zagreb, 2013., str. 280.

⁸³ Vasilj, Aleksandra; Činčurak Erceg, Biljana, *Zaštita kakvoće zraka od štetnog utjecaja cestovnog prometa – nužnost donošenja novih provedbenih mjera*, god. 28, br. 3–4/2008., str. 239.

⁸⁴ Vidi Vasilj, Aleksandra; Činčurak Erceg, Biljana, *Prometno pravo i osiguranje*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek, Osijek, 2016.

budućnost, odnosno da se misli i na buduće generacije koji će, jednako tako, morati iskorištavati prirodne resurse za obavljanje nužnih, ali i drugih djelatnosti.⁸⁵

Između država članica postoje brojne razlike glede razine razvijenosti prometnog sustava pa samim time i prema primarnim ciljevima za razvoj istog. Razvijenije države članice određuju svoje politike na nacionalnoj razini u smjeru ekološki prihvatljivijih oblika prometa u kojima se, među ostalim, uvode instrumenti različitih restrikcija u korištenju cestovnih prometnih opcija.⁸⁶ Kao dio EU-a, Hrvatska je obvezna raditi na razvoju prometa i održivosti istog, stoga je donesena Strategija prometnog razvoja Republike Hrvatske⁸⁷ za razdoblje od 2017. do 2030., kojoj je prethodilo nekoliko strategija s istim ciljem, a to je donošenje jedinstvene nacionalne strategije o razvoju prometa sa što manjim štetnim utjecajima na okoliš. Prvenstveni je cilj procjena i definiranje budućih mjera vezanih za infrastrukturu, rad i organizaciju u sektoru prometa, bilo da se radi o unutarnjem ili međunarodnom prometu.⁸⁸

Ovim se dokumentom utvrđuju opći i specifični ciljevi prometnog razvoja koji se temelje na detaljnoj analizi trenutne situacije u državi, uključujući prilike i probleme te se pružaju najbolja rješenja za postojeće potrebe. Utvrđuje se srednjoročni i dugoročni razvoj u RH s krajnjim ciljem povećanja kvalitete prometnog sustava i infrastrukture. Neki od općih ciljeva sadržanih u Strategiji:

- promjena raspodjele putnika s povećanjem korištenja javnog prijevoza te korištenja prijevoza s minimalnim ili nultim stopama emisija štetnih tvari (u aglomeracijama i lokalnim samoupravama)
- prebacivanje prometa tereta s cestovnih prometnica na željeznički i pomorski promet
- razvijanje takvog prometnog sustava koji bi bio ekonomski održiv
- smanjenje štetnog utjecaja prometa na okoliš i utjecaj na klimatske promjene te
- nastojati povećanje sigurnosti u cjelokupnom prometnom sustavu.⁸⁹

Strategija sadrži i brojne specifične ciljeve za javni prijevoz i oblike prijevoza s nultom emisijom štetnih plinova, za cestovni prijevoz, ali i druge oblike prijevoza. Posebice se naglašava suradnja velikih gradova, regionalne i lokalne samouprave u državi kako bi

⁸⁵ ODRAZ – Održivi razvoj zajednice – Održivi razvoj, dostupno na: <https://www.odraz.hr/nase-teme/odrzivi-razvoj/odrzivi-razvoj/>, pristupljeno 22. siječnja 2022.

⁸⁶ Steiner, Sanja, Elementi prometne politike, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet prometnih znanosti, 2006., str. 120.

⁸⁷ Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture, Strategija prometnog razvoja Republike Hrvatske (2017. – 2030.), 2017.

⁸⁸ Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture, Strategija prometnog razvoja Republike Hrvatske (2017. – 2030.), 2017., str. 4.

⁸⁹ *Ibid.*, str. 195.

doista došlo do smanjenja onečišćenja okoliša i mogućnosti napretka u zaštiti okoliša, ali i napretka u razvoju manje štetnih tehnologija.

6. ELEKTRIČNI AUTOMOBILI KAO ALTERNATIVNO RJEŠENJE ZA SMANJENJE ONEČIŠĆENJA ZRAKA

U današnjem modernom svijetu često spominjani električni automobili predstavljaju budućnost u cestovnom prometu. Unatrag deset i više godina nisu bili toliko dostupni niti su cjenovno bili privlačni. No, danas ih brojni poznati proizvođači automobila proizvode i čine ih dostupnijima, a brojne države sufinanciraju kupnju baš takve vrste automobila, kao i Republika Hrvatska. Tržište danas predvode Tesla, kineski proizvođači BYD i BAIC, Nissan, Toyota, Hyundai i brojni drugi proizvođači koji su uvidjeli pozitivne strane ovakvih automobila. Važno je i spomenuti hrvatske proizvođače Rimac Automobili i DOK-ING o kojima će se nešto više reći u nastavku rada.

Električno vozilo definira se kao vozilo pokretano elektromotorom, dakle bez tradicionalnog motora s unutarnjim izgaranjem, s posebnim baterijama za skladištenje energije. Elektromotorni pogon takvih vozila naziva se i električnom vučom. Električna vozila ne ispuštaju ispušne plinove osim ako je riječ o hibridnim vozilima, a od običnih automobila razlikuju se jer ne stvaraju buku, imaju bolji stupanj djelovanja i bolja vozna svojstva od vozila pogonjenih motorom s unutarnjim izgaranjem jednake snage, pa su njihove prednosti znatne.⁹⁰ Jedna od temeljnih prednosti jest mogućnost punjenja kod kuće ili na stanicama za punjenje. Ipak, zbog ograničenog ili manjeg dometa u odnosu na obične automobile i problema dobavljanja električne energije na putovanju ili nekim dužim relacijama te kapaciteta akumulatorskih baterija, takva su vozila još u razvoju i treba mnogo usavršavanja glede navedenih problema.

Kao temeljni elementi električnih automobila postoje električni motor, električne pogonske baterije te upravljač motora (kontroler). Baterija je komponenta od velikog značaja u električnim vozilima te ona određuje temeljna svojstva električnog vozila i određuje cijenu vozila, autonomiju i dostupnost. Ostali jednako važni dijelovi su: analogno-digitalni pretvarač signala papučice gasa, sklopnik, osigurač, istosmjerni pretvarač napona za pogon uobičajenih trošila u vozilu (svjetla, pokazivači smjera, brisači i slično), brojni mjerni instrumenti kao što su pokazivač kapaciteta baterija, napona, snage, brzine i slično, punjač baterija, brojni kabeli poput pogonskih, pomoćnih naponskih i drugi kabelski priključci. Postoje i drugi dijelovi budući da je riječ o vrlo složenoj vrsti automobila.⁹¹

⁹⁰ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje; Električni automobil, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=67918>, pristupljeno 23. siječnja 2022.

⁹¹ Stojkov, Marinko; Gašparović, Domagoj; Pelin, Denis; Glavaš, Hrvoje; Hornung, Krunoslav; Mikulandra, Nikica, Električni automobil – povijest razvoja i sastavni dijelovi, 12. skup o prirodnom plinu, toplini i vodi, Osijek, 2014., str. 222. – 230.

Nekoliko je vrsta elektromotora, njihove se razlike temelje na strukturi ili konfiguraciji te prema samom načinu rada. Oni se dijele na: istosmjerne motore, izmjenične motore i univerzalne motore. Već se prema nazivu ovih vrsta može zaključiti o načinima rada navedenih motora. Dakle, istosmjerni motori za svoj rad koriste istosmjernu struju, dok je izmjeničnim motorima potrebna izmjenična struja. Univerzalni motori za rad mogu koristiti obje vrste struje: istosmjernu i izmjeničnu. Bitno je naglasiti kako se elektromotori temelje na jednostupanjskim prijenosima.

Uz elektromotor, jedan od osnovnih dijelova električnih automobila jesu i akumulatorske baterije u kojima se skladišti energija. Danas se koriste litij-ionske baterije koje su tri puta lakše od „zastarjelih“ olovnih baterija te mogu skladištiti mnogo više energije. Isto tako, uz tzv. brze punjače neke se baterije mogu napuniti već i za 30 minuta do maksimalnog kapaciteta, a sama trajnost i karakteristike baterije ovise o vrsti litijske tehnologije. Kada se govori o olovnim baterijama, njihov je vijek trajanja dosta kraći od litij-ionskih. Olovne baterije u pravilu mogu izdržati od 500 do 1000 ciklusa punjenja, točnije oko pet godina, dok litij-ionske gotovo dvostruko više. Naravno, litij-ionske baterije nisu savršene te se i dalje radi na njihovu poboljšanju.

Uz elektromotor i baterije, kontroler ili upravljač motora jedan je od najvažnijih dijelova električnih automobila. Zadaća mu je da upravlja radom električnog motora te sustavom vozila, a glavna namjena da uz pomoć računala istosmjerni napon baterija pretvara u izmjenični trofazni izvor za elektromotor.⁹²

U današnjoj automobilskoj industriji ističe se i jedan Hrvat, Mate Rimac, osnivač tvrtke Rimac Automobili. Tvrtku je osnovao 2009. godine i otad proizvodi vrhunske električne automobile visokih performansi koji su prepoznati diljem svijeta. Zapošljava oko 850 ljudi čije su zadaće dizajniranje, inženjering i proizvodnja električnih „hyper“ ili superautomobila i komponenata visokih performansi za globalnu automobilsku industriju. Suraduje s brojnim svjetskim proizvođačima automobila kao što su Aston Martin, Porsche, Mercedes-Benz, Ferrari, Koenigsegg, Jaguar i mnogi drugi, a 2019. godine tvrtka Kia Motors uložila je oko 600 milijuna kuna za razvoj Rimčeve tvrtke i razvoj novih modela.

Danas postoji nekoliko modela supersportskih električnih automobila tvrtke Rimac Automobili, a to su: Concept_One, Concept_Two, Concept_S, C_Two i nekoliko modela u razvoju. Svakako najpoznatiji od navedenih jest Concept_One, koji je bio prvi serijski model s osam proizvedenih primjeraka. Pogonjen s četiri elektromotora na svakom kotaču, razvija 1,224 konjske snage. Koristi naprednu litij-nikal-mangan-kobalt-oksidi tehnologiju baterija s dometom oko 350 kilometara.

https://bib.irb.hr/datoteka/717355.140925_Elektricna_Vozila_ms.pdf, pristupljeno 26. siječnja 2022.

⁹² Glavaš, Hrvoje; Antunović, Mladen; Keser, Tomislav, Cestovna vozila na električni pogon, Dvadesetšest skup o prometnim sustavima s međunarodnim sudjelovanjem Automatizacija u prometu, KoREMA, Zagreb, 2006., str. str. 78. – 81.

Noviji modeli imaju još impresivnije karakteristike poput posljednjeg modela „Nevera“ čiji je domet više od 550 kilometara s najvećom brzinom od oko 400 km/h te oko 1.900 konjskih snaga što ga čini jednim od najbržih automobila na svijetu. No Mate Rimac ne planira stati na ovim performansama nego svoje električne automobile želi još više razvijati i učiniti ih dostupnijima.⁹³

Nešto manje poznata tvrtka DOK-ING, hrvatska je tvrtka osnovana 1992. godine u Zagrebu koja inače proizvodi specijalna vozila za razminiranje. Njihov prvi model, ujedno i prvi hrvatski električni automobil, bio je DOK-ING XD predstavljen 2010. godine na autosajmu u Ženevi. XD model pogonjen je s dva ili četiri elektromotora, ovisno o izboru vozača. Litij-željezo-fosfat baterije imaju domet od 200 do 250 kilometara, a za punjenje baterija potrebno je 150 minuta preko autopunjača, a baterija se regenerativnim kočenjem dopunjava. Danas je tvrtka DOK-ING više usmjerena na proizvodnju električnih motocikala, a vlasnik tvrtke navodi kako se radi na novom modelu automobila koji nosi naziv YD.⁹⁴ Sudeći prema navedenim podacima, Hrvatsku čeka svijetla budućnost glede proizvodnje i prodaje ovakve vrste automobila.

7. ZAKLJUČAK

Iz svega navedenog u ovome radu može se zaključiti kako onečišćenja u današnjem svijetu predstavljaju veliku opasnost za prirodu, životinje i same ljude. Do toga, naravno, nije došlo u nekoliko godina nego onečišćenja traju već duže od stoljeća i to primarno razvojem industrije.

Kao glavni izvori onečišćenja zraka javljaju se sljedeće pojave: izgaranje fosilnih goriva za proizvodnju električne energije, izgaranje fosilnih goriva u prometu, za industrijske pogone i za kućanstva, razni industrijski procesi i obrada otpada. U suvremenom prometu najviše onečišćenja dolazi upravo iz cestovnog prometa, izgaranjem fosilnih goriva kojima se pogone benzinski i dizelski motori. Kao jedan od najzastupljenijih štetnih plinova javlja se ugljikov monoksid, koji je izrazito otrovan plin, a prema zastupljenosti u zraku prate ga metan i dušikov oksid i sumporovi oksidi. Kao alternativna rješenja nastoje se koristiti alkoholna goriva, ukapljeni naftni plin, prirodni plin, biljna ulja, vodik te električni pogon vozila.

Pravnom regulacijom na više razina, želi se postići trend smanjenja onečišćenja koji bi pratila i poboljšanja kvalitete zraka. Pravna regulacija uključuje nacionalna, europska i međunarodna pravila. Na nacionalnoj razini Zakon o zaštiti okoliša i Zakon o zaštiti zraka predstavljaju temelj za očuvanje i poboljšanje stanja okoliša, a uz njih važnu ulogu

⁹³ Rimac Automobili, <https://www.rimac-automobili.com/about-us/>, <https://www.rimac-automobili.com/nevera/>, pristupljeno 27. siječnja 2022.

⁹⁴ DOK-ING Hrvatska, <https://dok-ing.hr>, pristupljeno 27. siječnja 2022.

imaju Plan zaštite okoliša Republike Hrvatske, Program zaštite okoliša i Izvješće o stanju okoliša. S obzirom na članstvo Hrvatske u Europskoj uniji, brojni su njezini propisi implementirani u hrvatsko zakonodavstvo i dodatno uređuju zaštitu okoliša. EU kao jedan od temeljnih ciljeva navodi smanjenje onečišćenja u cestovnom prometu za čak 55 % u odnosu na razine prije 30 godina, a to se nastoji postići donošenjem pravnih propisa poput Uredbe br. 692/2008 o europskim normama, Direktiva 2008/50/EZ o kvaliteti zraka i čišćem zraku za Europu, brojnim komunikacijama i protokolima. Gledajući na međunarodnu pravnu regulaciju, Kyotski protokol predstavlja jedan od najvažnijih dokumenata, a 2015. zamijenjen je Pariškim sporazumom.

Budućnost našeg planeta nije svijetla gledajući na trendove onečišćenja, a smatra se nastave li se štetna djelovanja, da će se nastaviti i izumiranje biljnih i životinjskih vrsta i negativne klimatske promjene. Iako postoje određeni pozitivni trendovi glede onečišćenja, kako je i navedeno u statističkom dijelu ovog rada, potreban je daljnji rad na svim razinama, počevši od svake osobe pojedinačno pa do globalne razine.

Do poboljšanja situacije može doći korištenjem električnih automobila, kao jednom od alternativa za fosilna goriva. Vozila pogonjena elektromotorima ne ispuštaju štetne čestice u zrak, praktična su glede načina punjenja, ne stvaraju buku te imaju bolji stupanj djelovanja. Svaka bi država trebala podržavati ovakvu vrstu vozila i ulagati u njih i njihov razvoj, budući da takva vozila pozitivno utječu na budućnost svih nas.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Čatić, Igor, Tehnika, zaštita okoliša i zdravlja, Graphis d.o.o., Zagreb, 2008.
2. Herceg, Nevenko, Okoliš i održivi razvoj, Synopsis, Zagreb, 2013.
3. Golubić, Jasna, Promet i okoliš, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb 1999.
4. Ministarstvo poduzetništva i obrta i dr., Minovodić za poslovnu zajednicu – Zaštita okoliša, Zagreb, 2015.
5. Steiner, Sanja, Elementi prometne politike, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet prometnih znanosti, 2006.
6. Vasilj, Aleksandra; Činčurak Erceg, Biljana, Prometno pravo i osiguranje, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek, Osijek, 2016.

Članci:

1. Brozović, Ivo; Regent, Aleksandar; Grgurević, Matea, Emisije stakleničkih plinova, osobito iz prometa, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, Vol. 2, No. 1, 2014, str. 275. – 294.

2. Filipović, Ivan; Pikula, Boran; Bibić, Dževad; Trobradović, Mirsad, Primjena alternativnih goriva u cilju smanjenja emisije zagađivača kod cestovnih vozila, *Goriva i maziva*, Vol. 44, No. 4, str. 241.–253.
3. Glavaš, Hrvoje; Antunović, Mladen; Keser, Tomislav, Cestovna vozila na električni pogon, Dvadesetšesti skup o prometnim sustavima s međunarodnim sudjelovanjem Automatizacija u prometu, KoREMA, Zagreb, 2006., str. 78. – 81.
4. Golubić, Jasna, Utjecaj zakonske regulative na redukciju stakleničkih plinova iz prometa, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Međunarodni znanstveni skup, Ekološki problemi prometnog razvoja, 2011., str. 161. – 169.
5. Lacković Vinček, Zrinka; Dvorski, Stjepan; Dvorski Lacković, Ivana, Prometni sustav u funkciji održivog razvoja, *Notitia* 2 (1), 2016., str. 49. – 61.
6. Stojkov, Marinko; Gašparović, Domagoj; Pelin, Denis; Glavaš, Hrvoje; Hornung, Krunoslav; Mikulandra, Nikica, Električni automobil – povijest razvoja i sastavni dijelovi, 12. skup o prirodnom plinu, toplini i vodi, Osijek, 2014., str. 222. – 230.
7. Vasilj, Aleksandra; Činčurak Erceg, Biljana, Zaštita kakvoće zraka od štetnog utjecaja cestovnog prometa – nužnost donošenja novih provedbenih mjera, *Suvremeni promet*, god. 28, br. 3–4/2008., str. 239. – 242.

Izvori prava:

1. Direktiva 2008/99/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 19. studenoga 2008. o zaštiti okoliša putem kaznenog prava, SL L 328, 6. prosinca 2008., str. 28. – 37., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 15, svezak 14, str. 91. – 100.
2. Direktiva 98/70/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 13. listopada 1998. o kakvoći benzinskih i dizelskih goriva i izmjeni Direktive Vijeća 93/12/EEZ, SL L 350, 28. prosinca 1998., str. 58. – 68., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 13, svezak 61, str. 59. – 69.
3. Kazneni zakon, Narodne novine, broj 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021.
4. Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Europskom vijeću, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija „Program Čisti zrak za Europu“, COM/2013/918.
5. Konvencija o biološkoj raznolikosti, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 6/1996.
6. Konvencija o europskim krajobrazima, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 12/2002.
7. Konvencija o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u okolišu, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 1/2007.
8. Konvencija o procjeni utjecaja na okoliš preko državnih granica, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 6/1996.

9. Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 12/1993.
10. Montrealski protokol o tvarima koje oštećuju ozonski omotač iz 1987., Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 12/1993.
11. Odluka Vijeća od 11. lipnja 1981. o zaključivanju Konvencije o dalekosežnom prekograničnom onečišćenju zraka, Službeni list Europske unije, 81/462/EEZ.
12. Pariški sporazum o klimatskim promjenama iz 2015., SL L 282, 19. listopada 2016., str. 4. – 18.
13. Protokol iz 1999. za suzbijanje zakiseljavanja, eutrofikacije i prizemnog ozona, European Union Law, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A22003A0717%2801%29>, pristupljeno 10. siječnja 2022.
14. Protokol iz Kyota prihvaćen uz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih naroda o promjeni klime, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 5/2007.
15. Protokol o biološkoj sigurnosti (Kartagenski protokol) uz Konvenciju o biološkoj raznolikosti, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 7/2002.
16. Protokol o registrima ispuštanja i prijenosa onečišćavanja, Narodne novine, broj 4/2008.
17. Protokol o strateškoj procjeni okoliša, Narodne novine, broj 7/2009.
18. Stockholmska konvencija o postojećim organskim zagađivačima, Narodne novine, broj 11/2006.
19. Uredba (EU) 2019/1010 Europskog parlamenta i Vijeća od 5. lipnja 2019. o usklađivanju obveza izvješćivanja u području zakonodavstva povezanoga s okolišem te o izmjeni uredaba (EZ) br. 166/2006 i (EU) br. 995/2010 Europskog parlamenta i Vijeća, direktiva 2002/49/EZ, 2004/35/EZ, 2007/2/EZ, 2009/147/EZ i 2010/63/EU Europskog parlamenta i Vijeća, uredaba Vijeća (EZ) br. 338/97 i (EZ) br. 2173/2005 te Direktive Vijeća 86/278/EEZ, SL L 170, 25. lipnja 2019., str. 115. – 127.
20. Uredba Komisije (EU) 2017/1151 od 1. lipnja 2017. o dopuni Uredbe (EZ) br. 715/2007 Europskog parlamenta i Vijeća o homologaciji tipa motornih vozila u odnosu na emisije iz lakih osobnih i gospodarskih vozila (Euro 5 i Euro 6) i pristupu podacima za popravke i održavanje vozila, o izmjeni Direktive 2007/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, Uredbe Komisije (EZ) br. 692/2008 i Uredbe Komisije (EU) br. 1230/2012 te stavljanju izvan snage Uredbe Komisije (EZ) br. 692/2008, SL L 175, 7. srpnja 2017., str. 1. – 643.
21. Uredba Komisije (EU) 2018/1832 od 5. studenoga 2018. o izmjeni Direktive 2007/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, Uredbe Komisije (EZ) br. 692/2008 i Uredbe Komisije (EU) 2017/1151 u svrhu poboljšanja homologacijskih ispitivanja i postupaka za emisije iz lakih osobnih i gospodarskih vozila, uključujući one za sukladnost u uporabi i stvarne emisije tijekom vožnje te uvođenje uređaja za praćenje potrošnje goriva i električne energije, SL L 301, 27. studenoga 2018., str. 1. – 314.
22. Uredba Komisije (EZ) br. 692/2008 od 18. srpnja 2008. o provedbi i izmjeni Uredbe (EZ) br. 715/2007 Europskog parlamenta i Vijeća o homologaciji motornih vozila s obzirom

na emisije iz lakih osobnih i teretnih vozila (Euro 5 i Euro 6) i dostupnosti podataka za popravke i održavanje vozila, SL L 199, 28. srpnja 2008, str. 1. – 136., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 13, svezak 24, str. 133. – 259.

23. Uredba o informiranju i sudjelovanju javnosti i zainteresirane javnosti u pitanjima zaštite okoliša, Narodne novine, broj 64/2008.
24. Uredba o strateškoj procjeni utjecaja strategije, plana i programa na okoliš, Narodne novine, broj 3/2017.
25. Zakon o zaštiti okoliša, Narodne novine, broj 80/2013, 153/22013, 78/2015, 12/2018, 118/2018.
26. Zakon o zaštiti zraka, Narodne novine, broj 127/2019.

Mrežni izvori:

1. DOK-ING Hrvatska, <https://dok-ing.hr>, pristupljeno 27. siječnja 2022.
2. Državni zavod za statistiku, priopćenje Računi emisija u zrak 2013. – 2017. godine, Zagreb, rujan 2019. Broj: 6.1.6. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/06-01-06_01_2019.htm, pristupljeno 20. siječnja 2022.
3. Europska agencija za okoliš, članak: Trendovi i predviđanja emisija stakleničkih plinova u EU-28, 1990. – 2050. – <https://www.eea.europa.eu/highlights/stanje-okolisa-u-europi-2020>, pristupljeno 19. siječnja 2022.
4. Europski Revizorski Sud, publikacija Onečišćenje zraka: naše zdravlje još uvijek nije dovoljno zaštićeno, br. 23, Europska unija, 2018., str. 9. – 11. <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/air-quality-23-2018/hr/>, pristupljeno 20. siječnja 2022.
5. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje; Električni automobil, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=67918>, pristupljeno 23. siječnja 2022.
6. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. g., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45153>, pristupljeno 10. siječnja 2022.
7. Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja RH, Inventar stakleničkih plinova, <https://mzoe.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug-4925/klima/emisije-staklenickih-plinova/inventar-staklenickih-plinova/1909>, pristupljeno 20. siječnja 2022.
8. Moto integrator, članak „Start–stop“ sustav – Šteti li „start-stop“ Vašem motoru? – dostupno na: <https://mointegrator.com/hr/hr/upute/savjeti-za-odrzavanje/start-stop-sustav-steti-li-start-stop-vasem-motoru>, pristupljeno 11. siječnja 2022.
9. NPSCP, Ispitivanje ispušnih plinova motornih vozila, 14. svibanj 2019. – <https://npscp.info/sigurno-u-prometu/item/147-ispitivanje-ispusnih-plinova-motornih-vozila>, pristupljeno 10. siječnja 2022.
10. ODRAZ – Održivi razvoj zajednice – Održivi razvoj, dostupno na: <https://www.odraz.hr/nase-teme/odrzivi-razvoj/odrzivi-razvoj/>, pristupljeno 22. siječnja 2022.

11. Rimac Automobili, <https://www.rimac-automobili.com/about-us/>, <https://www.rimac-automobili.com/nevera/>, pristupljeno 27. siječnja 2022.
12. Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture, Strategija prometnog razvoja Republike Hrvatske (2017. – 2030.), 2017. <https://mmpi.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/MMPI%20Strategija%20prometnog%20razvoja%20RH%202017.-2030.-final.pdf>, pristupljeno 22. siječnja 2022.
13. Europski parlament, Politika zaštite okoliša: opća načela i osnovni okvir, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/71/politika-zastite-okolisa-opca-nacela-i-osnovni-okvir>, pristupljeno 14. siječnja 2022.

ENVIRONMENTAL POLLUTION IN ROAD TRAFFIC

Abstract

This paper covers a large part of the elements of environmental pollution in road traffic with an emphasis on air pollution. Equally, the paper includes legislation at the national, European, and international levels, as well as the possible future of the environment given the current state of pollution, but also analyses possible solutions for alternatives in road traffic. All of the above has been established in sources starting with books, legal acts, scientific articles, and reliable Internet sources. Road traffic is nowadays the most widespread branch of traffic and thus represents the largest source of pollution. Therefore, there are many negative consequences for the ecosystem in general and for human health, so it is necessary to implement measures from the lowest to the highest structures in modern society. Of course, traffic also has its positive side, which includes the possibility of faster and easier movement of people, the possibility of faster economic development and increasing the market. However, the biggest problem arises when a certain balance needs to be found between the positive and negative impacts of transport, which is mostly done by adopting regulations at the national, European, and international levels. The Republic of Croatia and other countries should continue to insist on the development of new technologies and new ways of starting vehicles, which will ultimately reduce air and environmental pollution and contribute to the quality of life of man and every other living creature on our planet.

Keywords: *Environment, air, road traffic, pollution, legal regulations*

MORAL, PRAVEDNOST I PRAVIČNOST KAO TEMELJI SPOZNAJE VRIJEDNOSTI U PRAVU

Laura Vilić
doktorandica prve godine Poslijediplomskog
sveučilišnog (dokorskog) studija Pravo
E-adresa: viliclaura@gmail.com

Pregledni rad
UDK 340.12
34.01
Rad primljen 15. travnja 2022.

Sažetak

Istraživanje o ulozi morala, pravednosti i pravičnosti u pravu odlučili smo provesti radi razumijevanja iste te s ciljem sumiranja različitog teorijskog prikaza navedenih pojmova i ulaska u jednu dublju pravnu i filozofsku analizu koja bi za značaj imala razumijevanje uloge i važnosti navedenih konstrukata za pravo te kako upravo navedeni pojmovi predstavljaju temelj koji nam omogućava spoznaju vrijednosti u pravu. Mi se u ovom radu pitamo: Postoji li povezanost prava s moralom, pravednosti i pravičnosti? Što je moral i zašto je njegovo pojmovno razumijevanje ključno za djelovanje u pravu? Kakav je odnos pravednosti i pravičnosti s pravom te koja im je uloga u pravnom diskursu? Je li pravičnost pravednost? Da bismo na ova pitanja odgovorili, nužno je osloniti se na provjerene znanstvene metode (metoda klasifikacije, analize, deskripcije, kompilacije i nadasve povijesna metoda), koje ćemo primjenjivati u našem istraživanju.

Ključne riječi: pravo, moral, pravda, pravednost, pravičnost

Mi ne smijemo očekivati dobar ustav zato što su oni koji ga stvaraju moralni ljudi. Prije će biti da zbog dobrog ustava možemo očekivati društvo sastavljeno od moralnih ljudi.

Immanuel Kant

1. UVOD

Hipoteza: Pravo i moral dva su različita sustava normi koji se međusobno ne isključuju nego se dopunjuju, a pravednost i pravičnost su produkt dosljednog slijeđenja pravnih normi i moralnih principa.

Preispitivanje i istraživanje međusobnog odnosa prava s pojmovima morala, pravednosti i pravičnosti pravno-teorijska je, ali i pravno-filozofska tema kojom se na ovim područjima bavila nekolicina pravnih teoretičara, od kojih je najznačajniji profesor Babić

koji je toj temi posvetio nekoliko radova i knjiga, a koje su nam ujedno bile i temelj za istraživanje. Ponukani time, odlučili smo se ovoj temi, koja se spominje još od antike, posvetiti i pokušati dati određeni znanstveni doprinos kroz stranice koje slijede i tako pojasniti ulogu morala, pravednosti i pravičnosti u pravu. O međusobnom odnosu prava i morala postoje brojni znanstveni i drugi tekstovi koji ističu povezanost prava i morala. U tom pogledu nastojat ćemo djelovati i mi, te kroz postavljenu hipotezu, a koristeći se različitom literaturom dokazati kako su pravo i moral dva različita sustava normi koji se međusobno ne isključuju nego se dopunjuju. O tome da je tome uistinu tako posebice je jasno iz poglavlja koje govori kako je i sam moral izvor prava. Predmet istraživanja je moral kao sustav vrijednosti (moral kao najviše dobro), a koji propitkujemo unutar pravnog sustava ali i samoga po sebi s brojnim drugim autorima koji su o tome nekad prije govorili. U drugom dijelu rada dotičemo se pravednosti kao produkta dosljednog slijeđenja pravnih normi i moralnih principa, zajedno s pravičnosti koja se katkad odvađa, a katkad u određenom kontekstu zamjenjuje s pravednošću (ovisno o stajalištima različitih teoretičara). Cjelokupan rad u većoj mjeri potkrijepljen nešto starijom literaturom. Razlog tome je korištenje djela koja su temelj pravne i filozofske discipline i pravno-teorijskog vrednovanja i naučavanja u pravu, poput Aristotela i drugih. Naš cilj je kroz nadolazeći tekst potvrditi hipotezu i sumirati sva važnija stajališta i promišljanja o navedenoj temi u jedan jedinstveni rad, a koji će za rezultat imati važne pravno-teorijske i filozofske dosege za razumijevanje pojmova morala, pravednosti i pravičnosti te nam u konačnici i potvrditi da su oni konstrukti koji predstavljaju temelje da bi razumjeli i spoznali vrijednosti u pravu.

2. MORAL U PRAVNOM DISKURSU

2.1. POJMOVNO ODREĐENJE I TEORIJSKA RAZMATRANJA

Na samom početku ovoga rada važno je odrediti u kakvom međusobnom odnosu stoje pravo i moral te dati odgovor na pitanja jesu li oni jedan nasuprot drugom u pravnom diskursu ili su u nekakvoj korelaciji jedan naspram drugog ili pak oni čine jedan jedinstveni sustav vrijednosti. O tome će nam svoje predodžbe u ovom poglavlju dati nekoliko značajnih teoretičara, a mi ćemo nastojati kroz njihove teze potvrditi našu hipotezu koju smo postavili u uvodu. Problem određivanja odnosa prava i morala je tradicionalni problem pravne znanosti i pravne filozofije koji se oduvijek prikazivao kao istinski važan za opću teoriju prava da bi se mogao samo tako zaobići.¹ U tom kontekstu treba se dotaknuti povijesnog odnosa ovih dvaju pojmova i njihovu razvitku prema samostalnim (ili odvojenim) pojmovima čija je povezanost i/ili isprepletenost i danas za pravo i pravnike filozofska i teorijska enigma. Kod drevnih naroda – Grka, Rimljana i Židova – u pravnoj

¹ Babić, Dragan, Pravo i moral, Centar za idejno-teorijski rad, Osijek, 1987., str. 7.

terminologiji postojala je jednoznačnost izraza „pravo – moral – običaji“ koja se s vremenom u novijoj etapi razvoja rimskog društva promijenila, stoga dolazi do odvajanja morala od običaja i do naziva „*ius*“, odnosno „*fas*“. Dakle, pojam prava i dalje negdje stoji u zraku sve dok se u njemačkom pravu nije prvi put napravila jasna distinkcija pojmova „pravo“ (*Recht*) i običaja „običaj“ (*Sitte*).²

Prije nego što se upustimo u detaljniju analizu odnosa ovih dvaju pojmova, važno je dati njihovo pojmovno određenje kako bi što bolje razumjeli materiju koja dolazi. Pojam prava javlja se kao pothvat ljudskog podređivanja vladavini prava gdje se pravo shvaća kao određena aktivnost.³ Uz ovakvo afirmativno određenje prava valja spomenuti i Kantovo određenja prava koji kaže da je „pravo je ograničavanje slobode svakog pojedinca na uvjet njena slaganja sa slobodom svakog drugog, ukoliko je ova moguća prema općem zakonu.“⁴ Za Harta pak pravo predstavlja skup pravila koja za cilj imaju uspostavljanje društvene kontrole koja su preduvjet za društveni život. On kaže kako je pravo u svojoj biti skup primarnih i sekundarnih normi.⁵ Aristotel je razlikovao dvije vrste prava: prirodno pravo i pozitivno pravo. Za njega se pozitivnom pravu ljudi pokoravaju, a prirodno pravo je ono pravo koje je vječno i nepromjenjivo i kao takvo predstavlja temelj pozitivnom pravu.⁶ U duhu spomenutih stajališta o tome što pravo uistinu jest, mi ćemo reći da je pravo zapravo društveni poredak u kojemu se društveni odnosi s pomoću normiranja reguliraju i navode prema ostvarivanju nekih isto tako – društvenih vrijednosti. Dakako, o tome što prvo u stvari jest, postoje brojne teorije koje nastoje definirati pojam prava i koje se međusobno dopunjuju, no u ovom radu nastojat ćemo se držati našeg, ujedno i zadnjeg određenja prava.

U nekakvom laičkom poimanju morala, možemo reći da je to sustav unutarnjih percepcija čovjeka o tome što je dobro a što zlo.⁷ Pojam morala je, ipak, dakako, složeniji pojam od navedenog, te i za pravo i za moral možemo reći da predstavljaju sustave pravila na osnovu kojih se određuje i usmjerava ljudsko ponašanje.⁸ Kako bi koncept morala shvatili što jasnije i što dublje ušli u njegovu bit, valja se za početak spomenuti Aristotela koji polazi od činjenice da svako umijeće, djelovanje, istraživanje i odluka teže prema nekom

² *Ibid.*, str. 15.

³ Fuller, Lon Luvois, *Moralnost prava*, Biblioteka Nomos, Podgorica, 1999., str. 107.

⁴ Pažanin, Ante, *Moral, pravo i politika u praktičnoj filozofiji kasnog Kanta*, *Politička misao: časopis za politologiju*, god. 33, br. 4, 1996., str. 40.

⁵ Stanković, Vuk, Dejan, *Moral i pravo u savremenoj pravnoj filozofiji*, *Filozofija i društvo*, god. 19, br. 20, 2002., str. 207.

⁶ Vuchetich, Laurenz, *Pravednost i pravičnost u filozofiji prava*, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, god. 41, br. 85, 2007., str. 53.

⁷ Subašić, Safet, *Moralnost u pravu i pravo u moralnosti*, *Informativator*, br. 5248, 2007., str. 22.

⁸ Stanković, *op. cit.* (bilj. 5.), str. 203.

dobru.⁹ Mi ćemo u tom kontekstu promatrati i koncept morala i dotaknuti se njegove druge knjige u *Nikomahovoj etici* gdje govori o moralu kao vrlini. On kaže da moralna svojstva ne nastaju u ljudima, niti po prirodi, niti izvan nje, nego da mi po prirodi samo imamo sposobnost steći ta moralna svojstva koja s vremenom moramo usavršavati.¹⁰ Prema Aristotelu da bi čovjekovo ponašanje bilo moralno, on mora (*a priori*) voljom i razumom kontrolirati svoje nagone i ponašati se prema načelu „sredine“.¹¹

U ovom kontekstu bilo bi dobro postaviti si i pitanje koji je od ova dva konstrukta stariji kako bismo što bolje razumjeli koji je od njih imao utjecaj na razvoj ovog drugog. To također nije lagan zadatak (gotovo nemoguć) jer postoje teorije koje se međusobno isključuju i koje prednost daju jednom ili drugom pojmu. Najprihvaćenije je shvaćanje koje govori da su prvo nastala moralna pravila, tj. moral te su se ona preoblikovala u pravo, odnosno postala su s njime povezana a glavni zastupnik ovakva promišljanja bio je Friedrich Engels, dok je stajalište kako je pravo starije i da iz njega proizlaze važne moralne kategorije zastupao Friedrich Nietzsche, objašnjavajući to kroz ugovor kupoprodaje kao najstariji i najiskonskiji odnos među ljudima.¹² Bitno je istaknuti da je gotovo nemoguće izvesti konačne tvrdnje o tome što je prije nastalo, stoga J. B. Pašukanis odbacuje postojanje morala¹³ u prvobitnim društvima i navodi kako se ono što mi danas nazivamo moralnim činilo isključivo iz instinkta i osjećaja, referirajući se na postojanje robne privrede i robne proizvodnje.¹⁴ Zaključno za ovo poglavlje možemo reći kako je svaki od tih pogleda jednako važan za razumijevanje ove materije, no poznavanje prava mi ne dopušta da se priklonim Nietzscheovoj teoriji koja kaže da je pravo nastalo prije morala jer pravo je ipak skup trenutnih, suvremenih i unutar društvenih (unutardržavnih) vrijednosti u nekoj zajednici, a upravo te vrijednosti proizlaze iz naše ljudske moralnosti.

2.2. POVEZANOST I ODVOJENOST PRAVA I MORALA

Osim dvojbi koje se odnose na utvrđivanje što je prije nastalo, postoje pravne i nadasve filozofske dvojbe o tome koliko su ova dva pojma odvojena ili su u korelaciji jedan s drugim.

Još od rimskog prava smatralo se da je pravo vještina dobrog i pravednog (*ius est ars boni et aequi*) te da postoje postulati kojima pravo treba težiti: pošteno živjeti, drugoga

⁹ Tadić, Ivan, Ogled o Aristotelovoj etici (I). Crkva u svijetu, god. 38, br. 3, 2003., str. 338.

¹⁰ Aristotel, Nikomahova etika, Kultura, Beograd, 1970., str. 30.

¹¹ Vuchetich, *op. cit.* (bilj. 6.), str. 52.

¹² Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 24.

¹³ U svojoj knjizi Opća teorija prava i marksizam iz 1958., Sarajevo, str. 163.

¹⁴ Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 29.

ne povrijediti i dati svakome ono što mu pripada (*honeste vivere, alterum non ladere, suum cuique tribuere*).¹⁵

U odnosu na navedeno treba se zapitati koliko su, i jesu li uopće, moralni postulati utjecali na pravni poredak jer je evidentno da navedene sintagme osim pravne imaju i moralnu konotaciju.

Kako bi odgovorili na pitanje o tome jesu li pravo i moral povezani, treba krenuti od samog početka, odnosno od učenja škole prirodnog prava. Ona podučava da nepravedan zakon uopće nije zakon (*ius quia iustum non ius quia iussum*).¹⁶ U tom smislu treba reći da postoje norme prirodnog prava koje su izvan sustava pozitivnog prava, ali koje ga predodređuju te da je moralnost prava inherentna njegovoj strukturi.¹⁷ Prirodno pravo poziva se na prirodu, ne poziva se na moral, ali kako je moral jedan konceptualni ideal, tako je i želja za prirodnim pravom želja za moralom u pravu.¹⁸ Prema tome naukovanje škole prirodnog prava govori kako postoji povezanost između prava i morala te da je moral korektiv prava.¹⁹ Stoga i možemo reći da onaj pravni propis koji nije u skladu s prirodno-pravnim učenjima – ne može imati pravnu valjanost.²⁰ Najpoznatiju koncepciju povezanosti prava i morala predstavio je Georg Jellinek u svom djelu *Die sozial-ethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe* u kojem kaže da je pravo najmanji dio morala i da kao takav predstavlja „etički minimum“.²¹ Prema Jellineku pravo i moral su povezani jer pravna pravila zahtijevaju moralne radnje i moralni napor.²²

Život i teorija suglasni su da se djelovanje ljudskih radnji kroz pravo i moral mogu na najbolji način predstaviti ako se oba pojma razluče kao zasebna područja u složeni kontekst međusobnih odnosa.²³ Tako nasuprot učenju prirodnog prava, postoje doktrine koje radikalno odvajaju pravo i moral. Hans Kelsen, Rudolf Jhering, Immanuel Kant kao najznačajniji predstavnik ovakvog razmišljanja te O. W. Holmes i Christian Thomasius dali su svoje teorije i pojasnili kako su pravo i moral dva odvojena koncepta. Iako se sva druga njihova učenja po mnogo čemu razlikuju, u jednom su složni: pravo i moral dva su odvojena sustava normi. U ovom dijelu spomenut ćemo stajalište svakoga od njih, ali najveći dio ipak ćemo posvetiti Kantovoj filozofiji prava u kontekstu odvajanja prava i morala. Tako su

¹⁵ Subašić, *op. cit.* (bilj. 7.), str. 21.

¹⁶ Lukšić, Branimir, *Pravo i etika*, Biblioteka Filozofska istraživanja, Zagreb, 1995., str. 98.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 75.

¹⁹ Lukšić, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 105.

²⁰ Stanković, *op. cit.* (bilj. 5.), str. 205.

²¹ Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 48.

²² *Ibid.*, str. 49.

²³ Stanković, *op. cit.* (bilj. 5.), str. 204.

za Kelsena, utemeljitelja čiste teorije prava, moralne norme subjektivne i iracionalne. On kaže da je problemu odvajanja prava nužno pristupiti metodološki što je ujedno i ontološki ispravno.²⁴ Jhering navodi kako se pravo i moral u ostvarivanju svojih dužnosti služe određenim namjerama, pravo egoističkim, a moral altruističkim.²⁵ On smatra da moral teži podčinjavanju egoizma i jačanju altruizma, dok pravo ne želi njegovo ukidanje.²⁶ Unatoč navedenom on ne poriče da postoji određena veza između prava i morala jer kaže „sve dok pravo ispunjava socijalne obveze, moral (altruizam) nema potrebe djelovati.“²⁷

Kant je svoj kategorički imperativ uspostavio kao moralni zakon i utvrdio da je on moralno sredstvo uz čiju je pomoć i djelovanje u aposteriornoj realnosti moguće razlučiti dobro od zla.²⁸

Naime, Kant je smatrao da moralna prosudba sadrži empirijske elemente koji su aposteriorni i koji su primjenjivi na određenu situaciju. On kaže da postoje prirodni (moralni) i legalni zakoni. Oni moralni koji se temelje na unutarnjim motivima i legalni koji se temelje na prisili (već spomenuto: „pravo je ograničavanje slobode svakog pojedinca...“)²⁹ i da između njih postoji nepremostiva barijera. Za Kanta je govor o prirodnom zakonu u naturalističkom kontekstu te riječi samo po sebi proturječje.³⁰ U svojoj Kritici praktičnog uma kaže da je sloboda *ratio essendi* (bit) moralnog zakona, a da je moralni zakon *ratio cognoscendi* (razlog spoznaje) slobode.³¹ Dakle, prema Kantovoj filozofiji, pravo je jedno moranje dok je moral trebanje.³²

Sljedeći Kantovo učenje, u duhu pravnog realizma, O. W. Holmes kaže kako pravo nika da nije etika te da pravo nije moguće uspostaviti na temelju moralnih osjećaja. Za njega pravna dužnost nema veze s onom moralnom jer cilj prava je točnost i kao takvo ne treba autoritet etičkih konstrukata.³³ Za Thomasiusa je pravo nešto izvanjsko i prisilno (*forum externum*), a moral unutarnje i neprisiljavajuće (*forum internum*) te se prema ovom određenju na moral ne može utjecati jer predstavlja unutarnji mir.³⁴

²⁴ Lukšić, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 107.

²⁵ Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 39.

²⁶ *Ibid.*, str. 41.

²⁷ *Ibid.*, str. 43.

²⁸ Jakić, Marko, Problem intuicije moralnosti u filozofiji Johna Rawlsa, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, god. 16, br. 1, 2018., str. 11.

²⁹ Pažanin, *loc. cit.* (bilj. 4.).

³⁰ Lukšić, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 95.

³¹ Pažanin, *op. cit.* (bilj. 4.), str. 34.

³² Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 37.

³³ *Ibid.*, str. 78. – 79.

³⁴ *Ibid.*, str. 32.

2.3. MORAL KAO IZVOR PRAVA

Iz prethodnih poglavlja mogli smo vidjeti kako je moral teško jednoznačno odrediti, ali ipak, na osnovi našeg zdravorazumskog shvaćanja i razumijevanja mi znamo (i na temelju našega iskustva i općeljudskih spoznaja) da je moral odrednica onoga što predstavlja dobro (dobar odabir, pošteno postupanje, ispravno djelovanje). Ranije smo prihvatili teoriju kako je moral stariji od prava, stoga on pravu i prethodi. U tom kontekstu za moral možemo reći da je on izvor prava. Ovdje ne govorimo o formalnom izvoru prava (primjerice zakon), nego o moralu kao materijalnom izvoru prava (*fontes iuris essendi*). Mi znamo da je to tako jer u svim društvenim zajednicama (prvenstveno mislimo na državu) delikti kao što su krađa, ubojstvo ili seksualni delikt i moralno su i pravno nedopustivi.³⁵ Shodno tome možemo zaključiti da moralne norme imaju osim društvene sankcije (primjerice, prijezir ili osuda okoline) i pravne sankcije kao što su novčane kazne, kazne zatvora ili naknada štete.³⁶

Pravo uzima moralne zahtjeve koje pretvara u pravne i tu dolazi do kodificiranja morala, a moral se pojavljuje kao izvor prava jer on postavlja standarde u pravu.³⁷ Moralni standardi postoje u pravu jer se oni u pravo ustaljuju u pravne propise, ali se na moral poziva i u konkretnim odredbama pravnog propisa.³⁸ Primjerice, naš Zakon o obveznim odnosima ne određuje pojam morala, ali nemoralne radnje dovode do povreda drugih pravila koja su u njemu izričito propisana. Ovdje mislimo na *načelo savjesnosti* i poštenja, ravnopravnosti ugovornih strana, načelo jednake vrijednosti činidaba, načelo zabrane zlorabe prava i *prouzročenja štete* itd.³⁹ Moral nije sustav pisanih normi, ali kroz njegovu implementaciju u nacionalna zakonodavstva dolazi do pravednije organizacije društva. Njegovo općedruštveno usvajanje postiže se u navedenom procesu. Upravo ti zakoni, odnosno samo pravo, trebaju dati daljnji doprinos oblikovanju našega svijeta, stoga se ono ne može i ne smije odvojiti od moralnih vrijednosti.⁴⁰ Kada bi tome bilo tako, imali bismo samo prirodne zakone umjesto društvenih normi koje su svojstvene ljudskim zakonima.

³⁵ Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 133.

³⁶ Rodin, Mirella, Protivnost moralu (*contra bonos mores*) kao razlog nevaljanosti ugovora, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 34, br. 2, 2013., str. 1110.

³⁷ Babić, *loc. cit.* (vidi bilješku 35.).

³⁸ *Ibid.*, str. 138.

³⁹ Rodin, *op. cit.* (bilj. 36.), str. 1124.

⁴⁰ Lukšić, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 112.

3. PRAVEDNOST I PRAVIČNOST

3.1. RAZUMIJEVANJE PRAVEDNOSTI (UVODNO S ARISTOTELOM)

Pravednost (*iustitia*) pojam je neodvojiv od prava. Ono što pravednost predstavlja za pravnika laika jest produkt djelovanja prava i pravnih normi. Kako smo u prethodnim poglavljima govorili o moralu i njegovu odnosu s pravom, mi se ovdje možemo legitimno zapitati u kakvom su odnosu pravo, moral i pravednost. Naime, nesumnjivo je da pravednost zapravo predstavlja određeni rezultat (a mi ćemo je promatrati kao vrlinu) u kojoj se zapravo isprepleću pravo i moral.⁴¹ Upravo to čini i Aristotel na početku svoje pete knjige u *Nikomahovoj etici* kada u uvodnom izlaganju prihvaća ideju pravednosti kao moralni stav na osnovi kojega ljudi čine ono što je pravedno i stvarno postupaju pravedno i žele ono što jest pravedno.⁴² Aristotel ističe kako je pravednost cijela ili potpuna krjepost, zbog čega se pravednost čini najvećom krjeposti jer ona vrijedi kao najvrsnija krjepost, stoga i kažemo da se u pravednosti nalaze sve krjeposti.⁴³ Za Aristotela je pravednost jednakost (iako mi jednakost možemo tumačiti na mnogo načina). Za njega je pravednost dvojaka: ona je *iustitia distributiva* – pravednost prema zasluži (dati svakome ono što mu pripada) i *iustitia commutativa* – ona pravednost do koje se može doći jedino izjednačavanjem.⁴⁴ Iz ovoga razumijemo zapravo dvije vrste pravednosti – pravednost kao zakonitost i pravednost kao jednakost.⁴⁵

Za Aristotela pravedno postupanje znači „sredina između nanošenja nepravde i trpljenja nepravde“,⁴⁶ a tko se ogriješi o taj razmjer – čini nepravdu.⁴⁷ Osim navedene podjele, Aristotel kaže kako postoje opća i posebna pravednost. Princip opće pravednosti zahtijeva da se poštuju zakoni koji su u skladu s općim dobrom, dok se posebna pravednost referira na odnos između pojedinca i zajednice te između samih pojedinaca.⁴⁸ Konstrukt pravednosti možemo podijeliti na subjektivnu pravednost i pravednost prava. Subjektivna pravednost predstavlja specifičan osjećaj pojedinca (ljudsku vrlinu) prema kojoj bi svatko dobio svoje pravo. Pravednost prava je dvojaka, ona može biti materijalna (ovdje se pitamo je li zakon pravedan) i formalna (postupanje pravnih aktera u skladu s važe-

⁴¹ Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 110.

⁴² Aristotel, *op. cit.* (bilj. 10.), str. 111.

⁴³ Pažanin, Ante, Pravednost i civilno društvo, *Politička misao: časopis za politologiju*, god. 40, br. 2, 2003., str. 7.

⁴⁴ Vuchetich, *op. cit.* (bilj. 6.), str. 51.

⁴⁵ Tadić, *op. cit.* (bilj. 9.), str. 362.

⁴⁶ Vuchetich, *loc. cit.* (vidi bilješku 11.).

⁴⁷ Aristotel, *op. cit.* (bilj. 10.), str. 119.

⁴⁸ Veselinović, Dragan, Aristotelovo određenje pravde, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, god. 89, br. 2, 2017., str. 85.

ćim pozitivnim pravom).⁴⁹ U skladu s formalnom podjelom, možemo reći kako je pravo zapravo utvrđena pravednost.⁵⁰ Formalna pravednost ima zahtjev da pravo bude podjednako i ravnopravno primijenjeno na sve slučajeve koji su pod zakonom, odnosno da se prema svima postupa jednako. Ovime se vraćamo na sam početak našeg izlaganja u kojemu Aristotel kaže kako je pravednost jednakost. Ono što ovdje predstavlja problem razmatranja jest zahtjev za jednakošću koja ne smije biti deklarativnog karaktera, već je nužno odrediti što je to jednako a što ne.⁵¹ Ako to ne učinimo, formalna jednakost postaje deklarativna. Kako Aristotel misli da se pravednost sastoji od jednakog odnošenja prema jednakima (suprotno, nejednakog odnošenja prema nejednakima), ali u skladu i proporcionalno njihovim razlikama, onda možemo zaključiti da je pravednost recipročna. Što bi to konkretno značilo? Zapravo, ono što Aristotel nastoji reći jest da se dobro dobrim vraća, a zlo zlim.⁵²

Brojni filozofi imaju stajalište da je odmazda zapravo opravdana i da je vraćanje „milo za drago“ pojam pravednosti.⁵³ Za takvo stajalište možemo reći da je donekle u skladu s Aristotelovom podjelom, no ne u potpunosti jer je on shvaća kao vrlinu a ne kao podnošenje onoga što smo učinili drugome („Pravda je biti kadar podnijeti što si učinio“).⁵⁴ U tom kontekstu mi se referiramo na pravedno u državi, a ne na pravedno uopće, stoga ovom djelu nećemo previše pažnje posvetiti, jer naš je zadatak da zajedno s Aristotelom pokušamo shvatiti pravednost kao najvišu vrlinu i temeljnu vrijednost u pravu, za koju je i sam Platon rekao da je najviša ideja i najvažnija politička vrlina na kojoj se temelji i njegovo razumijevanje države. Za Platona je idealna država ništa drugo doli realizacija opće ideje pravednosti.⁵⁵

Daljnje nas promišljanje navodi da preispitamo i nepravednost kao pojam suprotan pravednosti. Time se bavio i Aristotel. On kaže „nepravedan je onaj koji je protiv jednakog, onaj koji je pristran, a tvoriti nepravdu znači svojevolumno činiti nekome štetu protiv zakona.“⁵⁶ Prema tome, onaj tko krši zakon je nepravedan, a tko ga poštuje je pravedan. Ako su to naše polazne premise o nepravednome, logički zaključak bio bi da je ono što

⁴⁹ Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 114.

⁵⁰ Pisker, Barbara, Mustapić, Zrinka, Zima, Predrag, Pravo – pravednost: analogija jedne antinomije, *Pravni vjesnik*, god. 29, br. 2, 2013., str. 90.

⁵¹ Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 122.

⁵² Žitinski-Šoljić, Maja, Pravednost kao vrhunac moralnosti, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, god. 52, br. 5, 1997., str. 401.

⁵³ Aristotel, *op. cit.* (bilj. 10.), str. 123.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Veselinović, *op. cit.* (bilj. 48.), str. 83.

⁵⁶ Vuchetich, *loc. cit.* (vidi bilješku 44.).

je zakonito u određenom smislu pravedno.⁵⁷ Mi smo se nepravednosti dotaknuli i na početku ovog izlaganja,⁵⁸ kada smo rekli da je pravedno održavanje sredine, a nepravedno je ogrješenje o takvu proporciju. Iz toga možemo zaključiti da je to ogrješenje zapravo određeni ekstrem (previše: činjenje nepravde, premalo: trpljenje nepravde),⁵⁹ i da u Aristotelovu nauku nepravda predstavlja upravo to – devijaciju koja nije u skladu sa savršenom vrlinom, odnosno u skladu s pravednosti.

3.2. OSTVARENJE PRAVEDNOSTI U DRUŠTVU I DRŽAVI

Određenjem pravednosti, osim Aristotela, bavili su se i brojni mislioci prije i nakon njega. Zbog tog razloga možemo je metaforički promatrati kao posudu u koju su ti mislioci, u različitim razdobljima ulijevali nekakav sadržaj.⁶⁰ Pravednosti se u početku prilazilo kao mitološkoj ideji, a poslije je Platon postavio određene filozofske temelje o tome što je pravednost i kako je promatrati. Za njega je ključan pojam pravde koji se nalazi u čovjekovoj duši a koja treba biti oblikovana u državu kao uvećanog čovjeka. Osim toga Platon kaže da je pravda odnos između nekoliko dijelova duše (požude, uma i volje) u kojemu viši dijelovi upravljaju nižim.⁶¹ Takav sklad unutar samog čovjeka treba predstavljati i sklad političke zajednice u kojemu je pravda da svatko radi svoje zadatke koji su u skladu s osobnim odabirima i mogućnostima jer u suprotnom dolazi do nestanka harmonije jer je pravednost jamac napretka pojedinca i njegove države.⁶² Takva pravda je vrlina.⁶³ Ono što je Platon ovakvim određenjem postigao jest uzdizanje pravednosti na razinu najviše vrline koja čini spoj ostalih vrline.⁶⁴ U skladu s Platonovim razmišljanjem, nastavljamo dalje, spominjući se Rousseauova promišljanja o pravednosti. Naime, gotovo cijela njegova filozofija vrti se oko pravednosti, iako joj nikada nije posvetio previše pozornosti. Vodeći se Platonovim razmišljanjem o savršenoj državi, Rousseau govori da je pravednost uvjet i rezultat ispravno uređenog građanskog društva.⁶⁵ Čini se kako je za njega kao i za Platona pravednost vrlina koja najviše doprinosi općem dobru, a da

⁵⁷ Aristotel, *op. cit.* (bilj. 10.), str. 113.

⁵⁸ *Supra*, str. 11.

⁵⁹ Aristotel, *op. cit.* (bilj. 10.), str. 127.

⁶⁰ Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 111.

⁶¹ Đurđić, Sanja, Ideja pravde u antici, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, god. 78, br. 9, 2006., str. 512.

⁶² Klarić, Dragutin, Pravednost kao temeljna vrijednost pojedinca i bit Platonove države, Pravni vjesnik, god. 16, br. 3–4, 2000., str. 267.

⁶³ Đurđić, *loc. cit.* (bilj. 61.).

⁶⁴ Babić, Dragan, Pravednost, pravičnost i pravo, Pravni vjesnik, god. 3, br. 2, 1987., str. 152. (Dalje u tekstu: Babić, Pravednost...)

⁶⁵ Brčić Kuljiš, Marita, Konceptcija pravednosti u filozofiji Jean-Jacquesa Rousseaua, Filozofska istraživanja, god. 34, br. 1–2, 2014., str. 30.

sama ideja pravednosti shodno tome postoji prije uspostavljanja društva.⁶⁶ Kako je za njega pravednost vrlina koja pridonosi stvaranju boljeg društva i države, a kojoj je potrebno pravo kako bi kao zajednica koja poštuje određena pravila opstala, mi se pitamo je li moguće pravom ostvariti pravednost koja će pridonijeti općem dobru u zajednici. Odgovor na to nije jednostavno dati jer pravednost je u svojoj biti ideal koji govori kakvi bi odnosi trebali biti među ljudima – pravedni, moralni, jednaki. Stoga možemo reći da se pravom pravednost ne može ostvariti kao što ni mi ne možemo nekom zakonom narediti da mora biti sretan.⁶⁷ Ono što pravo može učiniti jest da bude jedan cilj prema ostvarenju pravednosti donošenjem ispravnih, zdravorazumskih i moralnih propisa, a isto tako može pridonijeti nepravednosti čineći suprotno. Ovdje govorimo o zakonskoj pravednosti, pravednosti u formalno-pravnom pogledu koja znači jednakost svih pred zakonom.⁶⁸

Otac crkvenog srednjeg vijeka i srednjovjekovne skolastike Toma Akvinski svoja je učenja temeljio na Aristotelovu djelovanju, no nije Aristotelove misli o pravednosti indoktrinirao u kršćanstvo, već su to bile misli koje su bile u službi ondašnje crkvene politike.⁶⁹ Toma Akvinski pravednost određuje kao odnos prema drugome i volju (svjesnost). Kaže kako je pravednost volja da se svakome da ono što mu po pravu i pripada.⁷⁰ Za njega pravednost znači isto što i za Aristotela – a to je jednakost. Možemo reći kako je njegovo promišljanje o pravednosti istovjetno Aristotelovu jer i sam Toma kaže „pravednost se uvijek odnosi na drugoga jer je pravednost jednakost“. Za njega jednakost može postojati samo ako je moguća usporedba, odnosno barem dvoje ljudi jer ništa ne može biti ravnopravno samo sa sobom.⁷¹ Iz ovoga možemo zaključiti da je i za Akvinskog pravednost koncept koji je određen da se pojašnjava i važe samo u odnosu na ljude među sobom, širu društvenu zajednicu i u konačnici državu.

John Stuart Mill u svojoj knjizi *Utilitarizam* u zadnjem poglavlju govori o pravednosti te joj on, kao i brojni drugi utilitaristi, posvećuje značajnu pozornost. On kaže da svako pozitivno određenje pojma ima i ono suprotno – negativno određenje (pravda i nepravda) te da je nužno odrediti i ovo potonje. Upravo tako i započinje svoje peto poglavlje u knjizi u kojemu kaže kako se nepravednim smatra kada se nekoga liši slobode koja mu prema zakonu pripada – *zakonsko pravo*.⁷² Drugi vid nepravde leži u oduzimanju *moralnog prava*. Osim toga Mill prepoznaje da je nepravedno vraćati dobro za zlo i obratno

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ Babić, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 119.

⁶⁸ Babić, *Pravednost... op. cit.*, str. 154.

⁶⁹ Vuchetich, *op. cit.* (bilj. 6.) str. 57.

⁷⁰ *Ibid.*, str. 59.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² Mill, John Stuart, *Utilitarizam*, Kultura, Beograd, 1960., str. 48.

jer svatko treba dobiti ono što zaslužuje. Nepravdi pristupa i kroz kontekst ljudskog ponašanja pa kaže da je nepravedno *razočarati* drugoga svojim postupkom ili nečinjenjem te biti *pristran*.⁷³

Pravednost je stoga sve ono suprotno, ali to za Milla nije dovoljno jer se prema njemu pravednost ne može sagledavati samo s pojedinačnog aspekta, već pravednost mora biti u vezi s općom koristi.⁷⁴ Pojam korisnosti za njega je ključan i stavlja ga u centar njegove rasprave o pravednosti a koji ponovno, kao i kod nekih drugih teoretičara koje smo već spomenuli, vodi prema ključnom pojmu jednakosti i općeg dobra jer za utilitariste „pravednost je zapovijed korisnosti kojom se postiže sreća što većeg broja ljudi“.⁷⁵ Određenu pravednosti kod Milla prethodila je teorija o kažnjavanju u čiju analizu nećemo ulaziti, no važno je spomenuti kako iz nje proizlazi razmišljanje o pravednosti za utilitariste koje kaže da se pravednost sastoji od pravilnog postupanja (koje pripada svim ljudima i usmjereno je na njihovu dobrobit) i drugo – sankcioniranje nepravilnog postupanja (želja da onaj to prekrši pravilo iskusi kaznu).⁷⁶

3.3. PRAVIČNOST – TEMELJNA ETIČKA PARADIGMA

Upotreba pojma pravičnosti u svakodnevnom životu nije toliko česta poput pravednosti, ali ako o pravičnosti prosječan čovjek treba nešto reći, zasigurno bi njezino značenje izvukao iz same riječi i rekao kako je pravičnost djelovanje po pravu. To i nije toliko pogrešno, štoviše, ono je možda i najbolje određenje samog pojma, međutim mnogi su drugačije promišljali o pravičnosti, govoreći da je pravičnost ništa drugo do pravednost. Upravo to čini i Aristotel u *Nikomahovoj etici* kada kaže da i pravednosti⁷⁷ i pravičnosti pripada pojam „dobra“ te da su ono jedno te isto.⁷⁸ Osnova Aristotelova promišljanja o pravičnosti leži u činjenici da nije sve moguće regulirati zakonom jer zakon nije pisan za poseban slučaj (ni za koga ponaosob) i da tu upravo postoji ta potreba za pravičnošću.⁷⁹ On smatra da je pravičnost istovremeno i pravednost, ali pravičnost nije niti apsolutna pravednost (jer je ispod nje), niti je pravičnost zakonska pravednost (jer je iznad nje). Stoga možemo reći da pravičnost ima zadatak ispraviti zakone ondje gdje

⁷³ *Ibid.* str. 49.

⁷⁴ Vuchetich, *op. cit.* (bilj. 6.), str. 63.

⁷⁵ *Ibid.*, str. 62.

⁷⁶ Mill, *op. cit.* (bilj. 72.), str. 58.

⁷⁷ *Supra*, str. 11.

⁷⁸ Aristotel, *op. cit.* (bilj. 10.), str. 138.

⁷⁹ Đurđić, *op. cit.* (bilj. 61.), str. 515.

nisu dostatni.⁸⁰ Gotovo isto razmišlja i Toma Akvinski kada pravičnost određuje kao „modifikaciju strogog zakona“, a strogi zakon je prema njegovu mišljenju onaj koji nije od Boga i koji je zakazao, stoga je tu pravičnost kao korektiv pozitivnom zakonu da bi se ostvarilo zajedničko dobro.⁸¹

Još od rimskog prava, pojam pravičnosti bio je od iznimnog značenja u imovinsko-pravnim odnosima, primjerice, kod kupoprodaje. Kod kupoprodajnog odnosa (ugovora) koristio se izraz „pravična cijena“ (*uistum pretillum*), a to je ona cijena koja je tržišna u vrijeme zaključenja ugovora.⁸² Danas se u pravilu pojmom pravičnosti u pravu možemo koristiti na tri načina i to kao donošenje odluka (presuda), pravičnost kao formalni izvor prava (pravično pravo) i pravičnost kao izvor prava koji omogućuje što veću elastičnost prava ali i rješavanje pravnih praznina.⁸³ U engleskom pravu već spomenuto pravično pravo (*law of equity*) postoji kao zasebno pravo dok je u kontinentalnom pravu pojam pravičnog prava poprilično nepoznat jer su pravičnost i pravo sastavni dio prava.⁸⁴ Za kraj ovog dijela, možemo zaključiti kako je pravičnost zapravo postupanje koje doprinosi kvalitetnijem i pravednijem djelovanju prava i samih pravnih propisa kako bi se na taj način postigla što pravičnija (ispravnija) odluka koja ima kakvo značenje za drugoga.

4. ZAKLJUČAK

Nekoliko je važnih spoznaja koje su na svojevrsan način dokučene u radu i zaključaka koje je važno na samom kraju izvesti a koji su proizašli iz našeg istraživanja koje je potaknuto uvodnim pitanjima. Na početku smo se pitali: „Postoji li povezanost prava s moralom, pravednosti i pravičnosti?“ Odgovor na to provlači se kroz nekoliko poglavlja u našem radu te na temelju njih zaključujemo da određeni odnos postoji i da je on teorijski određen i u samim definicijama morala, pravednosti i pravičnosti. Za moral kažemo da je ono unutarnje čovjekovo percipiranje o tome što je dobro a što ne te da kao takav moral usmjerava ljudsko djelovanje. Možemo se onda pitati nije li isto i s pravom? Pravo također kroz norme određuje (barem ima za cilj odrediti) što je dobro a što ne. Referirajući se na to kako smo zaključili da je moral nastao prije prava i da je njegovo djelovanje unutarnje, a djelovanje prava je izvanjsko – mi donosimo zaključak da povezanost postoji i da je moral taj koji prethodi pravu, a neki su teoretičari kazali da je moral naknadno u pravo i pretvoren. „Kakav je odnos pravednosti i pravičnosti s pravom te koja im je uloga u pravnom diskursu?“ Pitanje je na koji ne postoji jednoznačan odgovor. Mi kažemo da je pravednost

⁸⁰ Aristotel, *op. cit.* (bilj. 10.), str. 139.

⁸¹ Vuchetich, *op. cit.* (bilj. 6.), str. 60.

⁸² Babić, *Pravednost... op. cit.*, str. 158.

⁸³ Babić, *op. cit.*, str. 123.

⁸⁴ *Ibid.*, str. 124. – 125.

produkt djelovanja prava i pravnih normi, ali ćemo se složiti i s Aristotelom koji kaže da je pravednost zapravo isprepletanje prava i morala koje dovodi do jednakosti – najviše vrline. Tako shvaćena pravednost zapravo nije ništa drugo nego pravednost kao produkt morala, a koja zapravo predstavlja posljedično određenu izvanjsku percepciju morala. Prema Platonovu razmišljanju pravednost je osim karaktera svojstvenog čovjeku najviša politička ideja koja predstavlja temelj savršene države – a mi zaključujemo da u tome upravo leži odgovor na naše pitanje o tome kakva je povezanost prava i pravednosti – a to je da iz jedne tvorevine kao što je država proistječe pravo i sve važeće pravne norme u njoj. Povezanost između pravednosti i prava možemo promatrati i kroz odmazdu – svakome ono što mu pripada, ali i utilitaristički reći kako je pravednost korisnost koja predstavlja sreću što većeg broja ljudi. Pravičnost je pojam koji u životu i pravu djeluje kao korektiv „kada pravo zakaže ili nije dostatno“ i potreba za pravičnošću stoga leži u tome da pridonese kvalitetnijem i pravednijem djelovanju prava. Kako je ovdje spomenut pojam *pravednijem*, mi zaključujemo da pravičnost nije pravednost jer pravednost mora postojati kao vrлина da bi određena pravna norma bila ispravna (u moralnom i društvenom smislu), a pravičnost korigira njezin neuspjeh. Ono što pravičnost čini za pravo jest da kao i pravednost u određenom smislu proistječe iz moralnih prosudbi i upravo na tome možemo povući svojevrsnu crtu o (ne)razgraničenju i utjecaju morala na pravednost i pravičnost, ali i razumjeti kako temeljne vrijednosti u pravu proizlaze upravo iz samog morala – morala kao unutarnje percepcije prava te pravednosti i pravičnosti kao određenog izvanjskog aspekta prava, a posljedično i izvanjskog aspekta morala.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Aristotel, Nikomahova etika, Kultura, Beograd, 1970.
2. Babić, Dragan, Pravo i moral, Centar za idejno-teorijski rad, Osijek, 1987.
3. Fuller, Lon Luvois, Moralnost prava, Biblioteka Nomos, Podgorica, 1999.
4. Lukšić, Branimir, Pravo i etika, Biblioteka Filozofska istraživanja, Zagreb, 1995.
5. Mill, Jonh Stuart, Utilitarizam, Kultura, Beograd, 1960.

Članci:

1. Babić, Dragan, Pravednost, pravičnost i pravo, Pravni vjesnik, god. 3, br. 2, 1987., str. 151. – 158.
2. Brčić Kuljiš, Marita, Konceptija pravednosti u filozofiji Jean-Jacquesa Rousseaua, Filozofska istraživanja, god. 34, br. 1–2, 2014., str. 23. – 36.

3. Đurđić, Sanja, Ideja pravde u antici, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, god. 78, br. 9, 2006., str. 508. – 517.
4. Jakić, Marko, Problem intuicije moralnosti u filozofiji Johna Rawlsa, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, god. 16, br. 1, 2018., str. 5. – 20.
5. Klarić, Dragutin, Pravednost kao temeljna vrijednost pojedinca i bit Platonove države, Pravni vjesnik, god. 16, br. 3–4, 2000., str. 267. – 275.
6. Pažanin, Ante, Moral, pravo i politika u praktičnoj filozofiji kasnog Kanta, Politička misao: časopis za politologiju, god. 33, br. 4, 1996., str. 33. – 50.
7. Pažanin, Ante, Pravednost i civilno društvo, Politička misao: časopis za politologiju, god. 40, br. 2, 2003., str. 3. – 20.
8. Pisker, Barbara, Mustapić, Zrinka, Zima, Predrag, Pravo – pravednost: analogija jedne antinomije, Pravni vjesnik, god. 29, br. 2, 2013., str. 83. – 103.
9. Rodin, Mirella, Protivnost moralu (*contra bonos mores*) kao razlog nevaljanosti ugovora, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 34, br. 2, 2013., str. 1109. – 1137.
10. Stanković, Vuk, Dejan, Moral i pravo u savremenoj pravnoj filozofiji, Filozofija i društvo, god. 19, br. 20, 2002., str. 203. – 212.
11. Subašić, Safet, Moralnost u pravu i pravo u moralnosti, Informator, br. 5248, 2007., str. 20. – 27.
12. Tadić, Ivan, Ogled o Aristotelovoj etici (I.), Crkva u svijetu, god. 38, br. 3, 2003., str. 333. – 372.
13. Veselinović, Dragan, Aristotelovo određenje pravde, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, god. 89, br. 2, 2017., str. 81. – 91.
14. Vuchetich, Laurenz, Pravednost i pravičnost u filozofiji prava, Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, god. 41, br. 85, 2007., str. 47. – 76.
15. Žitinski-Šoljić, Maja, Pravednost kao vrhunac moralnosti, Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti, god. 52, br. 5, 1997., str. 401. – 414.

MORALITY, JUSTICE AND FAIRNESS AS THE FOUNDATIONS OF THE UNDERSTANDING OF VALUES IN LAW

Abstract

We decided to conduct a research into the role of morality, justice, and correctness in law in order to understand it, summarize the different theoretical presentations of these concepts and to enter a deeper legal and philosophical analysis that would be important for understanding the role and importance of these constructs and how the very notions represent the foundation that allows us to know the values in law. In this paper, we ask ourselves: Is there a connection between law and morality, justice and equity? What is morality and why is its conceptual understanding crucial to acting right? What is the relationship between justice and fairness and the law and what is their role in legal discourse? Is equity justice? In order to answer these questions, it is necessary to rely on proven scientific methods (the methods of classification, analysis, description, compilation, and, above all, historical methods), which we will apply in our research.

Keywords: *law, morality, justice, fairness, justice, equity*

NEOVISNOST KOSOVA – 13 GODINA POSLIJE*

Veronika Sudar

studentica 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-adresa: vsudar@pravos.hr

Stručni rad

UDK 325.8(497.115)

Rad primljen 15. travnja 2022.

Matko Guštin

student 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-adresa: matko.gustin10@gmail.com

Sažetak

Dugotrajnost sukoba na Kosovu dovela je do posebne brige Europske unije o tome pitanju, konkretno njezina posebnog djelovanja na čitavom području zapadnog Balkana s težnjom potpune europeizacije toga prostora i njegova približavanja europskim integracijama. Razdoblje od 80-ih godina 20. stoljeća za Kosovo je predstavljalo svojevrsnu prekretnicu s obzirom na to da su izmijenjene ustavne mogućnosti u tadašnjoj državi davale mogućnost osamostaljenja i uspostave kosovske države. Shvaćanje cjelokupne kosovske problematike potrebno je sagledati i iz povijesnog aspekta te uloge međunarodne zajednice. Općenito, kosovska država nastala je uglavnom na podlozi međunarodnog djelovanja čime su postavljeni temelji za uspostavu suvremene europske države, pri čemu su osobito važni Ahtisaarijev plan te Rezolucija 1244 iz 1999. godine iz koje svoje djelovanje izvodi i Europska unija. Do danas, Kosovo je prošlo tri razdoblja – ono političkih nemira do 90-ih godina 20. stoljeća, razdoblje intenzivnog djelovanja međunarodne zajednice do prvog desetljeća 21. stoljeća te razdoblje Europske unije koje još traje, odnosno tek počinje s obzirom na to da je Kosovo potpisalo Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. Europska unija ima značajan utjecaj na daljnji razvoj kosovske države glede vladavine prava, uspostave demokratskih standarda te jačanja transparentne vlasti. Profilirajući se kao važan globalni čimbenik mira i stabilnosti, rezultati Europske unije na Kosovu vidljivi su kroz misiju EULEX-a te djelovanje Visokog predstavnika Europske unije na Kosovu, kao i svih ostalih institucija Europske unije. Na izmaku drugog desetljeća ovog stoljeća ponovno jača utjecaj Sjedinjenih Američkih Država na Kosovu koje nikada nisu ni izgubile interes za uspostavu mira i stabilnosti na ovom području. Upravo zbog toga, zajedničko djelovanje Sjedinjenih Američkih Država i Europske unije jedini je put ka konačnom rješavanju komplementarnog kosovskog pitanja.

Gljučne riječi: *Europska unija, Kosovo, međunarodna zajednica, Sjedinjene Američke Države, sporazumi*

* Rad je nagrađen Rektorovom nagradom u akademskoj godini 2020./2021. za izvrstan seminarski rad iz predmeta Pravo vanjske i unutarnje sigurnosti Europske unije.

1. UVOD

Iako se naizgled čini kako je Kosovo samo jedna u nizu europskih država koja se opredijelila za svoju samostalnost, tu činjenicu posebno otežava povijest osamostaljenja u ostalim državama zapadnog Balkana. Sežući u daljnju povijest, na Kosovu je posebno burno bilo tijekom 80-ih godina prošlog stoljeća kada se studentskim prosvjedima ukazuje na neodrživost čitavog sustava i težnja za samostalnom državom. Iako je Sjevernoatlantski savez, zajedno sa Sjedinjenim Američkim Državama uspostavio mir na području Kosova, odmakom vremena sve važniju ulogu „čuvara“ mira u ovoj najmlađoj europskoj državi ima Europska unija. Naime, Europska unija kroz Zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku zajedno sa svim svojim državama članicama nastoji svojom misijom uspostaviti trajni mir na čitavom europskom kontinentu, pa tako od uspostave kosovske države djeluje Misija Europske unije za vladavinu prava na Kosovu (EULEX), kao i Visoki predstavnik Europske unije na Kosovu. Upravo preko Zajedničke vanjske i sigurnosne politike Europska unija nastoji promovirati prioritete svojeg djelovanja, a to su, povijesno gledajući – mir, stabilnost, rješavanje kriza te europski identitet. Čitav proces uspostave kosovske države popraćen je paralelnim djelovanjem Sjedinjenih Američkih Država te Europske unije, no njihovo djelovanje različito je s obzirom na to da su Sjedinjene Američke Države institucionalno uspostavile ovu državu, dok je Europska unija sudjelovala u kreiranju brojnih politika te omogućila tu istu institucionalnu opstojnost. Početkom novog desetljeća, europska i američka struja na Kosovu ponovno jača, a dokaz tomu su i stalni pregovori i sporazumi između Srbije i Kosova. Osim uspostavom pravnog okvira djelovanja same države, prisutnost Europske unije na Kosovu vidljiva je i u konkretnim ekonomskim ulaganjima te pristupom brojnim europskim fondovima i programima. Europska unija na neki je način preuzela vodstvo na Kosovu u odnosu na Sjedinjene Američke Države sklapanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s Kosovom, čime je jasno dano do znanja kako je Kosovo samostalna država s isto takvim pravom na proglašenje neovisnosti. Konkretnije, zaštita potencijalno ugrožene kosovske sigurnosti ili opstojnosti sada je na Europskoj uniji, a ne više isključivo na Sjevernoatlantskom savezu ili Sjedinjenim Američkim Državama. Tijekom 13 godina kosovske neovisnosti postignut je značajan napredak glede razvitka same države, kao i u kontekstu međunarodne prepoznatljivosti.

Cilj je ovoga rada ukazati na najznačajnije događaje tijekom minulih 13 godina kosovske neovisnosti, kao i na stalni i neizostavni utjecaj Europske unije i Sjedinjenih Američkih Država, pa samim time i ukazati na potencijalno žarište sukoba u slučaju neriješenosti ključnih pitanja. Rad je stoga koncipiran u četiri poglavlja: prvi se dio rada bavi općenitom problematikom kosovskog samoodređenja te njegovom povijesnom pozadinom, a ukratko se analizira i odluka Međunarodnog suda o legalnosti proglašenja neovisnosti. Drugi dio rada bavi se djelovanjem Europske unije na Kosovu, analizirajući utjecaj i značaj nekih njezinih institucija, Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, EULEX-a, kao i perspektivom budućeg razvoja kosovske države. Treći dio rada usmjeren je na djelovanje američke politike na razvoj Kosova, s posebnim osvrtom na posljednji sklopljeni sporazum između Srbije i Kosova uz posredovanje američkog predsjednika Donalda

Trumpa. Kakav će biti pristup novog američkog predsjednika Joea Bidena, tek ostaje da se vidi. No važno je naglasiti kako je riječ o osobi koja dobro poznaje situaciju na Balkanu pa se s obzirom na to očekuje strukturirani dijalog i sveobuhvatni pristup otvorenim pitanjima. Kao posebno pitanje, nameće se pitanje razvoja Kosova sukladno rezultatima održanih parlamentarnih izbora i promjenom strukture vlasti.

2. GENEZA KOSOVSKOG PITANJA

Kosovsko pitanje ostalo je posljednje u nizu neriješenih balkanskih pitanja čije je područje oduvijek smatrano velikom nacionalnom bojišnicom. Naime, sukobi Albanaca i Srba mogli bi se podijeliti u dva velika razdoblja: ono do kraja 20. stoljeća te razdoblje od 2000. do 2008. godine, odnosno do godine kada je Kosovo proglasilo svoju neovisnost. Općenito, uspostavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Kosovo je dobilo status *oblasti*, odnosno 1963. godine dobiva status autonomne pokrajine pa samim time i veći stupanj autonomnosti.¹ Sve navedeno izazivalo je nezadovoljstvo Albanaca koji su zahtijevali priznanje statusa republike, odnosno da Kosovo postane sedma republika u sastavu tadašnje Jugoslavije. Sebi u prilog, Srbija se pozivala na ustavne odredbe prema kojima je država zajednica naroda, a Kosovo je tada bilo u sastavu Srbije.² Kao protuargumenti za formiranje kosovske države, navodili su se argumenti prema kojima ne mogu postojati dvije albanske države jer republika je suverena, kao i argument prema kojemu pojam republike upućuje na narod, dok na status manjine upućuje pokrajina te za ono vrijeme, najvažniji argument – početak stvaranja kosovske republike početak je izdvajanja iz tadašnje Jugoslavije.³ Sveprisutni sukobi rezultirali su i ratom na Kosovu od 1996. do 1999. godine što je ujedno i početak djelovanja međunarodnih organizacija, ali i značajnijeg djelovanja Europske unije na ovim područjima.

2.1. SUKOBI DO 2000. GODINE

Težnje Albanaca za uspostavom Republike Kosovo osobito su izražene u dvama studentskim prosvjedima – 1968. i 1981. godine. Iako su primarni ciljevi prosvjednika bili uspostaviti republiku i oduprijeti se svojevrsnom teroru, zahtjevi prosvjednika tijekom

¹ Ramet, P. Sabrina, *Balkanski Babilon. Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*, Zagreb, 2005., str. 353.

² Marušić, Bartul, *Pravo na samoodređenje naroda u svjetlu međunarodnopravnih pitanja i disolucije SFRJ*, *Studia Polensia*, 1/2017, 6, str. 81.; Generalno, Albanci su s razlogom tražili uspostavu kosovske države pozivajući se na ukupan udio stanovništva. Naime, 1981. godine na Kosovu je bilo 77,4 % Albanaca i 14,9 % Srba, 2003. godine bilo je čak 88 % Albanaca te 7 % Srba, dok postotak albanskog stanovništva kasnije doseže i 92 %. Vidi: Judah, Tim, *Kosovo: What Everyone Needs to Know*, New York, 2008., str. 2.

³ Horvat, Branko, *Kosovsko pitanje*, Zagreb, 1988., str. 103. – 104.

godina poprilično su se razlikovali. Tako su prosvjednici 1968. godine zahtijevali državu i ustav, a uz to, jedan od glavnih zahtjeva bio je i uspostava sveučilišta. Godine 1981. pak, prosvjednici su naglasak stavljali na republiku, odnosno njezinu uspostavu pod svaku cijenu, a znatno više se ukazivalo i na problem ekonomske nerazvijenosti.⁴ Godina 1989. posebno je potaknula daljnje političke sukobe na Kosovu kada je vođa velikosrpske agresije Slobodan Milošević, održao često citirani govor na Gazimestanu u povodu 600. obljetnice Kosovske bitke koji ne samo da je pokrenuo trajnije sukobe na Kosovu, već i na području čitave bivše Jugoslavije.⁵ To je ujedno i početak pasivnog otpora Albanaca s obzirom na to da je u tom razdoblju dokinuta kosovska autonomija.⁶

2.1.1. Rat na Kosovu od 1998. do 1999. godine

Potpisivanjem Daytonskog sporazuma 1995. godine na području bivše Jugoslavije uspostavljeno je relativno mirno stanje prestankom ratnih djelovanja, no i dalje ostaje otvoreno kosovsko pitanje, točnije, javljaju se dva neriješena problema: status Kosova te albanska radikalizacija.⁷ Upravo je radikalizacija i odugovlačenje s rješavanjem kosovskog pitanja dovelo do daljnje eskalacije sukoba te osnivanja paravojne organizacije – Oslobođilačke vojske Kosova (nadalje: OVK)⁸ koja s djelovanjem započinje 1996. godine, čime počinje predratno stanje, koje postaje ratno 1998. godine kada je i ova organizacija postala oružani pokret.⁹ Rat na Kosovu trajao je od proljeća 1998. do 1999. godine, kada je donesena i Rezolucija 1244 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda. Naime, međunarodna zajednica djelovala je na način da je nastojala lokalizirati sukobe, razbiti suprotstavljene blokove, uvesti svoje postrojbe (nacionalno neovisne) te nametnuti konačno političko rješenje.¹⁰ Tijekom oružanih sukoba, odnosno srpskih napada na Kosovo, počinje djelovanje NATO-a i UN-a, osobito UN-a koji je na slučaju Kosova nastojao djelovati u

⁴ *Ibid.*, str. 100. – 101.; Krieger, Heike, *The Kosovo Conflict and International Law*, New York, 2001., str. 7.; Tierney, Stephen, Je li Pandorina kutija konačno otvorena? Kosovo i neobična sudbina teze o dekolonizaciji u međunarodnom pravu samoodređenja, *Politička misao*, 1/2015, 52, str. 99.

⁵ Holbrooke, Richard, *To End a War*, New York, 1998., str. 26.

⁶ Tatalović, Siniša, *Prijeratni prijedlozi za Kosovo*, *Politička misao*, 2/1999, 36, str. 53.

⁷ Janjić, Dušan, *Kosovo: između sukoba i dijaloga*, Beograd, 2005., str. 9.

⁸ Prvi vođa OVK-a bio je Hashim Thaqi, bivši kosovski premijer. Tijekom 1999. godine, kada prestaju oružani sukobi Srbije i Kosova, OVK je rasformiran te pretvoren u Zaštitni korpus. O Oslobođilačkoj vojsci Kosova, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45706>, (13. prosinca 2020.)

⁹ *Ibid.*; Radikalizirana OVK bila je i protiv djelovanja Ibrahima Rugove, kosovskog mirotvorca te kosovskog predsjednika izabranog 2002. godine, koji se zalagao za mirno rješenje kosovskog pitanja. Detaljnije: Ibrahim Rugova, <https://www.icty.org/bcs/content/ibrahim-rugova>, (13. prosinca 2020.); Degan, Vladimir Đuro, *Observer Missions and Peace-Keeping Operations in Croatia, Bosnia-Herzegovina, and Kosovo*, *Adrias: zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu*, 14/2007, str. 24.

¹⁰ Kulenović, Tarik, Koliko je Kosovo ravno: neki politički, društveni i vojni aspekti kosovskog sukoba, *Polemos*, 2/1998, 1, str. 103. – 105.

potpuno drugačijem smjeru nego što je to činio u Bosni i Hercegovini tijekom rata. Naime, pregovori sa Srbijom bili su bezuspješni, što je dovelo do NATO-ova bombardiranja Srbije koje je trajalo punih 78 dana. Tijekom svojeg djelovanja, NATO-ove vojne snage KFOR (*The NATO Kosovo Force*) podijelile su Kosovo na pet regija čime su jednostavnije nadzirali čitavo područje.¹¹ Sporazum iz Rambouilleta nije dao očekivane rezultate, a ratna djelovanja na Kosovu zaustavljena su 1999. godine donošenjem Rezolucije 1244 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda.

2.1.2. Rezolucija 1244 iz 1999. godine

Rezolucija 1244 Ujedinjenih naroda iz 1999. godine (nadalje: Rezolucija)¹² uspostavlja mir potreban za daljnji proces uspostave kosovske države. Rješenje kosovskog pitanja, barem u onom dijelu do 1999. godine, Rezolucijom je riješeno tako da je predviđena potpuna demilitarizacija Kosova, odnosno sa zahtjevom za potpunim prestankom nasilja i represije te povlačenjem svih vojnih, policijskih i paravojnih snaga s Kosova.¹³ Uz to, predviđeno je i raspoređivanje međunarodnih civilnih i sigurnosnih snaga radi uspostave normalnog života na Kosovu. Jamčeno je i pravo povrata izbjeglica.¹⁴ Rezolucijom je s radom započeo *United Nation Mission in Kosovo* (nadalje: UNMIK)¹⁵ koji vrši nadzor nad provedbom Rezolucije. U pravilu, međunarodna prisutnost na Kosovu imala je nekoliko važnih ciljeva – provođenje primirja, osiguranje javnog reda i mira, nadzor razminiranja, nadzor granica te uspostavljanje sigurnog okruženja za povratak izbjeglica i raseljenih osoba.¹⁶ Ključno je istaknuti važnost UNMIK-a s obzirom na to da je ta misija osigurala potrebnu stabilnost na Kosovu, zbog čega je potrebno razlikovati UNMIK-ovu civilnu i vojnu komponentu. Naime, UNMIK je uspostavljao uvjete za daljnje rješavanje kosovskog pitanja na način da se očuva autonomija u postojećim okvirima, dok je vojni dio ove misije – Kosovske snage pod vodstvom NATO saveza, bile zadužene za izvršavanje dijela vojnih zadataka, odnosno postupno „ukidanje“ UNMIK-a.¹⁷ Govoreći

¹¹ Jurilj, Marinko; Galić, Domagoj, Usporedba djelovanja UN-a i SAD-a u procesu izgradnje država: slučaj Kosova i Iraka, *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 9/2012, str. 418., 419.; Rambouillet Agreement, https://1997-2001.state.gov/www/regions/eur/ksvo_rambouillet_text.html, (13. prosinca 2020.); O'Neil, G. William, *Kosovo: An Unfinished Peace*, Boulder/London, 2002., str. 43.

¹² Resolution 1244 (1999), S/RES/1244 (1999) of 10 June 1999, dostupno <https://unmik.unmissions.org/united-nations-resolution-1244>, (12. prosinca 2020.).

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Detaljnije: UNMIK, <https://unmik.unmissions.org/>, (12. prosinca 2020.).

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Istrefi, Remzije, *International Security Presence in Kosovo and its Human Rights Implications*, *Croatian International Relations Review*, 80/2017, 23, str. 132.

o djelovanju Europske unije, početkom 2000. godine započela je njezina druga misija¹⁸ Eurokorpusa koji predstavlja svojevrsnu višenacionalnu vojnu formaciju izvan okvira NATO-a. Eurokorpus je obavljao važnu funkciju na Kosovu kroz zadataka implementacije dijela Rezolucije (1244) u dijelu koji se odnosi na vojna djelovanja, jednostavnije rečeno, uspostava sigurnog okružja i civilne administracije.¹⁹

3. PUT PREMA NEOVISNOSTI

Kosovo je posljednja država bivše Jugoslavije koja je tijekom stjecanja neovisnosti proživjela „ratnu epizodu“. Nakon okončanja rata, primarni zadatak međunarodne zajednice, koja je snažno djelovala na Kosovu, bio je uspostaviti mir potreban za daljnje diplomatske korake uspostave ove države. Iako je Rezolucija 1244 dala nemjerljiv doprinos uspostavi mira, ključan dokument bio je Sveobuhvatan prijedlog za rješavanje statusa Kosova iz 2007. godine (nadalje: Ahtisaarijev plan), bivšeg finskog predsjednika,²⁰ u kojem navodi ključne točke za uspostavu kosovske republike, *de facto*, postavlja ustavni okvir države. Uz ovaj dokument, Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda predstavljen je i drugi dokument pod nazivom Izvještaj posebnog predstavnika Glavnog tajnika Ujedinjenih naroda o budućem statusu Kosova.²¹

3.1. ULOGA EUROPSKE UNIJE U OSTVARENJU KOSOVSKE NEOVISNOSTI

Od početka 21. stoljeća Europska unija nameće se kao važan akter europske sigurnosti, točnije, ona počinje djelovati vanjskopolitički i izvan granica Europe. No, kako je Europskoj uniji važna stabilnost čitavog europskog kontinenta, s posebnim djelovanjem odnosila se prema kosovskoj krizi i rješavanju njegova statusa. Iako je pitanje Kosova konstantno podijeljena tema na relaciji Europska unija – Sjedinjene Američke Države, tri su ključna razloga zbog kojih je Europska unija opravdano imala lidersku ulogu u uspostavi kosovske države. Prvi razlog jest geopolitički s obzirom na to da je Europska unija najbliža zapadnom Balkanu i najbolje poznaje prilike na tom teritoriju. Nadalje, iako je Europska unija primarno ekonomska organizacija, njezina dugotrajnost oprav-

¹⁸ Prva misija Eurokorpusa bila je u Bosni i Hercegovini početkom 1998. godine. Vidi: Šegvić, Saša, Oružane snage EU u sigurnosnim okolnostima postmoderne ere, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 3/2010, 47, str. 627.

¹⁹ *Ibid.*; European Parliament – Debates, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20040330+ITEM-006+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, (13. prosinca 2020.).

²⁰ Među ostalim, Martti Ahtisaari dobitnik je i Nobelove nagrade za mir 2008. godine. Detaljnije: Martti Ahtisaari – <https://www.britannica.com/biography/Martti-Ahtisaari>, (12. prosinca 2020.).

²¹ Kosovo: Nema dobrih alternativa Ahtisaarijevom planu, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/kosovo-no-good-alternatives-ahtisaari-plan>, (12. prosinca 2020.).

dava djelovanje u vanjskopolićkom smjeru, a uspješnost vođenja projekta uspostave kosovske države Europsku uniju samo bi dodatno profiliralo kao „globalnog“ igrača. Kao najvažniji argument javlja se težnja za europskom integracijom na čitavom kontinentu, zbog čega je opravdano da europske politike oblikuju kosovsku državu.²² Osim isključivo političkih interesa, Europska unija imala je i ekonomski interes na Kosovu, ali opravdanje njezina djelovanja najčvršći je argument imalo u činjenici da su dvije države članice Europske unije – Francuska i Ujedinjena Kraljevina, članice Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda.²³ Kao jedno od potencijalnih rješenja kosovskog pitanja nametalo se i povjeravanje protektorata Europskoj uniji koja bi zamijenila UNMIK.²⁴

Da je Europska unija preuzela čitav proces uspostave kosovske države, krenula bi u potpuno drugačijem smjeru svojeg razvoja, a Kosovo bi zasigurno efikasnije implementiralo zapadnoeuropske politike. Naime, time ti Europska unija i praktično dokazala koliko joj je važno područje zapadnog Balkana za integraciju u Europsku uniju čime bi u potpunosti profilirala načelo jednakosti u različitosti i jednakih mogućnosti za sve. Isto tako, stvorili bi se jasni uvjeti za svojevrsno „otklanjanje“ američke politike s europskog kontinenta čime bi Europska unija, osim na svojem kontinentu, postala leaderski medijator i u ostalim dijelovima svijeta. Kosovo bi zasigurno prosperiralo isključivo europskim djelovanjem jer bi Europska unija, uz zaštitu manjinskih prava i potpunu provedbu multietične demokracije, racionalizirala broj potrebnih institucija na Kosovu i tako administrativno rasteretila novoformiranu državu. Isključivo europskom prisutnošću na Kosovu ono bi vrlo vjerojatno automatizmom, a uz opravdanje protektorata, postalo posebnom državom članicom što bi posljedično ubrzalo europsku integraciju.

3.2. AHTISAARIJEV PLAN

Primarni cilj Ahtisaarijeva plana bio je bespogovorno uspostaviti kosovsku državu te pritom podjednako zadovoljiti interese albanske i srpske strane. Ahtisaarijev plan bio je nužan za daljnje „kreiranje“ kosovske države s obzirom na to da zadatak određivanja budućeg statusa Kosova iz Rezolucije 1244 iz 1999. godine nije iznjedrio željeni kompromis Srba i Albanaca. Zbog toga je Ahtisaarijev plan u dovoljnoj mjeri zadovoljavajuć i za jednu i za drugu stranu s obzirom da (kosovskim) Albancima nudi neovisnost, dok Srbima, kao manjinskom stanovništvu daje niz prava, što je i daljnja pretpostavka pri-

²² Toshev, Adrian; Cheikhameguyaz, Gregory, *The European Union and the Final status for Kosovo*, *Chicago-Kent Law Review*, 273/2005, 80, str. 274. – 275.

²³ *Ibid.*, str. 276.

²⁴ Kao ostala potencijalna rješenja kosovskog statusa spominjali su se cjelovita reintegracija Kosova u uniju sa Srbijom i Crnom Gorom, nastavak UNMIK-ova protektorata, kantonizacija, tj. decentralizacija, stvaranje krnje federacije, bezuvjetna neovisnost unutar postojećih granica te neovisnost nakon rekonstrukcije granica. *Ibid.*

stupanja europskim integracijama i put prema modelu zapadnoeuropske demokracije.²⁵ Iako je ovaj plan nailazio na brojne otpore i s kosovske i srpske strane, sam Ahtisaari jasno se zalagao za neovisnost Kosova uz svojevrсни međunarodni nadzor državnosti.²⁶ Stoga je potrebno razlikovati Ahtisaarijev plan od UN-ove Rezolucije s obzirom na to da Ahtisaarijev plan postavlja temelje kosovske državnosti koje su uglavljene i u ustavu ove države, dok je Rezolucija uspostavila prijeko potreban mir i demilitarizirala područje Kosova u svrhu (pokušaja) uspostave državnosti.

Ahtisaarijev plan kreirao je tzv. multietničku demokraciju²⁷ koja predviđa puno poštovanje vladavine prava, ljudskih prava, temeljnih sloboda uz promicanje prijeko potrebnog mira i daljnjeg prosperiteta kosovskih građana, a sve navedeno sastavni je dio ustava ove države.²⁸ Ahtisaarijevim planom predviđeno je kako će Kosovo imati puno pravo pregovaranja te sklapanja međunarodnih ugovora uz mogućnost pristupanja međunarodnim organizacijama, što zasigurno daje na značaju novoformiranoj državi.²⁹ Od osobite važnosti jesu i pitanja manjinskih prava, vjerskog i kulturnog nasljeđa, pravosuđa te sigurnosti, no Ahtisaarijevim planom posebno je detaljno uređeno pitanje međunarodne prisutnosti na Kosovu. Naime, nadzor nad ovim planom i državnošću Kosova uopće, vrši međunarodni civilni predstavnik, predstavništvo Europske unije te vojno predstavništvo pod vodstvom Sjevernoatlantskog saveza.³⁰ Upravo je Ahtisaarijev plan, koji prvi put jasno ukazuje na važnost Europske unije u opstojnosti Kosova, bio početak njezine intenzivne prisutnosti na Kosovu. Naime, zbog proglašenja kosovske neovisnosti, Europa je bila podijeljena u vezi s tim pitanjem, a utjecaj na tu podijeljenost imala je Rusija koja je prijetila korištenjem veta u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda.³¹ Iako su države članice Europske unije bile podijeljene glede pitanja kosovske neovisnosti, europski lideri nastojali su u punom kapacitetu provesti Ahtisaarijev plan te raniju Rezoluciju 1244 osiguravajući civilnu prisutnost na Kosovu.³² Izuzetno je važan položaj Hrvatske

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Perritt, H. Henry, *The Road to Independence for Kosovo: A Chronicle of the Ahtisaari Plan*, New York, 2010., str. 165.

²⁷ Multietnicizam ima široko značenje, odnosno može ga se promatrati kao demografski, politički, filozofski ili drugi srodni pojam, a općenito, multikulturalna demokracija označavala bi strategiju kojom se uspostavljaju veze između različitih kulturnih zajednica, a upravo je Kosovo primjer države u kojoj je potrebna ovakva vrsta demokracije s obzirom na dugogodišnje sukobe između Srba i Albanaca koje je u budućnosti potrebno prevenirati i stvarati drugačije životno okruženje. Vidi: Istrefi, Remzije, *The Multicultural Agenda as a Part of Peace and State Building in Kosovo: Fictional Peace or Sincere Efforts*, Hrvatska i komparativna javna uprava, 1/2018, 18.

²⁸ Summary of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/fs/101244.htm>, (12. prosinca 2020.).

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

³¹ Perritt, H. Henry, *op. cit.* (bilj. 38.), str. 172.

³² *Ibid.*

u vremenima proglašenja kosovske neovisnosti, a koja je priznala Kosovo kao neovisnu državu svega mjesec dana nakon proglašenja neovisnosti.³³ Upravo to bio je znak nepotrebnih prosvjednih nota protiv Ahtisaarijeva plana jer čak i bez njega, Kosovo bi steklo međunarodnopravni subjektivitet te priznanje.

3.3. PROBLEMATIKA SAMOODREĐENJA I PROGLAŠENJE NEOVISNOSTI

Govoreći o pravu na samoodređenje, jednostavnom definicijom, ono predstavlja pravo na stvaranje vlastite države koje pripada svima.³⁴ Dakle, pravo na samoodređenje opće je pravo koje proizlazi iz temelja međunarodnog prava, a i stav je Opće skupštine Ujedinjenih naroda da ono predstavlja pretpostavku za puno profiliranje temeljnih ljudskih prava.³⁵ Kada je riječ o pravu na samoodređenje, ono se uglavnom promatra kroz prizmu (de)kolonizacije, što bi se na suvremen način moglo primijeniti i na Kosovo koje je desetljećima ispunjavalo uvjete za stjecanje državnosti, ali je bilo onemogućeno u tome od strane Srbije koja je kolonijalistički zaposjela tuđi teritorij. Pravo na samoodređenje definirano je i brojnim međunarodnim dokumentima, kao što su Deklaracija sedam načela ili pak Deklaracija o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima.³⁶ Samoodređenje definira i Povelja Ujedinjenih naroda kao jedno od temeljnih ciljeva te institucije, navodeći u članku 1. važnost razvijanja prijateljskih odnosa među narodima poštujući načelo ravnopravnosti i samoodređenja naroda.³⁷ Da bi se uopće ostvarilo pravo na samoodređenje, zahtijeva se i ispunjenje određenih uvjeta koji, prije svega, jamče standarde efikasnosti funkcioniranja države uopće (što je posebno bilo istaknuto kod dekoloniziranih država),³⁸ no Kosovo je ponovno specifičan slučaj s obzirom da su međunarodni protokoli predviđali sustav nadzora njegove državnosti. Za samoodređenje Kosova bilo je predviđeno nekoliko scenarija, pri čemu je najzagovaraniji model samoodređenja bio stvaranje jedinstvene države, dok su ostali, malo vjerojatni modeli, upućivali na ponovnu srpsku integraciju te stvaranje saveza s Albanijom.³⁹

³³ Hrvatska priznala Kosovo, <https://vlada.gov.hr/vijesti/hrvatska-priznala-kosovo/8019>, (12. prosinca 2020.).

³⁴ Ibler, Vladimir, Pravo naroda na samoodređenje i zlouporaba tog prava, *Politička misao*, 2/1992, 29, str. 54.

³⁵ Andrassy, Juraj, *et al.*, *Međunarodno pravo – 1. dio* (2. izmijenjeno izdanje), Zagreb, 2010., str. 114. – 115.

³⁶ Perišić, Petra, Pravo naroda na vanjsko samoodređenje izvan kolonijalnog konteksta i slučaj proglašenja nezavisnosti Kosova, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2/2013, 34, str. 769.

³⁷ Povelja Ujedinjenih naroda sa Statutom Međunarodnog suda, *Narodne novine*, Međunarodni ugovori, broj 15/1993 (nadalje: Povelja UN-a).

³⁸ Shaw, N. Malcolm, *International Law*, New York, 2008., str. 205.

³⁹ Brown, S. Bartram, *Human Rights, Sovereignty, and the Final Status of Kosovo*, *Chicago – Kent Law Review*, 1/2004, 80, str. 252.

Od pojma samoodređenja nužno je razlikovati pojam neovisnosti. Naime, ovaj se pojam definira kao pravo naroda svake države da samostalno određuje i mijenja ustavno uređenje države, ono obuhvaća i pravo države na sklapanje međunarodnih ugovora s drugim državama (i međunarodnim organizacijama), provedbu vlasti te sudbenosti, kako nad osobama, tako i nad stvarima.⁴⁰ Paralelno s pravom na neovisnost, nadovezuje se i načelo nemiješanja koje znači zabranu silovitog i samovlasnog upletanja u poslove neke druge države.⁴¹ U tom bi slučaju svako suprotno djelovanje bilo u suprotnosti s međunarodnim pravom.⁴²

Skupština Kosova donijela je 17. veljače 2008. godine Deklaraciju o proglašenju neovisnosti Kosova od Srbije, čime je došlo do končanog kraja raspada bivše Jugoslavije.⁴³ U Deklaraciji o neovisnosti jasno se izražava kako je donošenje Deklaracije u skladu s Ahtisaarijevim planom, zbog čega se Kosovo proglašava demokratskom, sekularnom i multietničkom republikom vodeći se načelima jednakosti. Deklaracijom je predviđena i obveza kosovskih vlasti donositi zakone, odnosno uskladiti ih s Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, a važna je i njezina odredba kojom se potiče međunarodno djelovanje radi nadzora državnosti. Proglašenjem neovisnosti Kosovo je postavilo cilj razvijanja dobrosusjedskih odnosa, dok je u kontekstu europskih integracija, kao najvažniji cilj postavljeno ispunjavanje svih potrebnih uvjeta za pristupanje Europskoj uniji, kosovskom najvažnijem vanjsko-političkom planu.⁴⁴ U tom kontekstu potrebno je napomenuti i kako je Europska unija još od kraja 90-ih godina 20. stoljeća uspostavila mogućnost tzv. virtualnog članstva za države zapadnog Balkana, uključujući i Kosovo, proklamirajući solidarnost u vremenima krize te obvezu pomoći radi prevencije većih katastrofa.⁴⁵ Većina svjetskih država priznala je Kosovo kao neovisnu državu, odnosno u roku od četiri dana od proglašenja neovisnosti Kosova, petnaest zemalja (uključujući Sjedinjene Države, Ujedinjenu Kraljevinu, Francusku, Njemačku, Italiju i Australiju) priznalo je neovisnost Kosova. Do sredine 2009. godine 63 zemlje, uključujući 22 od 27 članica Europske unije, priznale su Kosovo kao neovisno. Nekoliko desetaka zemalja uspostavilo je veleposlanstva ili veleposlanike na Kosovu. Ostaju izazo-

⁴⁰ Andrassy, Juraj, *op. cit.* (bilj. 35.), str. 114. – 115.

⁴¹ *Ibid.*, str. 118.

⁴² Detaljnije: Degan, Vladimir Đuro, *Međunarodno pravo*, Zagreb, 2010., str. 235.

⁴³ Kosovo MPs proclaim independence, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7249034.stm>, (12. prosinca 2020.); U pravilu, proglašenje kosovske neovisnosti označilo je kraj Jugoslavije, ali ne potpuni jer 2008. godine i dalje nije bilo riješeno pitanje današnje Sjeverne Makedonije koje je riješeno posredstvom Europske unije 2019. godine, kao uvjet pristupa ovoj organizaciji. Dakle, razvidno je kako se Jugoslavija „raspadala“ u etapama, a upravo je sukob na Kosovu uvjetovao tako dug proces. Detaljnije: Caratan, Branko, *NATO i Kosovo: Geneza problema i mogućnosti rješavanja krize*, *Politička misao*, 2/1999, 36, str. 5.

⁴⁴ Kosovska deklaracija o neovisnosti, <https://www.kultplus.com/tag/deklarata-e-pavarsise-se-kosoves/>, (12. prosinca 2020.).

⁴⁵ Muslio, Vjosa, *The EU and the Balkans: Shifting Meanings after the Crisis*, *Politička misao*, 4–5/2015, 52, str. 34.

vi za Kosovo da stekne puno međunarodno priznanje, a tijekom vremena status Kosova kao neovisnog vjerojatno će se proširiti tako da će gotovo sve zemlje svijeta priznati Kosovo kao neovisnu državu.⁴⁶

3.4. SAVJETODAVNO MIŠLJENJE MEĐUNARODNOG SUDA

Međunarodni sud donio je 2010. godine Savjetodavno mišljenje o proglašenju neovisnosti Kosova na traženje Opće skupštine,⁴⁷ odnosno, traženo je mišljenje o legalnosti proglašene neovisnosti Kosova (nadalje: Savjetodavno mišljenje).⁴⁸ Međunarodni sud nije ponudio konačno rješenje, čak ni samo mišljenje nije bilo jasno određeno, no utvrđena je nedvojbeno važna činjenica u prilog Kosova – proglašenje njegove neovisnosti potpuno je legalno. Važno je utvrditi kako se Međunarodni sud vodio dvama ključnim argumentima, a to su Rezolucija 1244 Vijeća sigurnosti iz 1999. godine kao ključni argument protiv proglašenja kosovske neovisnosti te s druge strane moralni i etički razlozi (među ostalim, bujanje ideje stvaranja tzv. „Velike Srbije“ i Miloševićev režim) kao argumenti u korist proglašenja neovisnosti.⁴⁹ Opća skupština Ujedinjenih naroda nije formulirala pitanje pravnih posljedica Deklaracije o neovisnosti, iz čega proizlazi i kako Međunarodni sud nije ispitivao opravdanost razloga unilateralnog proglašenja kosovske neovisnosti, dakle ni o posljedicama jednostranog čina proglašenja neovisnosti.⁵⁰ Rezolucijom 1244 Vijeća sigurnosti iz 1999. godine uspostavljeno je privremeno stanje na Kosovu dok se ne iznađe trajno političko rješenje uz sporazum obiju strana, čime je jednostrani, secesionistički čin Kosova *de facto* protivan međunarodnom pravu jer je, s obzirom na pravne učinke Rezolucije, Srbija na neki način i dalje uživala određena prava na Kosovu.⁵¹ Rezolucija Vijeća sigurnosti rezultat je nepoštovanja prijašnjih rezolucija kojima nije učinjen

⁴⁶ Kosovo Independence – <https://www.thoughtco.com/kosovo-independence-overview-1435550>, (12. prosinca 2020.); Načelno, priznanje je deklaratornog učinka, iako pojedini teoretičari smatraju kako se državom u pravilu postaje primitkom u članstvo Ujedinjenih naroda s paralelnim priznanjem od strane više država. Vrban, Duško, *Država i pravo*, Zagreb, 2003., str. 37.

⁴⁷ Uz rješavanje sporova među državama kao ključni zadatak, Međunarodni sud, sukladno čl. 96. st. 1. Statuta Međunarodnog suda, Opća skupština te Vijeće sigurnosti mogu tražiti savjetodavno mišljenje od Suda za bilo koje pravno pitanje. Pitanje proglašenja neovisnosti Kosova te daljnjih postupaka od ključne je važnosti jer nerazjašnjenost toga pitanja znatno je mogla narušiti stanje na Balkanu koje je 20-ak godina ranije mukotrpno uređeno posredovanjem i UN-a, što bi, politički gledano, potencijalno dovelo u pitanje ulogu UN-a kao jamca mira i sigurnosti.

⁴⁸ Advisory Opinion – Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, ICJ Reports 2010, dostupno <http://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>, (12. prosinca 2020.).

⁴⁹ Crnić-Grotić, Vesna; Kasipović, Dunja, *Pravo na samoodređenje – slučaj Kosova ispred Međunarodnog suda*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2/2013, 34, str. 901.

⁵⁰ Dimitrijević, Duško; Vučić; Mihajlo; Lađevac, Ivona, *Analiza preduzetih aktivnosti u okviru sistema UN u vezi sa rešavanjem pitanja Kosova i Metohije*, Međunarodni problemi, 4/2012, 64, str. 449. – 450.

⁵¹ Crnić-Grotić, Vesna; Kasipović, Dunja, *op. cit.* (bilj. 49.), str. 901.; Rezolucija 1244 imala je svrhu stabilizirati područje Kosova, a pravni režim uspostavljen Rezolucijom bio je uvesti, organizirati i nadgledati razvoj

značajan pomak u rješavanju kosovske krize, pa tako u svojim uvodnim točkama osuđuje nasilne čini svake od sukobljenih stranaka, jasno proklamira pravo povratka izbjeglica, ali i nadležnost Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju. Osiguranje mira i sigurnosti predviđeno je obustavom nasilja od strane srpske strane (tadašnja Savezna Republika Jugoslavija) te obvezom Glavnog tajnika UN-a da imenuje predstavnika koji će nadzirati implementaciju odredaba Rezolucije, a osim povlačenja srpskih snaga, predviđena je i demilitarizacija OVK-a.⁵² Međutim, osim predstavnika međunarodne zajednice koji ima nadzornu funkciju, Glavni tajnik UN-a u suradnji s Vijećem sigurnosti određuje međunarodnu civilnu prisutnost radi organizacije privremene uprave na Kosovu, s ključnim zadacima kao što su uspostava privremenih demokratskih institucija, održavanje izbora, provedba političkog procesa koji bi trebao iznjedrati konačno definirani status Kosova što uključuje i nadzor prijenosa vlasti s privremenih institucija, zaštitu ljudskih prava te osiguranje povratka izbjeglica.⁵³ Dakle, jasno je kako izneseni argumenti predstavljaju argumentaciju u korist Srbije jer međunarodna prisutnost nije značila i konačnu formaciju Kosova kao države, a i srpski Ustav iz 2006. godine u preambuli naglašava Pokrajinu Kosovo i Metohiju kao njezin sastavni dio i obvezu svih građana Srbije te Kosova i Metohije da zastupaju i štite državne interese.⁵⁴ Jednako tako, u korist srpske argumentacije postavljeno je i pitanje teritorijalnog integriteta, a koje nije povrijeđeno zato što je pitanje secesije unutrašnje pitanje država, a ovdje nije bilo (izravnih) upletanja drugih država, odnosno poštovala su pitanje teritorijalnosti u tadašnjoj Srbiji, čime se ne može govoriti o povredi međunarodnog prava.⁵⁵ Srpska argumentacija dijelom bi se mogla uvažiti u pitanju etniciteta kosovskih Albanaca. Premda su Albanci koji se razlikuju od izvornih Albanaca u Albaniji uživajući nešto drugačije povijesno naslijeđe te kulturu i tradiciju, oni se ipak mogu smatrati nacionalnom manjinom Srbije jer je Kosovo dugi niz godina imalo razne državnopravne statute unutar Srbije. Međutim, ovakva argumentacija ne bi dovela do konačnih zaključaka jer pojam nacionalne manjine do danas nema jedinstvenu definiciju.⁵⁶ Međunarodni sud tako se pozvao na Deklaraciju sedam načela i ustvrdio kako je ispoštovano načelo nemiješanja u unutarnja pitanja država uz načelo suzdržavanja od upotrebe oružane sile ili agresije od strane drugih država.⁵⁷ Dakle, iz Deklaracije o proglašenju kosovske neovisnosti od 17. veljače 2008. godine može se zaključiti kako je proglašenje kosovske neovisnosti izraz dugogodišnjih nezadovoljstava srpskom politikom i odnosom prema Kosovu iz čega i proizlazi moralna i etička

lokalnih vlasti. Dakle, svrha Rezolucije nije bila ustanoviti trajno rješenje kosovskog pitanja. Dimitrijević, Duško; Vučić; Mihajlo; Lađevac, Ivona, *op. cit.* (bilj. 50.), str. 455.

⁵² Resolution 1244 (1999), *op. cit.* (bilj. 12.), t. 3., 6. i 9. b.

⁵³ *Ibid.*, t. 11. a – k.

⁵⁴ Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 98/2006.

⁵⁵ Crnić-Grotić, Vesna; Kasipović, Dunja, *op. cit.* (bilj. 49.), str. 901.

⁵⁶ Perišić, Petra, *op. cit.* (bilj. 36.), str. 773.

⁵⁷ Savjetodavno mišljenje, t. 80., str. 38.

argumentacija za odcjepljenje u prilog Kosova. Već u svojim uvodnim točkama, Deklaracijom je konstatirano kako je Kosovo specifičan slučaj međunarodnog prava.⁵⁸ Kao posljednja u nizu „definirana“ država proizašla iz bivše jugoslavenske državne zajednice, Kosovo se postavlja kao jamac mira i sigurnosti na području jugoistočne Europe, osobito području Balkana naglašavajući kao zadatak razvijanje odnosa sa Srbijom.⁵⁹

4. VAŽNOST EUROPSKIH INTEGRACIJA

4.1. ULOGA EUROPSKE UNIJE I DJELOVANJE ZVSP-A

Uspostava zajedničke vanjske i sigurnosne politike dolazi do izražaja krajem 20. stoljeća, nakon završetka hladnog rata i izbijanja krize na jugoistoku Europe. Europa se susrela s brojnim promjenama koje su predstavljale značajan preokret u politici Europske unije. Padom komunizma i raspadom Jugoslavije te u konačnici izbijanjem kosovske krize stvorila se potreba stvaranja zajedničke i donekle ujednačene politike Unije. Upravo se od Unije očekivalo da bude pokretač promjena na tlu Europe i glavna sila koja će utjecati na postkomunističke zemlje Europe.⁶⁰ Ugovorom o Europskoj uniji ili Ugovorom iz Maastrichta koji je stupio na snagu u studenom 1993. godine službeno je uspostavljena zajednička vanjska i sigurnosna politika (nadalje: ZVSP). Struktura ZVSP-a velikim je dijelom utemeljena na prijašnjoj strukturi Europske političke suradnje iz Jedinstvenog europskog akta. Ipak, temeljna je razlika što je Ugovor iz Maastrichta podijeljen prema strukturi triju stupova od kojih se jedan odnosi isključivo na ZVSP.⁶¹ Prema članku J, stavku 2. Ugovora iz Maastrichta „Ciljevi ZVSP-a su:

- zaštita zajedničkih vrijednosti, temeljnih interesa, nezavisnosti i Unije
- jačanje sigurnosti Unije i država članica u svakom pogledu
- očuvanje mira i jačanje međunarodne sigurnosti u skladu s načelima Povelje UN-a, načelima Helsinškog završnog akta i ciljevima Pariške konvencije
- poticanje međunarodne suradnje
- razvijanje i učvršćivanje demokracije i vladavine prava, te poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda.“⁶²

⁵⁸ Međunarodni sud u obzir je uzeo i činjenicu da su u Deklaraciji o proglašenju kosovske neovisnosti jasno bili formulirani „odlučnost za rješavanje pitanja statusa Kosova“ te pružanje „vizije budućnosti Kosova“, što upućuje da nastanak Kosova kao države nije vezan uz privremenu upravu uspostavljenu Rezolucijom 1244., Dimitrijević, Duško; Vučić; Mihajlo; Ladevac, Ivona, *op. cit.* (bilj. 50.), str. 457.

⁵⁹ *Ibid.*, t. 11.

⁶⁰ Duić, Dunja, Vanjska i sigurnosna politika Europske unije, Zagreb, 2018., str. 26.

⁶¹ *Ibid.*, str. 29.

⁶² Ugovor iz Maastrichta, Službeni list Europske zajednice C 191/1 od 29. srpnja 1992., čl. J, st. 2.; Ugovor o Europskoj uniji, Službeni list Europske unije C 202/13 od 7. lipnja 2016., čl. 18. i čl. 27.

Razlozi stvaranja Zajedničke vanjske i sigurnosne politike mogu se svesti na četiri kategorije. ZVSP stvoren je zbog jačanja europskih integracija kako bi države mogle ostvariti svoje interese u geopolitičkom okruženju te radi raščišćavanja institucionalnih odnosa i odnosa država članica s institucijama. (...) Treći razlog stvaranja ZVSP-a je kreiranje identiteta što se i navodi u čl. 2. UEU-a. Posljednjim razlogom stvaranja ZVSP-a može se smatrati želja pojedinih država članica za kreiranjem učinkovite i vjerodostojne europske vanjske politike.⁶³ Provođenje ZVSP-a, sukladno odredbama UEU-a, prepušteno je Europskom vijeću i Vijeću EU-a. Institucionalni razvoj ZVSP-a potvrdio je Uniju kao značajnog aktera u međunarodnim sigurnosnim odnosima.⁶⁴

4.2. EUROPSKA SIGURNOSNA POLITIKA

Suočena s novim prijetnjama sigurnosti i obvezom osiguranja zaštite na tlu svom tlu, Europska unija usvojila je Europsku sigurnosnu strategiju (nadalje: ESS). Donesena je na prijedlog Visokog predstavnika 2003. godine. ESS utvrdio je vrste prijetnji i naglasio pravac u kojem EU treba djelovati. Glavni ciljevi podijeljeni su u tri pravca djelovanja:

- širenje sigurnosnog područja oko Europe
- jačanje međunarodnog sustava
- suočavanje s prijetnjama.⁶⁵

Kao glavne odrednice ESS-a mogu se izdvojiti:

- globalna odgovornost i sigurno okruženje otporno na promjene u budućnosti u smislu toga da Unija treba nastojati uvećati svoju ulogu u međunarodnim odnosima
- suočavanje s novim prijetnjama i preventivno djelovanje Unije
- stabilno sigurnosno okruženje u obliku postojanja miroljubivog i stabilnog susjedstva te održavanje transatlanskog partnerstva s SAD-om kako bi se osigurala zaštita Europljana od terorizma i organiziranog kriminala
- te snažan europski sigurnosni ekosustav.⁶⁶

⁶³ Duić, Dunja, *op.cit.* (bilj. 60.), str. 26. – 27.

⁶⁴ Beganović, M., Zajednička vanjska i sigurnosna politika (CFSP): Od Maastrichta do Reformskog ugovora, u: Grubiša, Damir; Beširević, Nataša; Špehar, Hrvoje (ur.), *Politički sustav Europske unije i europeizacija hrvatske politike*, Zagreb, 2012., str. 103.

⁶⁵ Tatalović, Siniša; Grizold, Anton; Cvrtila, Vlatko, *Suvremene sigurnosne politike: države i nacionalna sigurnost početkom 21. stoljeća*, Zagreb, 2008., str. 40.

⁶⁶ Europska sigurnosna unija, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/european-security-union_hr#europska-strategija-za-sigurnosnu-uniju, (15. prosinca 2020.).

4.3. EULEX

Provođenje ZVSP-a konkretno je vidljivo iz vojnih i civilnih operacija koje Unija provodi. Jednom od civilnih misija može se smatrati i EULEX KOSOVO – Misija vladavine prava Europske unije na Kosovu (*European Union Rule of Law Mission in Kosovo*). EULEX je misija policije i civilne administracije Europske unije, uspostavljena 2008. godine na temelju odluke Vijeća EU-a.⁶⁷ Uspostava Misije utemeljena je na tzv. Ahtisaarijevu planu.⁶⁸ Glavna je zadaća EULEX-a podržati razvoj dobrog upravljanja i vladavine prava na Kosovu na njihovu putu k većoj učinkovitosti, održivosti, multietničnosti i odgovornosti, bez političkog upletanja i u potpunosti u skladu s međunarodnim standardima ljudskih prava i najboljom europskom praksom.⁶⁹ Misija djeluje u okviru Rezolucije 1244 Vijeća sigurnosti UN-a te je usmjerena na nadgledanje uz određene izvršne nadležnosti. Rad EULEX-a uspostavljen je u dva sektora: Izvršni sektor i Sektor za jačanje (nadzor i podučavanje u sektoru policije, pravosuđa i carine).

Izvršni sektor provodi nadzor nad istragama i kaznenim progonom te nadzire odabrane slučajeve i suđenja u kosovskom pravosudnom sustavu. Danas Sektor svoje aktivnosti praćenja usredotočuje na odabrane slučajeve kojima se bavio EULEX u okviru svog prethodnog mandata koji je završio sredinom lipnja 2018. godine, a poslije su predani lokalnom pravosuđu, kao i na druge slučajeve koji mogu utjecati na europski put Kosova. Izvršni sektor, također, podržava Kosovsku zatvorsku službu u razvoju konsolidiranog i profesionalnog tima višeg rukovodstva, kao i održivih kapaciteta za suzbijanje neprimjerenog upletanja i preferencijalnog tretmana zatvorenika.⁷⁰

Sektor za jačanje, kao drugi sigurnosni okvir, pruža kontinuiranu potporu sposobnosti kosovske policije za kontrolu sukoba. Ovaj sektor također podržava kosovsku policiju u području međunarodne policijske suradnje olakšavajući razmjenu informacija između kosovske policije i Interpola, Europolu ili pak srpskog Ministarstva unutarnjih poslova. EULEX pomaže Specijalističkom tužiteljstvu logističkom i operativnom podrškom u skladu s relevantnim kosovskim zakonodavstvom. Osim toga, EULEX-ovi stručnjaci nastavljaju raditi zajedno s lokalnim stručnjacima na Institutu za sudsku medicinu na utvrđivanju sudbine nestalih osoba nudeći stručnost i savjete u identifikaciji potencijalnih tajnih grobnica te ekshumaciji i identifikaciji žrtava iz sukoba na Kosovu. Misija provodi i program zaštite svjedoka.⁷¹

⁶⁷ Službeni naziv dokumenta je Zajednička akcija vijeća 2008/124/ZVSP od 4. veljače 2008. o Misiji Europske unije za uspostavu vladavine prava na Kosovu, EULEX Kosovo.

⁶⁸ Goxha, Jeta, Kosovo's European Road and the EU Role in Improving Relations with Serbia, *Urban Studies and Public Administration*, 2/2008, 1, str. 260.

⁶⁹ EULEX Kosovo, <http://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16>, (15. prosinca 2020.).

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ *Ibid.*

Uza sve navedeno, najvažnija uloga EULEX-a jest pružanje tehničke potpore provedbi relevantnih sporazuma dijaloga o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine.

4.4. BRISELSKI SPORAZUM 2013. GODINE

Djelovanje EU vidljivo je i iz inicijative Unije na iniciranju pregovora Srbije i Kosova kako bi se osigurali stabilnost i mir u toj regiji. Prekretnicu u odnosima dviju država donio je povijesni Bruxelleski sporazum. Sporazum je formalno prvi sporazum o načelima koja reguliraju normalizaciju odnosa sklopljen između vlada Srbije i Kosova o normalizaciji njihovih odnosa. Sporazum je zaključen 19. travnja 2013. godine u Bruxellesu pod pokroviteljstvom Europske unije.⁷² Pregovore su vodili srbijanski premijer Ivica Dačić i kosovski premijer Hashim Tači, a posredovala je tadašnja Visoka predstavnica Catherine Ashton. Unatoč postignutom Sporazumu, vlada Srbije ne priznaje Kosovo kao suverenu državu, ali je ipak započela normalizaciju odnosa s Vladom Kosova.

Sadržajno, Sporazum je sastavljen na samo dvije stranice i uključuje 15 stavaka. Stavci od 1. do 6. odnose se na uspostavu, opseg i funkcije predložene Zajednice srpskih općina. Stavci od 7. do 9. odnose se na policijske i sigurnosne strukture i uključuju da će postojati jedna policijska snaga za cijelo Kosovo, uključujući njegove sjeverne dijelove, koja će se zvati „Kosovska policija“. Stavak 11. predviđa da će se općinski izbori održati na cijelom Kosovu prema kosovskom zakonu. Stavak 12. predviđa izradu provedbenog plana i navodi datum (otkako je istekao) do kojeg će plan biti zaključen. Stavak 13. sadrži obvezu intenziviranja rasprava o energetici i telekomima. Stavak 14. predviđa da „nijedna strana neće blokirati ili poticati druge da blokiraju napredak druge strane na njihovim putovima prema EU-u“. Stavak 15. predviđa osnivanje provedbenog odbora uz olakšavanje EU-a.⁷³

Politički je cilj dokumenta da se dogovori integracija općina sa sjevernim Kosovom s većinskim srpskim stanovništvom u kosovski pravni sustav, istovremeno pružajući određena jamstva. Jamstva su sljedeća: *i*) da su sva pravosudna pitanja pod kosovskim zakonom, ali kosovski Srbi moraju biti većina određenih sudskih vijeća, a vijeće (Okrušni sud u Mitrovici) mora zasjedati u sjevernoj Mitrovici; *ii*) sve policijske poslove treba obavljati kosovska policija, ali regionalni zapovjednik policije za područja sa srpskom većinom mora biti kosovski Srbin, izabran s popisa koji su pružile općine kosovskih Srba.⁷⁴

⁷² Serbia and Kosovo*: historic agreement paves the way for decisive progress in their EU perspectives, Europska komisija, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/IP_13_347, (15. prosinca 2020.).

⁷³ First agreement of principles governing the normalization of relations, <https://www.rts.rs/upload/storyBoxFileData/2013/04/20/3224318/Originalni%20tekst%20Predloga%20sporazuma.pdf>, (16. prosinca 2020.).

⁷⁴ Crisis Group, The Kosovo-Serbia Agreement: Why Less Is More, <https://web.archive.org/web/20150910130101/http://blog.crisisgroup.org/europe-central-asia/2013/05/07/the-kosovo-serbia-agreement-why-less-is-more/>, (16. prosinca 2020.).

Skupština Kosova ratificirala je sporazum, prihvaćajući ga u obliku obvezujućeg zakona i tretirajući ga kao „međunarodni sporazum“. Narodna skupština Srbije pak nije sporazum tretirala kao međunarodni i nije ga ratificirala u obvezujući zakon. Međutim, ona je samo prihvatila vladino izvješće o „dosadašnjem procesu političkog i tehničkog dijaloga s privremenim institucijama u Prištini uz posredovanje EU-a, uključujući proces provedbe postignutih sporazuma.“⁷⁵

Nakon potpisanog Sporazuma Europska komisija i Visoka predstavnica podnijeli su izvješće u kojem navode da time i Kosovo i Srbija napreduju na putu prema članstvu u EU-u. Izvještaj o Srbiji naglašava da je Srbija ispunila ključni prioritet poduzimanja koraka prema vidljivom i održivom poboljšanju odnosa s Kosovom. Srbija se aktivno i konstruktivno uključila u dijalog s Prištinom uz pomoć EU-a. Nastavljena je provedba sporazuma postignutih u dijalogu, uključujući integrirano upravljanje granicama, predstavljanje Kosova na regionalnim forumima, zaštitu mjesta vjerske i kulturne baštine, prihvaćanje sveučilišnih diploma, matične knjige i carinskih pečata.⁷⁶ Dvije strane također su se složile da započnu prikupljanje carina i osnuju fond za razvoj sjevernog Kosova. Suradnja Srbije s EULEX-om nastavila se poboljšavati u određenim područjima. Izvještaj također ukazuje na napore koje je Srbija učinila na ponovnom jačanju reformi vladavine prava, neovisnosti ključnih institucija, slobode medija, antidiskriminacijske politike, zaštite manjina i poslovnog okruženja, kao i na pozitivan doprinos zemlje kad je posrijedi regionalna suradnja. Izvještaj o Kosovu pak naglašava da je Kosovo ispunilo niz kratkoročnih prioriteta u područjima vladavine prava, javne uprave, zaštite manjina i trgovine.⁷⁷

Zaključno se može reći da je ovaj Sporazum, unatoč činjenici što ga Srbija nije ratificirala, učinio velik pomak u odnosima Kosova i Srbije. Sporazum je postignut zahvaljujući naporima Unije koja je jasno dala do znanja da neće prihvatiti neuspjeh pregovora.⁷⁸ Sporazum je također bio svojevrsni test za posredovanje EU-a i sposobnost Unije da iskoristi perspektivu pristupanja za rješavanje dugotrajnih sukoba.⁷⁹

4.5. SPORAZUM O STABILIZACIJI I PRIDRUŽIVANJU S KOSOVOM

Nakon napretka u odnosima dviju država i pozitivnih izvještaja, Komisija je preporučila otvaranje pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Takav sporazum važan

⁷⁵ Odluka o prihvatanju izveštaja o dosadašnjem procesu političkog i tehničkog dijaloga sa privremenim institucijama samouprave u Prištini uz posredovanje Evropske unije, uključujući proces implementacije postignutih dogovora, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 21/2013.

⁷⁶ Serbia and Kosovo*, *op. cit.* (bilj. 72.).

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Goxha, Jeta, *op. cit.* (bilj. 68.), str. 258.

⁷⁹ Osmanaj, Egzon, The (non) consolidation of Kosovo's statehood: The Brussels dialogue ten years after Kosovo's independence, Thesis, 1/2018, 7, str. 51.

je korak za Kosovo na putu prema EU-u. On je ključni element procesa proširenja, liberalizira trgovinu s EU-om te uspostavlja zajedničke političke i ekonomske ciljeve.

Europska unija pak ima posebnu politiku kojom se podržava postupna integracija država zapadnog Balkana u Uniju. Pravna osnova takve politike sadržana je u glavi V. UEU-a: vanjsko djelovanje EU-a, u članku 49. UEU-a: uvjeti za podnošenje zahtjeva i članstvo te članku 207. UFEU-a: međunarodni trgovinski sporazumi.⁸⁰ Cilj je EU-a promicati mir, stabilnost i gospodarski razvoj u državama zapadnog Balkana te im otvoriti put za integraciju u Europsku uniju. To se postiže ugovornim odnosima. Ugovorni odnosi imaju oblik sporazumâ o stabilizaciji i pridruživanju. Na tim se sporazumima temelji politička i gospodarska suradnja te stvaranje područja slobodne trgovine s državama na koje se sporazumi odnose. Na temelju zajedničkih demokratskih načela, ljudskih prava i vladavine prava, svakim sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju uspostavljaju se trajne strukture suradnje. Vijeće za stabilizaciju i pridruživanje, koje se sastaje jedanput na godinu na ministarskoj razini, nadgleda primjenu i provedbu sporazuma. Pomaže mu Odbor za stabilizaciju i pridruživanje. U slučaju Kosova Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sporazum je samo na razini EU-a i države članice ne moraju ga ratificirati (pet država članica ne priznaje Kosovo kao neovisnu državu). Aspekti sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju povezani s trgovinom i trgovinskim pitanjima sadržani su u privremenim sporazumima.⁸¹

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Europske unije i Europske zajednice za atomsku energiju s jedne strane, i Kosova s druge strane (nadalje: SSP) stupio je na snagu 1. travnja 2016. godine, tri godine nakon Bruxelleskog sporazuma između Kosova i Srbije. Sami pregovori o SSP-u trajali su od 2013. godine, u ime EU-a pregovore su vodili Visoka predstavnica Federica Mogherini i povjerenik za europsku susjedsku politiku i pregovore o proširenju Johannes Hahn dok su Kosovo u pregovorima zastupali premijer Isa Mustafa i ministar za europske integracije Bekim Collaku. SSP-om se utvrđuje ugovorni odnos s uzajamnim pravima i obvezama te pridonosi provođenju reformi i Kosovu omogućuje približavanje Uniji.⁸²

SSP predstavlja prvi formalni praktični korak prema integraciji Kosova u EU. Također, od posebne je važnosti za odnose EU-a i Kosova jer je, kao što je već spomenuto, to prvi ugovorni sporazum između stranaka. SSP pruža izvrsnu priliku za Kosovo za pristup tržištu EU-a. Istodobno, provedba Sporazuma Kosovu će donijeti značajne rezultate na području unutarnje politike. Sporazum je od velike važnosti za gospodarstvo, oblikovanje vladavine prava, usklađivanje kosovskog zakonodavstva s pravnom stečevinom

⁸⁰ Europski parlament, Zapadni Balkan, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hr/FTU_5.5.2.pdf, (16. prosinca 2020.).

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Europske unije i Europske zajednice za atomsku energiju, s jedne strane, i Kosova s druge strane, Službeni list Europske unije L 71/3 od 16. ožujka 2016.

EU-a, obrazovanje, industriju, okoliš i drugo. SSP je vrlo važan instrument u borbi protiv trgovine ljudima, pranja novca i terorizma.⁸³

S druge strane, koliko god da SSP koristi Kosovu na putu prema europskoj integraciji, važno je naglasiti kako SSP nije jamstvo za članstvo u EU-u. Sukladno članku 49. UEU-a svaka država koja želi članstvo u EU-u mora ispuniti propisane kriterije: mora biti europske država, država mora poštovati i promicati vrijednosti propisane člankom 2. UEU-a i ispunjavati kriterije poznate kao Kopenhaški kriteriji.⁸⁴ SSP jest nužan, ali ne i dovoljan uvjet za pristupanje EU-u, posebno u slučaju Kosova i Srbije, gdje neriješeni teritorijalni sporovi i napeti odnosi predstavljaju glavnu prepreku za obje države na njihovu putu prema europskim integracijama. Potpuna normalizacija odnosa između Kosova i Srbije ključni je preduvjet za obje zemlje kad je riječ o napredovanju prema punopravnom članstvu u Uniji.⁸⁵

4.6. DOSADAŠNJI PUT KOSOVA I UTJECAJ EU-A

Prvi put u svojoj povijesti, EU sudjeluje u procesu izgradnje svojih budućih država članica, podržavajući njihove programe izgradnje države i pomoći.⁸⁶ Europska unija je na zapadnom Balkanu uspostavila novi tip pristupnog ugovora – SSP, već spomenutog. Isti predviđa mogućnost dobivanja punopravnog članstva. Unija je za nove članice precizirala najvažniji sklop kojim definira politiku uvjetovanosti. To su ponajprije tzv. Kopenhaški kriteriji koji propisuju stabilnost institucija da jamče demokraciju, vladavinu prava, zaštitu ljudskih prava i manjina te funkcionalnu tržišnu ekonomiju. Uz Kopenhaške, uvjet je i ispunjenje Madridskih kriterija koji traže od budućih država članica da osiguraju administrativni i pravni kapacitet za provedbu i poštovanje regulativa EU-a – *aquis communitarie*. *Aquis communitarie* tako pokriva 30 različitih područja, uključujući demokratske institucije, tržišno gospodarstvo, fiskalnu politiku i drugo. S druge, pak strane, Europska unija se odlukom Europskog vijeća u Solunu 2003. godine obvezala da, u principu, postupno integrira zemlje zapadnog Balkana u Uniju, ali bez određenih rokova.⁸⁷

EU je općepriznat kao jedan od glavnih aktera međunarodne razvojne suradnje. Unija koordinira politiku država članica.⁸⁸ Zbog toga članstvo u EU-u omogućuje državama čla-

⁸³ Osmanaj, Egzon, *op. cit.* (bilj. 79.), str. 60.

⁸⁴ Goxha, Jeta, *op. cit.* (bilj. 68.), str. 259.

⁸⁵ Osmanaj, Egzon, *op. cit.* (bilj. 79.), str. 62.

⁸⁶ Muslio, Vjosa, The EU and the Balkans: Shifting Meaning after the Crisis, *Croatian Political Science Review*, 4-5/2015, 52, str. 34.

⁸⁷ Caratan, Branko, Hrvatska, Jugoistočna Europa i Europska Unija, u: Grubiša, Damir; Beširević, Nataša; Špehar, Hrvoje (ur.), u: Politički sustav Europske unije i europeizacija hrvatske politike, Zagreb, 2012., str. 205. – 206.

⁸⁸ Orbie, Jan, International Development: A Distinct and Challenges Policy Domain, u: Wallace, Helen; Pollack, Mark; Roederer-Rynning, Christilla; Young, Alasdair (ur.), *Policy-Making in the European Union*, 8/2020, str. 413. – 439.

nicama širenje tržišta i pravnu sigurnost što doprinosi povećanju kapitala i rastu slabo razvijenih zemalja. Unija, također, ima širi politički okvir od nacionalnih država čime se stvara okvir u kojem nijedna nacionalna država ne može nametnuti svoj interes. Sve navedeno doprinosi lakšem rješavanju konfliktnih etničkih interesa u državama članicama.⁸⁹

Proces europske integracije Kosova nadzire Europska komisija koja svake godine podnosi izvješće o napretku Kosova na europskom putu. Na temelju tih izvješća, Europski parlament donosi Rezoluciju o procesu europske integracije Kosova.⁹⁰

Kosovo je do danas sudjelovalo i još sudjeluje u brojnim programima EU-a poput Erasmus+ programa. Unija Kosovu pruža pomoć kroz pretprijetne fondove i zajmove Europske investicijske banke. Budući da Unija potiče vladavinu prava i usklađivanje kosovskog zakonodavstva s pravnom stečevinom EU-a, u tu svrhu izdvaja značajna novčana sredstva. Primjerice, EU je do 2016. godine izdvojio 4,3 milijuna eura pomoći Ministarstvu pravosuđa Kosova za izradu građanskog zakonika.⁹¹ Za vrijeme UNMIK-a, UN-ove misije na Kosovu, Unija je imala ograničenu ulogu uz djelomičnu uključenost u ekonomsku i financijsku upravu te obnovu i institucionalnu izgradnju. Tako je EU do početka EULEX-ove misije na Kosovu bio najveći donator te je ukupan iznos donacija iznosio 1,8 milijardi eura.⁹²

4.7. BUDUĆNOST KOSOVA

Nakon što je izborilo neovisnost, Kosovo polako ali sigurno ispunjava uvjete za članstvo unutar europske integracije. Referirajući se na Nacionalnu strategiju Kosova, može se zaključiti da je ona usmjerena upravo na pripremu za članstvo. Vlada Kosova definirala je pet kriterija koji u tu svrhu trebaju biti (odnosno, trebali su biti) ispunjeni do 2020. godine. Kriteriji su sljedeći: učinkovito upravljanje, borba protiv korupcije i organiziranog kriminala, ekonomski razvoj, uključenost i zainteresiranost te unaprjeđenje odnosa s EU-om.⁹³ Ulazak u europske integracije ključan je unutarnji i vanjskopolitički cilj svake države zapadnog Balkana uključene u Proces stabilizacije i pridruženja. Proces je započeo 1999. godine i temelj je budućih odnosa EU-a i država zapadnog Balkana.⁹⁴ Članstvo

⁸⁹ Caratan, Branko, *op. cit.* (bilj. 87.), str. 207.

⁹⁰ Rezolucija Europskog parlamenta od 14. lipnja 2017. o Izvješću Komisije o Kosovu za 2016. (2016/2314(INI)) (2018/C 331/10), Službeni list Europske unije C 331/80 od 18. rujna 2018.

⁹¹ Muharremi, Robert, Establishing Institutions under International Administration: The Case of Kosovo, Hrvatska i komparativna javna uprava, 1/2020, 20, str. 20.

⁹² Duić, Dunja, Analysis of the International Community Influence on Kosovo Independence with Emphasis on the EU Role, Pravni vjesnik, 3–4/2009, 25, str. 107.

⁹³ Goxha, Jeta, *op. cit.* (bilj. 68.), str. 254.

⁹⁴ Beširević, Nataša, Odnos Europske unije prema prostoru bivše Jugoslavije od 1990. do danas, u: Grubiša, Damir; Beširević, Nataša; Špehar, Hrvoje (ur.), Politički sustav Europske unije i europeizacija hrvatske politike, Zagreb, 2012., str. 222. – 250., str. 222.

u Uniji važno je za Kosovo zbog priznanja na međunarodnoj karti budući da bi tada Kosovo priznala većina država Europe, njih 27 koje su ujedno i države članice. Kosovu bi članstvo osiguralo stabilnost, razvoj tržišne ekonomije te političku podršku. Svojim posredovanjem EU može pozitivno utjecati na prevladavanje različitosti Kosova i Srbije te ukazati na ekonomske i političke sličnosti tih dviju država.⁹⁵ Povijest EU-a dokazuje da i najgori državni neprijatelji mogu prevladati razlike i sporazumjeti se te graditi zajedničku budućnost na obostranu korist.

Unatoč svemu pozitivnom, ipak nedosljednost politika EU-a i danas uzrokuje nepovjerenje i nevjerodostojnost kod dijela političkih elita i stanovništva regije prema procesima Unije i njihovim akterima. Posljedica je to neodgovarajuće politike EU-a prema regiji zapadnog Balkana od 1990. do 1999. godine, kao i razdijeljenost Unije u prihvaćanju uloge međunarodnog aktera na tom teritoriju.⁹⁶

Unatoč velikom utjecaju EU-a na stvaranje neovisnosti Kosova, kao i podršci Unije u formalnom i praktičnom smislu, pet država članica ipak ne priznaju kosovsku neovisnost. Te države su: Cipar, Grčka, Rumunjska, Slovačka i Španjolska. Grčka je ipak povukla odluku o nepriznanju, no ostala je suzdržana u vezi s tim pitanjem zauzevši neutralan položaj.

Međunarodni sud 2. srpnja 2010. objavio je savjetodavno mišljenje kojim smatra da kosovska deklaracija o neovisnosti iz 2008. ne krši međunarodno pravo. Mišljenje Međunarodnoga suda, glavnog pravosudnog tijela UN-a sa sjedištem u Den Haagu, nije obvezujuće. Prije objavljivanja odluke Međunarodni sud izjasnio se da je nadležan za davanje savjetodavnog mišljenja o jednostrano proglašenoj neovisnosti Kosova, na temelju zahtjeva rezolucije Opće skupštine Ujedinjenih naroda. Istaknuto je također da se Sud ne mora baviti pitanjem posljedica tog proglašenja jer Sud se ne vodi političkim motivima, niti ga zanimaju političke implikacije.⁹⁷

Države članice EU-a koje ne priznaju Kosovo kao novonastalu državu djeluju tako prvenstveno zbog vlastitih unutarnjih političkih pitanja. Primjerice, situacija u kojoj se nalazilo Kosovo u odnosu prema Srbiji vrlo je slična odnosu Katalonije i Španjolske. Katalonija je u listopadu 2017. održala referendum na kojem se više od 90 % birača opredijelilo za katalonsku neovisnost. Španjolska je referendum proglasila nelegalnim. Posljedično, katalonski predsjednik Carles Puigdemont proglasio je i odmah suspendirao katalonsku neovisnost tražeći dijalog s Rajoyevom vladom. Međutim, Madrid je već aktivirao 155. članak španjolskog Ustava kojim je moguće ukinuti dijelove, pa čak i svu autonomiju Kataloniji.

⁹⁵ Recaj, Besfort, Kosovo after the Declaration of Independence: Admission to UN, EU and NATO, *Croatian International Relations Review*, 50–51/2008, 14, str. 23.

⁹⁶ Beširević, Nataša, *op. cit.*, (bilj. 94.).

⁹⁷ ICJ: kosovska neovisnost nije kršenje međunarodnog prava, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/7261>, (20. prosinca 2020.).

Ipak, odgovor EU-a u vezi s ovim pitanjem bio je u korist Španjolske te je Komisija zauzela stajalište da referendum nije u skladu sa španjolskim Ustavom.⁹⁸

Kao i u Španjolskoj, takva je situacija u preostale četiri države koje ne priznaju Kosovo. Priznanjem neovisnosti Kosova automatski bi došlo do istih scenarija unutar tih država. Naravno da nije ista politička situacija s Kosovom i primjerice Katalonijom ili turskim dijelom Cipra, no priznanje Kosova zasigurno bi pridonijelo otporu i izazvalo bi svojevr-sni presedan te stvorilo politički pritisak nacionalnih manjina unutar tih država.

S druge pak strane, članstvo u EU-u nije uvjetovano priznanjem već postojećih država članica. Uvjeti za članstvo su poštovanje zajedničkih vrijednosti Unije propisanih član- kom 2. UEU-a, a uz to potrebno je ispuniti i Kopenhaške kriterije iz 1993. godine.⁹⁹ Sam način podnošenja zahtjeva i procedura pristupa nalaze se u članku 49. UEU-a.¹⁰⁰

4.8. EUROPSKE PROJEKCIJE MOGUĆIH ZBIVANJA NA KOSOVU

Europska unija ulaže znatne napore kako bi osigurala stabilnost na području Kosova, što se može tumačiti kao njezina namjera za postizanjem globalnih političkih ciljeva. Naime, dugotrajnost Europske unije pokazuje njezinu sposobnost da rješava (svjetske) političke krize i te napetosti pretvori u svoju priliku za daljnji rast i razvoj. Općenito, u interesu Europske unije je čitav zapadni Balkan čije je približavanje Europskoj uniji znak sve većeg europskog jedinstva. Važno je istaknuti kako je Europska unija vrlo promišlje- no postala medijator između Kosova i Srbije nakon donošenja Savjetodavnog mišljenja Međunarodnog suda o kosovskoj neovisnosti pri čemu je čitavo vrijeme pokazivala svo- ju neutralnost, što se u konačnici od medijatora i očekuje, čime se zasigurno priprema podloga za kvalitetno konačno rješenje za Kosovo.¹⁰¹

Institut Europske unije za sigurnosne studije razradio je tri scenarija zapadnog Balkana, pa tako i Kosova do 2025. godine, podijelivši ih na najbolji, srednje povoljan i najgori scenarij.¹⁰² Iako je teško očekivati da bi se on i ostvario, najbolji scenarij za Kosovo u budućnosti, odnosno do 2025. godine projicira potpunu normalizaciju odnosa između Kosova i Srbije potpisivanjem sporazuma, predviđa i slobodnije medije te, isto tako,

⁹⁸ Europska komisija o Kataloniji: Referendum nije u skladu sa španjolskim Ustavom, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/europska-komisija-o-kataloniji-referendum-nije-u-skladu-sa-spanjolskim-ustavom-foto-20171002>, (20. prosinca 2020.).

⁹⁹ Europski parlament, Proširenje Unije, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/167/prosirenje-unije>, (20. prosinca 2020.).

¹⁰⁰ Ugovor o Europskoj uniji, *op. cit.* (bilj. 80.), čl. 49.

¹⁰¹ Esch, V., A European Future for Kosovo: Is the EU Losing its Grip?, Security and Peace, 3/2011, 29, str. 174.

¹⁰² Čeperković, Marko; Gaub Florence, Balkans Futures – Three Scenarios for 2025, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2018.

slobodnije i poštenije izbore, što znači funkcionalniju vladavinu prava. U ekonomskom smislu, dogodila bi se transformacija na način da bi digitalizacija preuzela primat u razvoju ekonomije uopće, a popratno s njome i IT industrija, dok se kao najvažnije ističe manja nezaposlenost. Kad je riječ o europskom putu, Kosovo bi bilo u punom zamahu pristupa Europskoj uniji, što bi donijelo obostranu korist, kako Europskoj uniji, tako i samom Kosovu jer objema stranama to je jedan od vodećih vanjskopolitičkih ciljeva.¹⁰³

Kao najizgledniji scenarij kosovske budućnosti u 2025. godini nameće se tzv. srednje povoljan scenarij prema kojemu bi dijalog između Srbije i Kosova i dalje trajao bez naznake sveobuhvatne normalizacije njihovih odnosa, ali ipak, ti pregovori bi trajali. Međutim, kao značajan problem ovakvog scenarija nameće se i široka rasprostranjenost populizma koji bi poticao daljnje političke i ekonomske probleme.¹⁰⁴ Naime, svaka država ima populističke strukture koje djeluju uglavnom radikalno odmičući fokus s bitnih pitanja u javnom prostoru, no na primjeru Kosova i Srbije populizam je posebno opasan jer protek vremena iziskuje i konačno uređenje odnosa ovih dviju država i njihov daljnji ekonomski prosperitet i napredak, koji onda nadalje otvaraju pristup europskim integracijama, međunarodnim organizacijama, ali i samom ugledu države.

Srednje povoljan scenarij području ekonomije ostavlja status *quo*, odnosno nepromijenjenost u odnosu na kraj razdoblje od 2008. do 2020. godine, konkretno, bilježio bi se slabiji rast bruto domaćeg proizvoda (BDP) te rast nejednakosti glede financijskih mogućnosti građana. Pitanje svih pitanja jest europski put Kosova koji bi prema ovoj projekciji, 2025. godine bio slab ili gotovo nikakav, a što bi se zasigurno moglo povezati s visokim stupnjem populizma.¹⁰⁵

Scenarij koji ni Kosovo ni Europska unija ne žele je tzv. najgori scenarij prema kojemu bi kosovska država bila disfunkcionalna na način da bi Srbija kočila njezin europski put. Nastavno na europski put, i pitanje vladavine prava, nefunkcionalnost države očitovala bi se i u visokom stupnju korupcije, nekompetentnosti te slabosti sudstva, dok bi ekonomska struktura bila u potpunosti netransformirana. Naime, glede pitanja ekonomske (ne)transformacije, Europski institut za sigurnosne studije u najgorem scenariju za Kosovo u 2025. godini predviđa povećanje „odljeva“ mozgova te značajan porast migracija prema zemljama Europske unije.¹⁰⁶

Općenito, Kosovo ima perspektivu uzlazne europske budućnosti pri čemu se mora jasno odrediti za stvarne europske mogućnosti ili utjecaje nekih drugih država. Pri tome, nemoguće je izostaviti Sjedinjene Američke Države iz daljnjeg razvoja kosovske države,

¹⁰³ *Ibid.*, str. 31.

¹⁰⁴ *Ibid.*, str. 47.

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ *Ibid.*, str. 58.

ali je nužna kooperativnost SAD-a i Europske unije koji svojim politikama mogu pomoći izgradnji daljnjeg mira i rješavanja aktualnih problema.

5. IZMEĐU EUROPSKE I AMERIČKE POLITIKE

Kraj jugoslavenske države bio je popraćen snažnim djelovanjem američke politike koja je uglavnom na multikulturalnosti i multietičnosti kreirala nove države, pa je u tom kontekstu Kosovo specifičan slučaj. Početkom 21. stoljeća, Kosovo se nalazi između europske i američke politike, a one na pojedina pitanja daju potpuno drugačija rješenja. Potpuno suprotno od svih europskih napora za konačnim uređenjem kosovskog statusa američki je potez posredovanja u sklapanju ekonomskog sporazuma između Srbije i Kosova koji ove dvije već politički sukobljene države vodi u neke suvremene sukobe.

5.1. SPORAZUM IZ SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

U rujnu 2020. godine uz posredovanje Sjedinjenih Američkih Država, predsjednik Srbije Aleksandar Vučić i premijer Kosova Avdullah Hoti potpisali su Sporazum o ekonomskoj normalizaciji odnosa između Kosova i Srbije (nadalje: Sporazum).¹⁰⁷ Ovaj Sporazum nastojanje je jačanja američke vanjskopolitičke prisutnosti na području zapadnog Balkana, iako je teško očekivati kako će (novi) američki model primiriti stalne napetosti na Kosovu s obzirom na sve instrumente kojima Europska unija djeluje u tom smjeru.

Naime, ovaj Sporazum prvenstveno je ekonomske naravi, ali sadrži i svojevrsne provokativne odredbe koje potencijalno mogu rasplamsati nove sukobe. Prije svega, Srbija se obvezala kako će stati s kampanjom sprječavanja priznavanja Kosova, odnosno povlačenja već danih priznanja, dok se Kosovo obvezuje da neće pristupiti u međunarodne organizacije dok se u potpunosti ne regulira njegov status (točnije, priznanje od strane Srbije).¹⁰⁸

Uz posredovanje Sjedinjenih Američkih Država i uz suradnju s američkim Ministarstvom energetike, Srbija i Kosovo, prema ovom Sporazumu, izrađuju studiju izvedivosti jezera Gazivode¹⁰⁹ koje ima značajan energetska potencijal, samim time i ekonomski. Nadalje, obje države pridružuju se tzv. „mini schengenskoj zoni“ koju čine Srbija, Al-

¹⁰⁷ Serbia nad Kosovo normalize economic relations in U.S.- brokered deal, <https://www.cbsnews.com/news/serbia-and-kosovo-normalize-economic-relations-in-u-s-brokered-deal/>, (13. prosinca 2020.).

¹⁰⁸ Kosovo and Serbia Signed Separate Pledges, Not an Agreement, <https://exit.al/en/2020/09/04/kosovo-and-serbia-signed-separate-pledges-not-an-agreement/>, (13. prosinca 2020.).

¹⁰⁹ Jezero Gazivode oduvijek je bila točka prijepora između Srbije i Kosova s obzirom na to da se ono nalazi na području južne Srbije, odnosno granice Srbije i Kosova. Inače, jezero je geopolitički važno jer bi, prema srpskom rukovodstvu, Kosovo bilo bez električne energije kada bi izgubilo ovo jezero. Lake Gazivode, troubled

banija i Sjeverna Makedonija,¹¹⁰ radi jačanja ekonomskih odnosa. Generalno, „mini schengenska zona“ ima za cilj omogućiti slobodno kretanje ljudi, dobara, usluga i kapitala na području zapadnog Balkana uz korištenje osobne iskaznice najkasnije do kraja 2021. godine. Među ostalim, ova zona uvjet je i za ispunjenje daljnjih uvjeta za pristupanje Europskoj uniji.¹¹¹ Države se obvezuju i na razvoj željezničke veze između Beograda i Prištine, kao i suradnju s američkim financijskim i bankarskim institucijama. U općedruštvenom kontekstu, obje države obvezuju se pojačati aktivnosti glede traženja nestalih osoba tijekom sukoba krajem 90-ih godina 20. stoljeća i u prvim godinama 21. stoljeća, dekriminalizirati homoseksualnost te štititi vjerske slobode.¹¹²

Iako nije sporazumna strana, Izrael je izuzetno profitirao u vanjskopolitičkom smislu ovim Sporazumom. Naime, u tom kontekstu Srbija i Kosovo potpisali su različite verzije sporazuma, točnije, razlikovali su se posljednji članci sporazuma srpske i kosovske strane, pa se Kosovo obvezuje priznati Izrael, a isto se obvezuje i Izrael u odnosu na Kosovo, dok je Srbija obvezna otvoriti predstavnički gospodarski ured u Jeruzalemu te onamo preseliti i svoje veleposlanstvo, najkasnije do sredine 2021. godine. Srbija i Kosovo obvezali su Hezbollah odrediti kao terorističku organizaciju. Dok je Izrael profitirao sklapanjem ovog Sporazuma, Kina je zapravo izgubila, tj. Sjedinjene Američke Države uz pomoć drugih država nastoje oslabiti položaj Kine na području zapadnog Balkana pa se tako Srbija i Kosovo obvezuju ukloniti 5G mrežu iz svojih komunikacijskih mreža.¹¹³

Sukladno svemu iznesenom, Sporazum potencijalno otvara nova svjetska žarišta sukoba, a što je izuzetno loše i opasno činiti preko već sukobljenih država koje teško iznalaze zajednička rješenja. Dok se Sporazum čini posljednjim korakom prema uspostavi trajnog mira na relaciji Kosovo – Srbija, svjetske sile opravdano strahuju od posljedica istog.

5.2. NEZADOVOLJSTVO EUROPSKE UNIJE

Potpisivanjem Sporazuma, Europska unija izrazila je izuzetno nezadovoljstvo i zabrinutost za daljnji europski put Kosova i Srbije, prvenstveno zbog stava o Jeruzalemu. Naime, takav potez suprotan je stajalištu europskih čelnika koji smatraju kako se pitanje

waters between Kosovo and Serbia, <https://www.france24.com/en/20181025-lake-gazivode-troubled-waters-between-kosovo-serbia>, (13. prosinca 2020.).

¹¹⁰ Cilj je „mini schengenske zone“ unaprijediti ekonomske potencijalne država zapadnog Balkana, ujedno i država kandidatkinja za članstvo u Europskoj uniji. Emin, Emin, EU's Consolation Prize for Western Balkans; Mini Schengen, INSAMER, 27. veljače 2020.

¹¹¹ Regional Cooperation in the Western Balkans, Balkans Policy Research Group, https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2020/11/Regional-Cooperation-in-the-Western-Balkans_An-overview-of-the-Regional-Economic-Area-and-the-mini_Schengen.pdf, (13. prosinca 2020.).

¹¹² Kosovo and Serbia Signed Separate Pledges, Not an Agreement, *op. cit.* (bilj. 127.).

¹¹³ *Ibid.*

Jeruzalema treba riješiti dijalogom između Palestine i Izraela pa je samim time i dužnost Srbije, kao države kandidatkinje, poštovati takav stav. Europska unija ovakav potez Srbije, ali i Kosova uzima kao potpuno suprotan svim europskim politikama s obzirom na to da nijedna država članica Europske unije nema veleposlanstvo sa sjedištem u Jeruzalemu.¹¹⁴ Ne treba dvojiti da je stav Europske unije da odnose Kosova i Srbije treba riješiti te da svaki sporazum doprinosi tome, no sporazum kao ovaj samo produbljuje sukobe na nekim drugim stranama svijeta stvarajući i negativnu sliku o Europskoj uniji koja nije sposobna djelovati preventivno.

Iako Europska unija osuđuje potpisivanje ovog Sporazuma, srpski i kosovski državnici istaknuli su kako se njihov europski put nastavlja te da je dijalog na razini Priština – Beograd i dalje dio njihova europskog plana.¹¹⁵ Osim Europske unije, zabrinutost i nezadovoljstvo potpisivanjem ovog Sporazuma, iskazale su i Turska, Arapska liga te Palestina.¹¹⁶

6. NAKON 13 GODINA – NOVI POČETAK

Trinaest godina nakon stjecanje neovisnosti, na izvanrednim parlamentarnim izborima Kosovo je krenulo sasvim novim putem jer su prvi put izabrani svojevrsni mirnodopski predstavnici koji nisu izravni sudionici ratnih sukoba s kraja prošlog stoljeća.¹¹⁷ Gotovo više od desetljeća od stjecanja neovisnosti, Kosovo „tone“ – više od 50 % mladih je nezaposleno, a migracije su sveprisutne.¹¹⁸ Upravo to koči bilo koji oblik razvoja i napretka, pa je samim time usporen i proces pristupa europskim integracijama. Međutim, pobjedu Albina Kurtija treba tumačiti u smjeru intenzivnijeg pristupa Europskoj uniji jer riječ je o političaru neovisnom o ratnim zbivanjima s kraja prošlog stoljeća, odnosno studentskom vođi.¹¹⁹

¹¹⁴ EU Warns Serbia, Kosovo Over Unexpected Israel Embassy Move, <https://www.haaretz.com/world-news/europe/eu-warns-serbia-kosovo-over-unexpected-israel-embassy-move-1.9135550>, (13. prosinca 2020.).

¹¹⁵ Belgrade-Pristina Dialogue: Joint Statement by President A. Vučić and Prime Minister A. Hoti ahead of their meeting in Brussels, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/84787/belgrade-pristina-dialogue-joint-statement-president-avu%C4%8Di%C4%87-and-prime-minister-ahoti-ahead_en, (13. prosinca 2020.).

¹¹⁶ Različita očekivanja od vašingtonskih sporazuma, <https://www.novolist.hr/komentar/razlicita-ocekivanja-od-vasingtonskih-sporazuma/>, (13. prosinca 2020.).

¹¹⁷ New generation faces old guard in Kosovo election, <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/14/kosovo-polls-pit-new-generation-against-an-old-guard>, (17. veljače 2021.).

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ Kosovo snap election: A chance for action, https://ecfr.eu/article/kosovo-snap-election-a-chance-for-action/?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=ecfr_general_newsletter, (17. veljače 2021.).

Ovakav izborni rezultat poticaj je za daljnje djelovanje i na području vanjske politike jer ne treba isključiti činjenicu kako Kosovo još nije priznato od strane Srbije, a što bi mogao biti (potencijalni) problem glede pristupa Europskoj uniji kao kosovskom najznačajnijem vanjskopolitičkom cilju. Gotovo simbolično, nova administracija stupila je i u Sjedinjenim Američkim Državama i na Kosovu, pa tako osim na vanjskopolitičkom planu, ova svjetska sila može pomoći Kosovu i modernizirajući ekonomiju, energetske i klimatske politike te generalno poboljšanjem demokracije.¹²⁰ Međutim, ne treba izostaviti i napore prethodne administracije Sjedinjenih Američkih Država koja je nastojala djelovati kao posrednik uspostave konačnog mira između Srbije i Kosova, kao ni cjelokupnog djelovanja Europske unije.

7. ZAKLJUČAK

Kosovo kao jedna u nizu europskih država koja se opredijelila za samostalnost, ipak prati malo kompliciranija povijest osamostaljenja nego ostale države zapadnog Balkana. Kosovo je imalo burno razdoblje tijekom 80-ih godina prošlog stoljeća kada se studentskim prosvjedima ukazuje na neodrživost čitavog sustava i težnja za samostalnom državom. Sjevernoatlantski vojni savez, zajedno sa Sjedinjenim Američkim Državama uspostavio je mir na području Kosova. Nakon toga sve je važnija uloga Europske unije u očuvanju mira na tom području, ali i stvaranju nove neovisne države. Naime, Europska unija kroz Zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku zajedno sa svim svojim državama članicama nastoji svojom misijom uspostaviti trajni mir na čitavom europskom kontinentu. Takvo djelovanje u interesu je Unije jer time osigurava mir i stabilnost u susjedstvu, dok je Kosovu pomoć Unije potrebna da bi kao novonastala država moglo postići napredak i razvoj te dobiti potpuno međunarodno priznanje. Od uspostave kosovske države, 2008. godine, na Kosovu djeluje Misija Europske unije za vladavinu prava na Kosovu – EULEX. Upravo preko Zajedničke vanjske i sigurnosne politike Europska unija nastoji promovirati prioritete svojeg djelovanja koji su prvenstveno mir, stabilnost, rješavanje kriza te europski identitet.

Čitav proces uspostave kosovske države popraćen je paralelnim djelovanjem Sjedinjenih Američkih Država te Europske unije, no njihovo djelovanje različito je s obzirom na to da su Sjedinjene Američke Države institucionalno uspostavile ovu državu, dok je Europska unija sudjelovala u kreiranju brojnih politika te omogućila tu istu institucionalnu opstojnost. Početkom novog desetljeća europska i američka struja na Kosovu ponovno jačaju, a dokaz tomu su i stalni pregovori i sporazumi između Srbije i Kosova. Osim uspostavom pravnog okvira djelovanja same države, prisutnost Europske unije na Kosovu vidljiva je i konkretnim ekonomskim ulaganjima i pristupom brojnim europskim fondovima i programima. Može se zaključiti da je Europska unija na neki način preuzela

¹²⁰ How Biden can make a big difference in the Western Balkans, <https://ecfr.eu/article/how-biden-can-make-a-big-difference-in-the-western-balkans/>, (17. veljače 2021.).

vodstvo na Kosovu u odnosu na Sjedinjene Američke Države sklapanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s Kosovom čime je jasno dano do znanja kako je Kosovo samostalna država s isto takvim pravom na proglašenje neovisnosti. Konkretnije, zaštita potencijalno ugrožene kosovske sigurnosti ili opstojnosti sada je na Europskoj uniji, a ne više isključivo na Sjevernoatlantskom vojnom savezu ili Sjedinjenim Američkim Državama. Ipak, takvu sliku Unije poljuljao je Donald Trump sklapanjem sporazuma između Srbije i Kosova. Takav rasplet situacije dovodi do pitanja o realnom utjecaju Unije i njezinoj sposobnosti rješavanja kriza na vlastitu teritoriju. Je li zaista potrebno upletanje druge svjetske velesile ili je Unija ipak dovoljno jaka za samostalno održavanje mira u susjedstvu? S druge pak strane svojevrsan politički problem stvara i pet država članica koje ne priznaju neovisnost Kosova iako to konkretno nije uvjet za pristupanje Uniji ni za bilo kakvo djelovanje Unije na Kosovu.

Zaključno se može reći da je tijekom 13 godina kosovske neovisnosti postignut značajan napredak glede razvitka same države, kao i u kontekstu međunarodne prepoznatljivosti. No i dalje su potrebni pregovori i opći napredak na svim područjima na putu Kosova prema članstvu u EU-u.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Andrassy, Juraj *et al.*, Međunarodno pravo – 1. dio (2. izmijenjeno izdanje), Zagreb, 2010.
2. Horvat, Branko, Kosovsko pitanje, Zagreb, 1988.
3. Duić, Dunja, Vanjska i sigurnosna politika Europske unije, Zagreb, 2018.
4. Janjić, Dušan, Kosovo: između sukoba i dijaloga, Beograd, 2005.
5. Vrban, Duško, Država i pravo, Zagreb, 2003.
6. Perritt, H. Henry, The Road to Independence for Kosovo: A Chronicle of the Ahtisaari Plan, New York, 2010.
7. Krieger, Heike, The Kosovo Conflict and International Law, New York, 2001.
8. Shaw, N. Malcolm, International Law, New York, 2008.
9. Holbrooke, Richard, To End a War, New York, 1998.
10. Ramet, P. Sabrina, Balkanski Babilon. Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada, Zagreb, 2005.
11. Tatalović, Siniša; Grizold, Anton; Cvrtila, Vlatko, Suvremene sigurnosne politike: države i nacionalna sigurnost početkom 21. stoljeća, Zagreb, 2008.
12. Judah, Tim, Kosovo: What Everyone Needs to Know, New York, 2008.

13. Degan, Vladimir Đuro, *Međunarodno pravo*, Zagreb, 2010.
14. O'Neil, G. William, *Kosovo: An Unfinished Peace*, Boulder/London, 2002.

Članci:

1. Toshev, Adrian; Cheikhameguyaz, Gregory, *The European Union and the Final status for Kosovo*, *Chicago-Kent Law Review*, 273/2005, 80.
2. Caratan, Branko, *Hrvatska, Jugoistočna Europa i Europska Unija*, u: Grubiša, Damir; Beširević, Nataša; Špehar, Hrvoje (ur.), *Politički sustav Europske unije i europeizacija hrvatske politike*, Zagreb, 2012., str. 205. – 211.
3. Caratan, Branko, *NATO i Kosovo: Geneza problema i mogućnosti rješavanja krize*, *Politička misao*, 2/1999, 36, str. 3. – 14.
4. Marušić, Bartul, *Pravo na samoodređenje naroda u svjetlu međunarodnopravnih pitanja i disolucije SFRJ*, *Studia Polensia*, 1/2017, 6.
5. Recaj, Besfort, *Kosovo after the Declaration of Independence: Admission to UN, EU and NATO*, *Croatian International Relations Review*, 50–51/2008, 14.
6. Brown, S. Bartram, *Human Rights, Sovereignty, and the Final Status of Kosovo*, *Chicago – Kent Law Review*, 1/2004, 80, str. 761. – 783.
7. Dimitrijević, Duško; Vučić; Mihajlo; Lađevac, Ivona, *Analiza preduzetih aktivnosti u okviru sistema UN u vezi sa rešavanjem pitanja Kosova i Metohije*, *Međunarodni problemi*, 4/2012, 64, str. 449. – 450.
8. Duić, Dunja, *Analysis of the International Community Influence on Kosovo Independence with Emphasis on the EU Role*, *Pravni vjesnik*, 3–4/2009, 25, str. 145. – 175.
9. Osmanaj, Egzon, *The (non) consolidation of Kosovo's statehood: The Brussels dialogue ten years after Kosovo's independence*, *Thesis*, 1/2018, 7, str. 45. – 70.
10. Goxha, Jeta, *Kosovo's European Road and the EU Role in Improving Relations with Serbia*, *Urban Studies and Public Administration*, 2/2008, 1.
11. Orbie, Jan, *International Development: A Distinct and Challenges Policy Domain*, u: Wallace, Helen; Pollack, Mark; Roederer-Rynning, Christilla; Young, Alasdair (ur.), *Policy-Making in the European Union*, 8/2020, str. 413. – 439.
12. Beganović, M., *Zajednička vanjska i sigurnosna politika (CFSP): Od Maastrichta do Reformskog ugovora*, u: Grubiša, Damir; Beširević, Nataša; Špehar, Hrvoje (ur.), *Politički sustav Europske unije i europeizacija hrvatske politike*, Zagreb, 2012.
13. Čeperković, Marko; Gaub Florence, *Balkans Futures – Three Scenarios for 2025*, *European Union Institute for Security Studies*, Paris, 2018.
14. Jurilj, Marinko; Galić, Domagoj, *Usporedba djelovanja UN-a i SAD-a u procesu izgradnje država: slučaj Kosova i Iraka*, *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 9/2012, str. 412. – 434.

15. Beširević, Nataša, Odnos Europske Unije prema prostoru bivše Jugoslavije od 1990. do danas, u: Grubiša, Damir; Beširević, Nataša; Špehar, Hrvoje (ur.), *Politički sustav Europske unije i europeizacija hrvatske politike*, Zagreb, 2012., str. 222. – 250.
16. Perišić, Petra, Pravo naroda na vanjsko samoodređenje izvan kolonijalnog konteksta i slučaj proglašenja nezavisnosti Kosova, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2/2013, 34, str. 761. – 783.
17. Istrefi, Remzije, International Security Presence in Kosovo and its Human Rights Implications, *Croatian International Relations Review*, 80/2017, 23, str. 131. – 154.
18. Istrefi, Remzije, The Multicultural Agenda as a Part of Peace and State Building in Kosovo: Fictional Peace or Sincere Efforts, *Hrvatska i komparativna javna uprava*, 1/2018, 18., str. 31. – 46.
19. Muharremi, Robert, Establishing Institutions under International Administration: The Case of Kosovo, *Hrvatska i komparativna javna uprava*, 1/2020, 20, str. 7. – 28.
20. Šegvić, Saša, Oružane snage EU u sigurnosnim okolnostima postmoderne ere, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 3/2010, 47, str. 621. – 645.
21. Tatalović, Siniša, Prijeratni prijedlozi za Kosovo, *Politička misao*, 2/1999, 36, str. 51. – 60.
22. Tierney, Stephen, Je li Pandorina kutija konačno otvorena? Kosovo i neobična sudbina teze o dekolonizaciji u međunarodnom pravu samoodređenja, *Politička misao*, 1/2015, 52, str. 79. – 110.
23. Kulenović, Tarik, Koliko je Kosovo ravno: neki politički, društveni i vojni aspekti kosovskog sukoba, *Polemos*, 2/1998, 1, str. 103. – 104.
24. Crnić-Grotić, Vesna; Kasipović, Dunja, Pravo na samoodređenje – slučaj Kosova ispred Međunarodnog suda, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2/2013, 34, str. 895. – 910.
25. Degan, Vladimir Đuro, Observer Missions and Peace-Keeping Operations in Croatia, Bosnia-Herzegovina, and Kosovo, *Adrias: zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu*, 14/2007, str. 9. – 28.
26. Esch, V., A European Future for Kosovo: Is the EU Losing its Grip?, *Security and Peace*, 3/2011, 29
27. Ibler, Vladimir, Pravo naroda na samoodređenje i zlouporaba tog prava, *Politička misao*, 2/1992, 29, str. 53. – 80.
28. Muslio, Vjosa, The EU and the Balkans: Shifting Meanings after the Crisis, *Politička misao*, 4–5/2015, 52, str. 32. – 42.

Izvori prava:

1. Povelja Ujedinjenih naroda sa Statutom Međunarodnog suda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 15/1993.

2. Kosovska deklaracija o neovisnosti, <https://www.kultplus.com/tag/deklarata-e-pavarsi-se-se-kosoves/>, (12. prosinca 2020.).
3. Savjetodavno mišljenje, t. 80.
4. Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 98/2006.
5. Ugovor o Europskoj uniji, Službeni list Europske unije C 202/13 od 7. lipnja 2016., čl. 18. i čl. 27.
6. Serbia and Kosovo*: historic agreement paves the way for decisive progress in their EU perspectives, Europska komisija, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/IP_13_347, (15. prosinca 2020.).
7. First agreement of principles governing the normalization of relations, <https://www.rts.rs/upload/storyBoxFileData/2013/04/20/3224318/Originalni%20tekst%20Predloga%20sporazuma.pdf>, (16. prosinca 2020.).
8. Odluka o prihvatanju izveštaja o dosadašnjem procesu političkog i tehničkog dijaloga sa privremenim institucijama samouprave u Prištini uz posredovanje Evropske unije, uključujući proces implementacije postignutih dogovora, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 21/2013.
9. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Europske unije i Europske zajednice za atomsku energiju, s jedne strane, i Kosova s druge strane, Službeni list Europske unije L 71/3 od 16. ožujka 2016.
10. Europski parlament, Zapadni Balkan, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hr/FTU_5.5.2.pdf, (16. prosinca 2020.).
11. Rezolucija Europskog parlamenta od 14. lipnja 2017. o Izvješću Komisije o Kosovu za 2016. (2016/2314(INI))(2018/C 331/10), Službeni list Europske unije C 331/80 od 18. rujna 2018.
12. Europski parlament, Proširenje Unije, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/167/prosirenje-unije>, (20. prosinca 2020.).
13. ICJ: kosovska neovisnost nije kršenje međunarodnog prava, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/7261>, (20. prosinca 2020.).
14. Emin, Emin, EU's Consolation Prize for Western Balkans; Mini Schengen, INSAMER, 27. veljače 2020.
15. Summary of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/fs/101244.htm>, (12. prosinca 2020.).
16. Ugovor iz Maastrichta, Službeni list Europske zajednice C 191/1 od 29. srpnja 1992., čl. J, st. 2.
17. Resolution 1244 (1999), S/RES/1244 (1999) of 10 June 1999, dostupno <https://unmik.unmissions.org/united-nations-resolution-1244>, (12. prosinca 2020.).
18. UNMIK, <https://unmik.unmissions.org/>, (12. prosinca 2020.).

19. EULEX KOSOVO, <http://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16>, (15. prosinca 2020.)

Mrežni izvori:

1. Advisory Opinion – Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, ICJ Reports 2010, dostupno <http://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>, (12. prosinca 2020.).
2. Albanci u Srbiji: Preševo, Bujanovac i Medveđa, <http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1052836903333>, (13. prosinca 2020.).
3. Belgrade-Pristina Dialogue: Joint Statement by President A. Vučić and Prime Minister A. Hoti ahead of their meeting in Brussels, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/84787/belgrade-pristina-dialogue-joint-statement-president-avu%C4%8Di%C4%87-and-prime-minister-ahoti-ahead_en, (13. prosinca 2020.).
4. Crisis Group, The Kosovo-Serbia Agreement: Why Less Is More, <https://web.archive.org/web/20150910130101/http://blog.crisisgroup.org/europe-central-asia/2013/05/07/the-kosovo-serbia-agreement-why-less-is-more/>, (16. prosinca 2020.).
5. EU Warns Serbia, Kosovo Over Unexpected Israel Embassy Move, <https://www.haaretz.com/world-news/europe/eu-warns-serbia-kosovo-over-unexpected-israel-embassy-move-1.9135550>, (13. prosinca 2020.).
6. European Parliament – Debates, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20040330+ITEM-006+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, (13. prosinca 2020.).
7. Europska komisija o Kataloniji: Referendum nije u skladu sa španjolskim Ustavom, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/europska-komisija-o-kataloniji-referendum-nije-u-skladu-sa-spanjolskim-ustavom-foto-20171002>, (20. prosinca 2020.).
8. Europska sigurnosna unija, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/european-security-union_hr#europska-strategija-za-sigurnosnu-uniju, (15. prosinca 2020.).
9. How Biden can make a big difference in the Western Balkans, <https://ecfr.eu/article/how-biden-can-make-a-big-difference-in-the-western-balkans/>, (17. veljače 2021.).
10. Hrvatska priznala Kosovo, <https://vlada.gov.hr/vijesti/hrvatska-priznala-kosovo/8019>, (12. prosinca 2020.).
11. Ibrahim Rugova, <https://www.icty.org/bcs/content/ibrahim-rugova>, (13. prosinca 2020.).
12. Kosovo and Serbia Signed Separate Pledges, Not an Agreement, <https://exit.al/en/2020/09/04/kosovo-and-serbia-signed-separate-pledges-not-an-agreement/>, (13. prosinca 2020.).
13. Kosovo clashes ‘ethnic cleansing’, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3551571.stm>, (13. prosinca 2020.).

14. Kosovo Independence – <https://www.thoughtco.com/kosovo-independence-overview-1435550>, (12. prosinca 2020.).
15. Kosovo MPs proclaim independence, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7249034.stm>, (12. prosinca 2020.).
16. Kosovo snap election: A chance for action, https://ecfr.eu/article/kosovo-snap-election-a-chance-for-action/?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=ecfr_general_newsletter, (17. veljače 2021.).
17. Kosovo: Nema dobrih alternativa Ahtisaarijevom planu, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/kosovo-no-good-alternatives-ahtisaari-plan>, (12. prosinca 2020.).
18. Lake Gazivode, troubled waters between Kosovo and Serbia, <https://www.france24.com/en/20181025-lake-gazivode-troubled-waters-between-kosovo-serbia>, (13. prosinca 2020.).
19. Martti Ahtisaari – <https://www.britannica.com/biography/Martti-Ahtisaari>, (12. prosinca 2020.).
20. New generation faces old guard in Kosovo election, <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/14/kosovo-polls-pit-new-generation-against-an-old-guard>, (17. veljače 2021.).
21. O Oslobodilačkoj vojsci Kosova, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45706>, (13. prosinca 2020.).
22. Rambouillet Agreement, https://1997-2001.state.gov/www/regions/eur/ksvo_ambouillet_text.html, (13. prosinca 2020.).
23. Različita očekivanja od vašingtonskih sporazuma, <https://www.novolist.hr/komentar/razlicita-ocekivanja-od-vasingtonskih-sporazuma/>, (13. prosinca 2020.).
24. Regional Cooperation in the Western Balkans, Balkans Policy Research Group, https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2020/11/Regional-Cooperation-in-the-Western-Balkans_An-overview-of-the-Regional-Economic-Area-and-the-mini_Schengen.pdf, (13. prosinca 2020.).
25. Serbia nad Kosovo normalize economic relations in U.S.- brokered deal, <https://www.cbsnews.com/news/serbia-and-kosovo-normalize-economic-relations-in-u-s-brokered-deal/>, (13. prosinca 2020.).

KOSOVO INDEPENDENCE - 13 YEARS LATER

Abstract

The protracted conflict in Kosovo has led to the European Union's special concern on the issue, specifically its special activities in the entire area of the Western Balkans with the aim of fully Europeanizing the area and bringing it closer to European integration. The period from the 1980s was a kind of turning point for Kosovo, given that the changed constitutional possibilities in the then state gave the opportunity for independence and the establishment of the state of Kosovo. The understanding of the entire Kosovo issue needs to be observed from the historical aspect and the role of the international community. In general, the state of Kosovo was created mainly based on international action, which laid the foundations for the establishment of a modern European state. In this process, the Ahtisaari Plan and Resolution 1244 from 1999, from which the European Union derives its activities, played a particularly important role. Until now, Kosovo has gone through three periods – that of political unrest until the 1990s, the intensive actions of the international community until the 2000s, and the period of the European Union, which is still ongoing, more precisely, only beginning since Kosovo has signed the Stabilization and Association Agreement. The European Union has a significant impact on the further development of the state of Kosovo in terms of the rule of law, the establishment of democratic standards, and the strengthening of transparent government. Profiling itself as an important global factor in peace and stability, the European Union in Kosovo has achieved the results that are visible through the EULEX mission and the actions of the High Representative of the European Union in Kosovo, as well as all other European Union institutions. At the end of the second decade of this century, the influence of the United States of America in Kosovo, which has never lost interest in establishing peace and stability in this area, is growing again. That is the reason why joint action by the United States of America and the European Union is the only way to finally resolve the complementary Kosovo issue.

Keywords: *Kosovo, European Union, United States of America, international community, agreements*

SLOBODA KRETANJA RADNIKA

Vlatka Šokec

studentica 5. godine Pravnog fakulteta Osijek

E-adresa: vlatka.socec153@gmail.com

Stručni rad

UDK 331.5:061.1(4-67EU)

Rad primljen 14. travnja 2022.

Ana Elena Troha

studentica 5. godine Pravnog fakulteta Osijek

E-adresa: aetroha@gmail.com

Sažetak

Sloboda kretanja radnika jedna je od četiriju sloboda koje su zajamčene i primarnim i sekundarnim zakonodavstvom Europske unije. Glavna svrha uspostave zajedničkog tržišta jest gospodarski i ekonomski razvitak kroz poboljšanje životnog standarda na području Unije. Da bi se radnicima moglo osigurati slobodno kretanje, nužno je da se države članice vode načelom jednakog postupanja, mehanizmom ravnoteže ponude i potražnje te pristupu zaposlenja uz primjenu pravnih propisa i sudske prakse. Široka sudska praksa ukazuje na to da postoje problemi pri tumačenju odredbi i pojmova, ali se nastoje riješiti kroz donošenje obvezujućih presuda suda. Tako je Sud Europske unije definirao postupno tko potpada u pojam radnika radi opsežnije i bolje zaštite. Sloboda kretanja radnika nije apsolutna, već relativna što znači da se može podvrgnuti ograničenjima koja moraju biti opravdana razlozima javnog poretka, javne sigurnosti ili javnog zdravlja. Države članice različito su znale tumačiti kada nešto predstavlja prijetnju te je zbog toga kroz različitu praksu Sud Europske unije postupno proširio doseg slobode kretanja, a njezino ograničenje preciznije definirao, sve kako bi se spriječila zlouporaba ograničenja od strane država članica. Osim toga, Direktivom 2004/38/EZ radniku i članovima njegove obitelji jamči boravak te propisuje tri vrste boravka: boravak od tri mjeseca, boravak od tri mjeseca do pet godina te trajni boravak. Kako bi se sačuvalo jedinstvo obitelji, Direktiva uveliko doprinosi položaju osobe radnika i njegove obitelji, a pritom se uzima okolnost ovisnosti, kao što su financijska ili fizička ovisnost. Može se zaključiti kako sloboda kretanja radnika ima pravni, financijski i sociološki aspekt te kako njihova kombinacija opravdava uspostavu jedinstvenog tržišta.

Ključne riječi: *sloboda kretanja radnika, zajedničko tržište, radnik, ograničenja slobode kretanja, boravak*

1. UVOD

Slobodno kretanje radnika predstavlja jednu od četiriju sloboda koje su zajamčene člankom 26. Ugovora o funkcioniranju Europske unije. Uspostavljanje tržišnih sloboda rezultat je ideje i težnje da se na području Europske unije uspostavi zajedničko tržište, a realiziranje ideje je pokrenuto još 1958. Ugovorom iz Rima kojim je kao glavni cilj određeno uspostavljanje zajedničkog tržišta.¹ Ugovorom iz Rima nastoji se povećati gospodarski napredak tako da se između država članica uklone trgovinske prepreke i to na način da se ukinu kvote, uvođenjem poreza na dodanu vrijednost, kao i da se omogući slobodno kretanje radnika. Pojam unutarnjeg tržišta definiran je Ugovorom o Europskoj uniji gdje stoji da unutarnje tržište predstavlja onakvo područje koje je bez unutarnjih granica,² a na kojemu se osigurava slobodno kretanje robe, osoba, usluga i kapitala, a samom definicijom pojma određene su i četiri tržišne slobode.

U ovome radu bit će govora o tržišnoj slobodi kretanja radnika, pri čemu će u prvome dijelu rada kroz ugovore, direktive i uredbe biti obrađena pravna osnova, smisao i cilj te tržišne slobode, istaknuta relevantna sudska praksa koja je nužna za razumijevanje funkcioniranja iste, kao i ograničenja pri kretanju radnika koja su predviđena Ugovorom o funkcioniranju Europske unije. U drugome dijelu rada definirani su pojmovi radnika i radnog odnosa, mogućnosti i vrste boravka, načela koja je svaka država članica dužna poštovati te su analizirani problemi s kojima se države članice mogu susresti pri realizaciji slobode kretanja radnika. Posljednji dio rada čini novija sudska praksa, kratka analiza mobilnosti radnika te analiza utjecaja pandemije COVID-19 na ostvarenje slobode kretanja radnika.

2. PRAVNA OSNOVA

Jedan od glavnih ciljeva Europske ekonomske zajednice, preteče Europske unije bilo je stvaranje jedinstvenog tržišta, što proizlazi iz samog Rimskog ugovora. Glavna svrha stvaranja jedinstvenog tržišta bio je gospodarski i ekonomski napredak, kao i poboljšanje životnog standarda na području Unije. Kako bi isto bilo moguće, bilo je potrebno razmotriti sve prednosti i nedostatke, potencijalne posljedice, donijeti mnoge političke odluke i u konačnici odrediti što bi ta tržišna sloboda obuhvaćala. Za bolje razumijevanje rada potrebno je razlučiti razliku između zajedničkog, jedinstvenog i unutarnjeg tržišta.

¹ Informativni članci o Europskoj uniji, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/79/povijest-ekonomske-i-monetarne-unije>, pristupljeno 6. travnja 2022.

² Pročišćene verzije Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije Ugovor o Europskoj uniji (pročišćena verzija), SL C 202, 7. lipnja 2016., str. 1. – 388.

Često nailazimo na jednoznačno tumačenje navedenih pojmova, iako svaki od tih pojmova sadrži određene značenjske nijanse prema kojima se ti pojmovi razlikuju. Rimskim ugovorom uvodi se zajedničko tržište koje ujedno predstavlja etapu ekonomske integracije. Sud pravde je u svojoj odluci naveo da se uspostavljanjem zajedničkog tržišta „cilja eliminiranju svih prepreka u komunitarnoj razmjeni radi spajanja nacionalnih tržišta u jedinstveno tržište, stvarajući što je moguće bliskije uvjete za istinsko unutarnje tržište“. Dakle, produbljenje zajedničkog tržišta jedinstveno je tržište, čiji je nastavak unutarnje tržište.³

Nastavno, možemo zaključiti da bi sustav tržišnih sloboda zaživio, potrebno je donošenje niza političkih odluka koje čine podlogu pravnoj osnovi na kojima će se tržišne slobode temeljiti. Problematika na koju su ekonomisti upućivali nazvana je „nemogući trokut“ koji podrazumijeva slobodno kretanje kapitala, stabilnost deviznih tečajeva i neovisnost monetarne politike, a za koje tvrde da nisu dugoročno održivi.⁴

2.1. UGOVOR O EUROPSKOJ UNIJI

Ugovor o Europskoj uniji potpisan je u Maastrichtu 7. veljače 1992. godine⁵ te on predstavlja dokument kojim se stvara Europska unija (u daljnjem tekstu: Unija), kao nastavak na Europsku zajednicu za ugljen i čelik koja je postojala još od 1952. Europska unija je nastala kao rezultat potrebe daljnjeg razvoja država članica te predstavlja fazu u procesu europske integracije. Nastavno na tržišne slobode, već u članku trećem stoji da „Unija svojim građanima nudi područje slobode, sigurnosti i pravde bez unutarnjih granica, na kojem je osigurano slobodno kretanje osoba“,⁶ navedeno omogućuje građanima Unije slobodu kretanja na području Unije bez potrebe za predočenjem putovnica ili viza, već samo uz predočenje osobne iskaznice ili nekog drugog identifikacijskog dokumenta, koje zasigurno pozitivno doprinosi razmjeni radne snage, trgovini i pružanju usluga. Na navedeno se nadovezuje članak 3. kojim se prvi put navodi da se osnivanjem Unije zasniva unutarnje tržište, kao i razlozi zbog kojih je to učinjeno, a neki od njih su stabilnost cijena, stvaranje konkurentnog socijalnog tržišnog gospodarstva, a sve s ciljem pune zaposlenosti i društvenog napretka, također spominje se i da unutarnje tržište doprinosi i boljoj kvaliteti okoliša te da potiče znanstveni i tehnološki napredak.⁷

³ Kandžija, Vinko; Cvečić, Igor, *Ekonomika i politika Europske unije*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2011.

⁴ *Op. cit.* (bilj. 1.).

⁵ Pročišćene verzije Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije Ugovor o Europskoj uniji (pročišćena verzija), SL C 202, 7. lipnja 2016., str. 1. – 388.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

2.2. UGOVOR O FUNKCIONIRANJU EUROPSKE UNIJE

Ugovor o funkcioniranju Europske unije⁸ nastao je 2009. kao dopuna i izmjena Ugovora o funkcioniranju Europske zajednice sa željom da se stvori gospodarstvo koje bi moglo dovesti do smanjenja gospodarskih, ekonomskih i socijalnih razlika među državama članicama.

U kontekstu slobode kretanja radnika Ugovor o funkcioniranju Europske unije sadrži niz članaka koji uređuju unutrašnje tržište i definiraju tržišne slobode, počevši s člankom 20. gdje stoji da građani Unije imaju pravo slobodno se kretati i boraviti na državnom području država članica. Nadalje, člankom 45. jamči se sloboda kretanja radnika, pri čemu ta sloboda podrazumijeva da građani Unije mogu prihvatiti ponude za zaposlenje i kretati se unutar Unije kako bi to i ostvarili, zatim imaju pravo boravka na području država članica kako bi se zaposlili te pravo ostanka i nakon prestanka zaposlenja. Ova prava i članak 45. ne primjenjuju se na zapošljavanje u javnim službama, pri čemu je potrebno adekvatno tumačiti pojam *javna služba*.

Da tumačenje pojma javne službe predstavlja problem, dokazuje i postojanje sudske prakse glede toga, pri čemu je značajna presuda *Komisija protiv Belgije (355/98)*⁹ gdje je Sud u konačnici utvrdio da pod pojam „javna služba“ ne potpadaju djelatnosti zaštitarskih tvrtki, kao ni tvrtki za izradu sigurnosnih sustava iz čega proizlazi da taj pojam treba tumačiti vrlo usko, kao i to da pod taj pojam ulaze one djelatnosti koje imaju izravnu i određenu vezu s javnom vlasti. Iz navedenoga članka proizlazi i da građani Europske unije mogu boraviti na području druge države članice i onda kada nemaju posao, ali isti traže i imaju mogućnost za zaposlenje, o tome nam svjedoči i predmet *Antonissen, C-292/89*.¹⁰

Antonissen je grčki državljanin koji je tražio zaposlenje na području Belgije te je podnio zahtjev za izdavanje potvrde o prijavi i to na temelju statusa tražitelja zaposlenja pri čemu ima pravo na boravak dulji od tri mjeseca. Njegov zahtjev belgijske su vlasti odbile s obrazloženjem da prema belgijskom nacionalnom zakonodavstvu ne ostvaruje uvjete na isto jer ne mogu utvrditi da ima stvarne mogućnosti za zaposlenje te se k tome još nije zaposlio u razdoblju od podnošenja do odbitka zahtjeva te je Ured naložio g. Antonissenu da napusti Belgiju. Antonissen je podnio tužbu protiv navedene odluke te je Sud presudio u njegovu korist, a presuda upućuje na to da države članice moraju poštovati članak 45. Ugovora o funkcioniranju Europske unije te glede toga da moraju omogućiti boravak tražiteljima zaposlenja na području države članice i da im za to moraju ostaviti razuman rok koji ne smije biti kraći od šest mjeseci. Uz navedeno Sud je ispitivao i pitanje podnošenja dokaza o mogućnostima zaposlenja te je utvrdio da države članice od tražitelja zaposlenja smiju tražiti da podnose dokaze o njihovu traženju zaposlenja, a

⁸ Pročišćene verzije Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije Ugovor o Europskoj uniji (pročišćena verzija), SL C 202, 7. lipnja 2016., str. 1. – 388.

⁹ Presuda Suda od 9. ožujka 2000., *Commission of the European Communities v Kingdom of Belgium, C-355/98*.

¹⁰ Presuda Suda od 26. veljače 1991., *The Queen v Immigration Appeal Tribunal, C-292/89*.

nakon isteka roka od šest mjeseci, država članica može zahtijevati da tražitelj zaposlenja uz dokaz da traži posao, dokaže da zaista i ima stvarne izgleda za zaposlenje.

U konkretnom slučaju valja napomenuti da su belgijske vlasti napravile još jedan propust jer su utvrdile da g. Antonissen nema izgleda za zaposlenje, a on je nakon donošenja odluke zaposlen kao pripravnik u Europskom parlamentu.¹¹

Postojanje ovakvih predmeta ukazuje na to da države članice nisu uvijek upoznate s primjenom europskog prava i hijerarhijom pravnih vrela te da je jedna od uloga suda da im u tome pomogne.

Ugovorom o funkcioniranju Europske unije, člankom 46. propisani su određeni standardi kako bi sve države članice učinkovito osigurale ostvarenje slobode kretanja radnika, što bi značilo da su države članice dužne postići i osigurati suradnju sa službama za zapošljavanje drugih država članica, kao i ukidanje postupaka, praksi i rokova koji bi otežavali ostvarivanje slobode kretanja radnika, čak i ako su takvi postupci i rokovi još otprije predviđeni nacionalnim zakonodavstvom ili sporazumima.¹²

Da bi se radnicima moglo osigurati slobodno kretanje radi rada i zapošljavanja, nužno je da se države članice odnose prema inozemnim radnicima jednako kao i prema tužemnimima, što bi značilo da za radnike koji migriraju na područje druge države radi rada ili zapošljavanja moraju vrijediti jednaki uvjeti i zahtjevi. Također, naglasak je stavljen i na stvaranje mehanizama kako bi se mogla postići ravnoteža između ponude i potražnje na tržištu rada, a sve kako bi se spriječile razlike u životnom standardu i stupnju zaposlenosti između različitih država članica.

Sloboda kretanja radnika nije apsolutna, već relativna što znači da se može podvrgnuti ograničenjima koja moraju biti opravdana razlozima javnog poretka, javne sigurnosti ili javnog zdravlja. Države članice su različito znale tumačiti kada nešto predstavlja prijetnju za javni poredak, sigurnost i zdravlje te je kroz različitu praksu i vrijeme Sud Europske unije postupno proširio doseg slobode kretanja, a njezino ograničenje poostrio, sve kako bi se onemogućila zlouporaba ograničenja od strane država članica.¹³

Sud je u predmetu *Van Duyn*, 41/74¹⁴ proširio tumačenje kada se nešto može smatrati prijetnjom. Van Duyn je gospođa koja je podnijela zahtjev za ulazak u Englesku kako bi se mogla zaposliti kao tajnica u Scijentološkoj crkvi, pri čemu je njezin zahtjev odbijen s obrazloženjem da unatoč tome što je Scijentološka crkva dopuštena u Engleskoj, njezino ponašanje koje podrazumijeva želju za radom u toj Crkvi predstavlja ponašanje koje je štetno

¹¹ *Ibid.*

¹² *Op. cit.* (bilj. 8.).

¹³ Novak, Stjepan, Dopustiva ograničenja slobode kretanja radnika u interpretaciji Suda Europske unije, Zagrebačka pravna revija, Vol. 2, No. 2, 2013., str. 215.

¹⁴ Presuda Suda od 4. prosinca 1974., Yvonne van Duyn v Home Office, C-41/74.

za društvo. Sudu je postavljeno pitanje smatra li se članstvo u određenoj udruzi osobnim ponašanjem? Za što je Sud Europske unije utvrdio da se zbog članstva u udruzi može opravdano ograničiti sloboda kretanja radnika. Tumačenje Suda EU-a je da država članica može pri tumačenju i određivanju ograničenja koja su opravdana razlozima javnoga poretka, uzeti u obzir činjenicu da je osoba član skupine ili organizacije čije aktivnosti država članica smatra društveno opasnim, čak i ako ih ne zabranjuje. Sud je tumačenje ograničenja proširio navodeći da je takvo ograničenje moguće iako nisu nametnuta nikakva ograničenja državljanima te države članice koji žele obavljati djelatnost sličnu onoj koju državljanin druge države članice namjerava obavljati u okviru tih istih skupina ili organizacija.

To što je Sud Europske unije utvrdio u postupku, ujedno predstavlja i prošireno tumačenje kada države članice smiju primjenjivati ograničenja, pri čemu je u konkretnom slučaju gospođi Van Duyn opravdano odbijen ulazak u Englesku.

U kontekstu pitanja dopustivosti ograničenja valja obraditi još jedan predmet, *Bouchereau* (30/77).¹⁵ Bouchereau je francuski državljanin koji je zaposlen u Engleskoj, a ujedno i osuđen zbog kaznenog djela posjedovanja droge za koju je sam priznao krivnju te je dobio dvanaest mjeseci kazne. U ovome predmetu se postavlja pitanje može li se njemu ograničiti pravo na rad i deportirati ga s područja Engleske pod opravdanjem da njegova kaznena osuđivanost predstavlja prijetnju za javni poredak.

Sud je u konkretnom slučaju presudio da se kaznena osuđivanost može uzeti kao prijetnja za javni poredak, ali samo ako država članica utvrdi postojanje osobnog ponašanja pojedinca koje bi predstavljalo trenutačnu prijetnju za javni poredak, pri čemu se u svakom pojedinom slučaju treba ocijeniti postoje li sklonosti za recidivizam ili se iz ponašanja pojedinca može zaključiti da će se u budućnosti uzdržati od takvog ponašanja.

2.3. UREDBA 492/2011 O SLOBODNOM KRETANJU RADNIKA

Uredba o slobodnom kretanju radnika (u daljnjem tekstu: Uredba) donesena je 5. travnja 2011.¹⁶ kao odgovor na potrebu da se pitanje kretanja radnika uredi jasno i razumljivo. Prije donošenja ove Uredbe, primjenjivala se Uredba 1612/68 Vijeća od 15. listopada 1968. o slobodi kretanja radnika unutar Zajednice, no ona je bila podložna čestim izmjenama te samim time je stvarala građanima teškoće pri njezinu tumačenju.

Donošenjem Uredbe naglasak je stavljen na ukidanje svakog oblika diskriminacije, koja je već prethodno zabranjena Ugovorom o funkcioniranju Europske unije člankom 45. stavkom 2., također se na samom početku Uredbe spominje da sloboda kretanja predstavlja temeljno pravo kako radnika, tako i njihovih obitelji, a člankom 10. propisano je

¹⁵ Presuda Suda od 27. listopada 1977., Regina protiv Pierre Bouchereau, C-30/77.

¹⁶ Uredba (EU) br. 492/2011 Europskog Parlamenta i Vijeća od 5. travnja 2011. o slobodi kretanja radnika u Uniji, SL L 141, 27. 5. 2011., str. 1. – 12., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 5, svezak 2, str. 264. – 275.

da djeca državljana države članice koji radi ili je radio na području neke druge države članice, imaju pravo na obrazovanje, naukovanje i osposobljavanje na području te druge države članice, pri čemu se nastoji toj djeci osigurati najbolje moguće uvjete.

Uredbom se naglašava i kako se ne smije praviti razlika između različitih vrsta zaposlenja; stalno zaposleni, sezonski, pogranični itd. Prije su u praksi postojale kvote, odnosno unaprijed određen broj zaposlenika stranaca koji se mogu zaposliti, što je ovom Uredbom ukinuto navodeći da se svi zakoni i drugi propisi država članica kojima se ograničava zapošljavanje stranih državljana u tvrtkama, granama djelatnosti ili regijama odnosno na državnoj razini, ne primjenjuju na državljanke drugih država članica.¹⁷ Iz navedenoga proizlazi da je zabranjeno svako određivanje kvota, na što se nadovezuje i to da je zabranjeno postavljati drugačije uvjete za građane drugih država članica u odnosu na građane domaće države članice.

Poseban odjeljak Uredbe namijenjen je i Europskom koordinacijskom uredu¹⁸ koji postoji još od 1994. godine, a glavna zadaća mu je da vrši nadzor nad europskom mrežom za suradnju među službama za zapošljavanje. Osnovan je s namjerom da svi građani Unije imaju pristup i koristi od prava na rad i slobodno kretanje radnika koja im Unija jamči, bez obzira na neznanje jezika, na različite zakone, administraciju i slično. U mrežu su uključene sve države članice kao i Island, Lihtenštajn, Norveška i Švicarska.¹⁹

Nadalje, osnovan je Savjetodavni odbor koji se sastoji od šest članova iz svake države članice, pri čemu dva od njih moraju biti predstavnici vlade, dva predstavnici sindikata i dva predstavnici udruga poslodavaca kako bi mogli ispitivati probleme koji se javljaju, podnositi prijedloge i davati obrazloženja mišljenja koja se tiču zapošljavanja radnika na području Unije. Uz savjetodavni odbor osnovan je i tehnički odbor koji je zadužen za promicanje i unaprjeđivanje suradnje, olakšavanje prikupljanja podataka, ispitivanje usklađivanja kriterija i drugo. Tehnički odbor čine po jedan predstavnik vlade država članica pri čemu to mora biti jedan od članova koji djeluje u Savjetodavnom odboru.²⁰

3. TEMELJNI POJMOVI

3.1. DEFINICIJA POJMA RADNIKA

Definiranje pojma radnika nije uređeno ni Osnivačkim ugovorima ni sekundarnim zakonodavstvom (uredbe i direktive) Europske unije. Članak 45. stavak 1. Ugovora o funk-

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Skraćeno: EURES.

¹⁹ EURES-ove usluge, https://ec.europa.eu/eures/public/eures-services_hr, pristupljeno 16. prosinca 2021.

²⁰ *Op. cit.* (bilj. 16.).

cioniranju Europske unije (bivši članak 39. UEZ-a) govori o tome da će unutar Unije biti osigurana sloboda kretanja radnika.²¹ No pojam radnika nije definiran primarnim zakonodavstvom, već je pojam radnika definiran sudskom praksom Suda EU-a radi bolje i opsežnije zaštite radnika. Sud je postupno tumačio pojam radnika te proširivao definiciju kroz sudsku praksu, pri tome je ostavljao nacionalnim sudovima država članica da utvrđuju činjenično stanje.²²

U predmetu o slobodi kretanja radnika *Lawrie-Blum*,²³ u kojem je britanska državljanka Deborah Lawrie-Blum zatražila dozvolu za obavljanje pripravničkog staža, nakon završene prve faze za osposobljavanja učitelja na Sveučilištu u Freiburgu. Njemačka joj je odbila izdati dozvolu iz razloga što je obavljanje pripravničkog staža uvjet za zasnivanje službeničkog radnog odnosa koji se može zasnovati samo s njemačkim državljaninom. Viši upravni sud smatrao je da učitelj pripravnik nije radnik u smislu članka 48. stavka 1. Ugovora o Europskoj gospodarskoj zajednici te čak i da jest, primjenjivalo se izuzeće javnog službenika iz članka 48. stavka 4. Nadalje, gđa Lawrie-Blum se žalila Saveznom upravnom sudu koji je potom zatražio tumačenje Suda Europske unije. Sud je u odgovoru na pitanje obrazložio da se pojam radnika u smislu članka 48. treba široko tumačiti kao osoba koja obavlja usluge pod vodstvom drugog uz naknadu, a to uključuje i učitelja pripravnika. Članak 48. stavak 4. treba tumačiti usko i samo radi zaštite interesa države. U tom predmetu treba naglasiti da je razvidno potrebno ispunjavanje triju kriterija za postojanje radnog odnosa: da se radi prema uputama, da je riječ o poslu koji predstavlja ekonomsku aktivnost te da se za obavljeni posao dobiva naknada, odnosno plaća.²⁴

U predmetu *Levin*²⁵ riječ je o britanskoj državljanki koja je živjela u Nizozemskoj, bila je udana za južnoafričkog državljanina. Nizozemske vlasti odbile su joj izdati boravišnu dozvolu jer nije bila zaposlena jednu godinu prije samog podnošenja zahtjeva za boravak člana. Gospođa Levin povremeno je radila kao kućna pomoćnica, imala je određenu imovinu te je tvrdila da se nju može smatrati radnikom u smislu odredbi UEZ-a. U tom predmetu postavilo se pitanje može li se osoba koja zarađuje ispod određene razine koja je određena domaćim zakonodavstvom, ipak smatrati radnikom. Sud je odlučio da pojam „radnik“ u pravu Zajednice obuhvaća i osobu koja radi puno radno vrijeme i osobu koja radi pola radnog vremena, odnosno nepuno radno vrijeme, bez obzira na razinu prihoda određenu nacionalnim propisima. Važno je reći kako Sud u ovom predmetu nije pravio razliku između radnika koji rade puno radno vrijeme ili nepuno radno vrijeme: radnici zaposleni na nepuno radno vrijeme ulaze u pojam radnika i uživaju po-

²¹ *Op. cit.* (bilj. 8.).

²² Bačić, Petar; Sarić, Ivan, Aktivizam Europskog suda kroz presude o slobodi kretanja radnika, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 51, br. 1, 2014., str. 33.

²³ Presuda Suda EU od 3. srpnja 1986., Deborah Lawrie-Blum protiv pokrajine Baden-Württemberg. C-66/85.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Presuda Suda od 23. ožujka 1982., D. M. Levin protiv Staatssecretaris van Justitie C-53/81.

godnosti kao i osobe koje rade puno radno vrijeme koje sa sobom nose jamstvo slobode kretanja radnika.

Ono što proizlazi iz sudske prakse jest da Sud široko tumači pojam radnika, ali dakako u praksi se pojavljuju i prepreke pri definiranju pojma radnika.

Primjerice u predmetu *Dita Danosa* protiv *LKB Lizings*.²⁶ U ovom predmetu riječ je otkazu trudnici koja je bila članica uprave društva s ograničenom odgovornošću. Ona je tvrdila da ju se treba smatrati radnicom prema Direktivi Vijeća 91/85/EEZ od 19. listopada 1992. godine o uvođenju mjera za unaprijeđenije zaštite na radu trudnih radnica i radnica koje se nedavno rodile ili doje.²⁷ U tom predmetu od Suda EU-a zatraženo je da se utvrdi treba li se člana uprave društva smatrati radnikom prema europskom pravu, kao i to je li odredba latvijskog Trgovačkog zakonika prema kojoj član uprave može biti opozvan bez ikakvih ograničenja u skladu s europskim pravom. U odgovoru na to pitanje Sud je prihvatio mišljenje nezavisnog odvjetnika te je 11. studenoga 2010. godine donio presudu prema kojoj bi trudnu članicu uprave društva trebalo smatrati radnicom u kontekstu Direktive 92/85/EEZ, prema kojoj se zabranjuje otkaz trudnoj radnici.

3.2. BORAVAK RADNIKA

Direktiva 2004/38/EZ²⁸ Europskog parlamenta i vijeća od 29. travnja 2004. godine o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice propisuje tri vrste boravka: boravak od tri mjeseca, boravak od tri mjeseca do pet godina i trajan boravak. Potrebno je definirati člana obitelji pa tako prema članku 2. Direktive „član obitelji“ znači bračni drug, partner s kojim je građanin Unije sklopio registrirano partnerstvo na temelju zakonodavstava države članice, ako je zakonodavstvom članice primateljice dopušteno registrirano partnerstvo izjednačeno s brakom, izravni potomci koji nisu navršili 21. godinu ili su uzdržavanici, kao i oni bračnog druga ili partnera te izravni srodnici u uzlaznoj liniji koji su uzdržavanici, kao i bračnoga druga ili partnera.²⁹ Nadalje, Direktiva u članku 3. proširuje taj krug osoba i na partnere koji žive u trajnoj vezi te ostale članove obitelji ako ih je radnik migrant dužan uzdržavati ili žive u zajedničkom kućanstvu. Članovi obitelji radnika uživaju prava

²⁶ Presuda Suda od 11. studenoga 2010. *Dita Danos* protiv *LKB Lizings* SIA, C-232/09.

²⁷ Gregurev, Ivana; Ceronja, Petar, *Opoziv imenovanja trudne članice uprave društava kapitala – spolna diskriminacija*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, *Vol.* 61, *No.* 6., 2011., str. 1883.

²⁸ Direktiva 2004/38/EZ Europskog parlamenta i vijeća od 29. travnja 2004. godine o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice kojom se izmjenjuje Uredba (EEZ) br. 1612/68 i stavljaju izvan snage direktive 64/221/EEZ, 68/360/EEZ, 72/194/EEZ, 73/148/EEZ, 75/34/EEZ, 75/35/EEZ, 90/364/EEZ, 90/365/EEZ i 93/96/EEZ, SL L 158, 30. 4. 2004., str. 77. – 123., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 5, svezak 2, str. 42. – 55.

²⁹ *Ibid.*

poput prava na ulazak i boravak, rad ili samozapošljavanje, a djeca pravo na školovanje ili stipendiranje.³⁰

3.2.1. Boravak do tri mjeseca

Boravak do tri mjeseca definiran je člankom 6. Direktive³¹ prema kojem građani Unije imaju pravo na boravak na državnom području u razdoblju do tri mjeseca bez ikakvih uvjeta, osim uvjeta da imaju važeću osobnu iskaznicu ili važeću putovnicu. Isto to će se primjenjivati i na članove obitelji koji imaju važeću osobnu putovnicu, a nisu državljani države članice te su u pratnji građanina Unije ili mu se pridružuju.

3.2.2. Boravak od tri mjeseca pa do pet godina

Pravo na boravak dulji od tri mjeseca definiran je člankom 7. Direktive³² prema kojem svi građani Unije na državnom području druge države članice imaju pravo boravka duljeg od tri mjeseca ako su: radnici ili samozaposlene osobe u državi članici domaćinu ili imaju dovoljno financijskih sredstava za sebe i članove obitelji kako ne bi postali teret za sustav socijalne pomoći države članice domaćina tijekom razdoblja boravka te da su zdravstveno osigurani u državi članici domaćinu ili su upisani u javnu ili privatnu ustanovu, ovlaštenu ili financiranu od države članice domaćina s glavnom svrhom školovanja, uključujući strukovno osposobljavanje te da su sveobuhvatno zdravstveno osigurani u državi članici domaćinu te da zajamče da imaju dovoljno financijskih sredstava kako tijekom boravka ne bi postali teret za sustav socijalne pomoći države domaćina ili su članovi obitelji u pratnji građanina Unije ili mu se pridružuju.

Ako građanin Unije prestane biti radnik ili samozaposlena osoba, on će zadržati status zaposlene osobe ili samozaposlene osobe ako je privremeno nesposoban za rad (zbog bolesti ili nesreće), ako je evidentiran kao nesvojevoljno nezaposlen nakon što je dulje od godinu dana bio zaposlen te se prijavio kao tražitelj zaposlenja te ako je evidentiran kao nezaposlena osoba nakon isteka ugovora o radu na koji je bio na određeno vrijeme u trajanju koje je kraće od godinu dana ili je postao nesvojevoljno nezaposlen tijekom prvih dvanaest mjeseci te je prijavljen kao tražitelj zaposlenja – u tom slučaju zadržava status radnika najmanje šest mjeseci. Osim toga, zadržat će status radnika ako je započeo strukovno obrazovanje, ali pritom mora postojati veza prethodnog zaposlenja s osposobljavanjem.

³⁰ *Op. cit.* (bilj. 16.).

³¹ *Op. cit.* (bilj. 28.).

³² *Ibid.*

3.2.3. Pravo stalnog boravka

Pravo stalnog boravka definirano je u članku 16. Direktive³³ koja kaže da građanin Unije ima pravo na stalan boravak ako u neprekidnom razdoblju od pet godina zakonito boravi u državi članici domaćinu, isto to će se primjenjivati i na članove obitelji koji nisu državljani države članice i koji su zakonito boravili s građaninom Unije u državi članici domaćinu u neprekidnom razdoblju od pet godina. Važno je reći da na neprekidnost boravka neće utjecati privremena odsutnost koja ne prelazi ukupno šest mjeseci tijekom jedne godine ili dulja odsutnost zbog obveze vojne službe ili jedna duža odsutnost od najviše dvanaest uzastopnih mjeseci zbog važnih razloga poput trudnoće, rođenja djeteta, ozbiljne bolesti, školovanja, strukovnog osposobljavanja ili premještaja u drugu državu članicu ili treću zemlju. Kada je stečeno pravo stalnog boravka, ono se može izgubiti samo ako odsutnost traje dulje od dvije uzastopne godine u državi članici domaćinu.

Kako bi se sačuvalo jedinstvo obitelji, ova Direktiva uvelike doprinosi položaju osoba radnika i njihovih obitelji, a pritom se uzimaju u obzir veze građanina Europske unije i sve druge okolnosti, kao što su njihova financijska ili fizička ovisnost o građaninu. Nadalje, Direktiva pruža zaštitu članovima obitelji u slučaju smrti ili odlaska građanina Unije.

3.3. NAČELO JEDNAKOG POSTUPANJA

Sloboda kretanja podrazumijeva „ukidanje svakog oblika diskriminacije na temelju državljanstva među radnicima iz država članica u vezi sa zapošljavanjem, primicima od rada i ostalim uvjetima rada i zapošljavanja.“³⁴ Radnik migrant treba imati jednaka prava kao i domaći radnik s kojim se može usporediti. Diskriminacija se najčešće javlja kao izravna ili neizravna diskriminacija. Izravna ili otvorena diskriminacija postoji kada se prema građanima Unije (stranim radnicima) nejednako postupa jer se na iste ili slične situacije primjenjuju različite mjere koje su manje pogodne od onih koje se primjenjuju na domaće državljane.³⁵ Neizravna diskriminacija postoji u slučajevima „gdje naizgled neutralna odredba, mjerilo ili postupanje dovodi u određeni neravnopravni položaj osobe određene vjere ili uvjerenja, određenog invaliditeta, određene starosne dobi ili određenog seksualnog usmjerenja u usporedbi s ostalim osobama.“³⁶

Načelo jednakog postupanja dolazi najviše do izražaja kod zapošljavanja. Prema Uredbi (EU) 492/2011 Europskog parlamenta i Vijeća od 5. travnja 2011. o slobodi kretanja rad-

³³ *Ibid.*

³⁴ *Op. cit.* (bilj. 8.).

³⁵ *Op. cit.* (bilj. 23.).

³⁶ Bilić, Andrijana, Diskriminacija u Europskom radnom pravu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 44, br. 3–4, 2007., str. 563.

nika u Uniji u članku 1. svaki građanin Unije, bez obzira na svoje mjesto boravišta, ima pravo prihvatiti zaposlenje i obavljati posao kao zaposlena osoba na državnom području druge države članice, ujedno ima pravo prihvatiti zaposlenje na državnom području druge države članice s jednakom prednošću kao i državljanin te države članice, to znači da državljanin Unije ima pravo kretati se i raditi u drugoj državi članici pod jednakim okolnostima kao i državljanin te države članice. Prema radniku državljaninu druge države članice u članku 7. iste Uredbe propisano je da se ne smije zbog njegova državljanstva ili etičke pripadnosti postupati drugačije nego kao što se i postupa prema domaćem radniku kad je riječ o uvjetima zapošljavanja i rada, primicima od rada, otpuštanju. Takav radnik ima pravo uživati jednake socijalne i porezne povlastice kao i domaći radnici.

U sudskoj praksi možemo vidjeti kako je dolazilo do nejednakih postupanja, pa je tako u predmetu *Schumacker*³⁷ došlo do nejednakog postupanja glede poreznih olakšica. Gospodin Schumacker je belgijski državljanin koji radi u Njemačkoj. Njegova plaća jedini je izvor prihoda za njegovu obitelj. Sukladno njemačkom Zakonu o porezu na dohodak, prihodi stečeni od rada podliježu oporezivanju u Njemačkoj. Na taj način g. Schumackeru iz njegova rada u državi različitoj od njegova državljanstva nastaju znatni porezni i gospodarski gubitci. Sud rješavajući predmet zauzeo je stav da radnik ima pravo na jednake socijalne i porezne povlastice kao i nacionalni, odnosno domaći radnici.

Ovaj predmet vrlo je specifičan jer je g. Schumacker čitav svoj prihod ostvarivao izvan države svojeg državljanstva (Belgija), to jest u državi svojeg zaposlenja (Njemačka). Ako mu Njemačka odbije dati povlastice u vezi s porezom, on je u neravnopravnom položaju. Sud je zauzeo stav da je različito shvaćanje i tretman državljanina druge države (nerezidenta) i domaćeg radnika (rezidenta) neopravdano ako g. Schumacker ostvari najveći dio svojeg prihoda izvan države svojeg državljanstva (Njemačka). Nakon ove odluke suda, Njemačka je izmijenila svoj porezni sustav.³⁸

U predmetu *Bosman*³⁹ riječ je o transferu nacionalnog i internacionalnog nogometnog saveza koji je kršio članak 45. Ugovora o funkcioniranju Europske unije. Gospodin Bosman profesionalni je nogometaš s belgijskim državljanstvom te je zaposlen u belgijskom prvoligaškom klubu na temelju ugovora. Nakon isteka ugovora odbio je novi ugovor belgijskog prvoligaškog kluba i odlučuje je prijeći u francuski nogometni klub.⁴⁰ No, to mu je bilo zabranjeno s obzirom na to da prema pravilima transfera belgijski klub traži plaćanje transfera od strane francuskog kluba. Takvo pravilo prema kojem se g. Bo-

³⁷ Presuda Suda od 14. veljače 1995., Finanzamt Köln-Altstadt protiv Roland Schumacker C-279/93.

³⁸ Arbutina, Hrvoje, Porezni izdaci u kontekstu presuda Europskog suda: aspekti oporezivanja dohotka i dobiti, Zbornik radova s konferencije „Skrivena javna potrošnja“, Institut za javne financije, Zagreb, 2012.

³⁹ Presuda Suda od 15. prosinca 1995., Union royale belge des sociétés de football association ASBL i dr. protiv Jean – Marca Bosmana i dr. C-415/93.

⁴⁰ Binder, John J., The effects of the Bosman Ruling on National and Club Teams in Europe, Journal of Sports Economics. Vol. 13., No. 2, 2012., str. 107.

smanu, profesionalnom nogometašu, državljaninu jedne države postavlja uvjet plaćanja transfera od strane francuskoga kluba protivno je članku 45. UFEU-a.⁴¹ Sud je utvrdio da takva pravila izravno utječu na nogometašev pristup tržištu rada te da to ujedno predstavlja neopravdanu prepreku za slobodu kretanja radnika. Nadalje, u tom predmetu Sud Europske unije utvrdio je kako se u radnike ubrajaju i sportaši koji za svoju sportsku djelatnost dobivaju naknadu.⁴²

U predmetu *Groener*⁴³ Visoki sud u Dublinu uputio je Sudu Europske unije na prethodnu odluku prema članku 177. Ugovora o EEZ-u tri pitanja o tumačenju članka 48. stavka 3. Ugovora i članka 3. Uredbe 1612/68 Vijeća od 15. listopada 1968. o slobodi kretanja radnika unutar Zajednice s ciljem procjene usklađenosti odredaba s nacionalnim pravilima prema kojima imenovanje na stalno radno mjesto s punim radnim vremenom kao predavača u javnim ustanovama za strukovno obrazovanje uvjetuje dokaz o adekvatnom poznavanju irskog jezika. Anita Groener je nizozemska državljanica koja je protiv irskog ministra obrazovanja i Odbora za strukovno obrazovanje grada Dublina pokrenula postupak, a izvor spora bilo je ministrov odbijanje da gđu Groener imenuje na stalno radno mjesto nakon što je pala ispit iz provjere poznavanja irskog jezika. Nadalje, gđa Groener prema Zakonu o strukovnom obrazovanju iz 1930. godine, ne može biti izabrana na stalno radno mjesto s punim radnim vremenom, osim ako ta osoba ima svjedodžbu o poznavanju irskog jezika ili ima drugu jednakovrijednu kvalifikaciju koju priznaje ministar. Nadalje, treba reći kako ministar zadržava pravo da izuzme obvezu poznavanja jezika, pod uvjetom da nema drugih potpuno kvalificiranih kandidata za to radno mjesto. Potom je gđa Groener pokrenula postupak za sudsku reviziju protiv ministra i Odbora za obrazovanje, tvrdeći da je takvo pravilo suprotno članku 48. Ugovora o EEZ-u i Uredbi br. 1612/68. Sud EU-a zauzeo je stajalište da se takav uvjet mora primjenjivati na razmjeran i nediskriminirajući način. U ovom predmetu došlo je do diskriminacije na temelju jezika.

U predmetu *Kobler*⁴⁴ riječ je o slučaju gdje se prema gospodinu Kobleru postupalo na nejednak način glede propisa i uvjeta zapošljavanja. Njemački državljanin g. Kobler radio je kao redoviti sveučilišni profesor u Innsbrucku (Austrija) od ožujka 1986. godine. Prije toga, g. Kobler je bio zaposlen na nekoliko sveučilišta u Njemačkoj. Tijekom svog imenovanja na Sveučilištu u Innsbrucku, g. Kobler zahtijevao je posebno povećanje rad-

⁴¹ Članak 45. Ugovora o funkcioniranju Europske unije: stavak 1. Sloboda kretanja radnika osigurava se unutar Unije. Stavak 2. Ta sloboda kretanja podrazumijeva ukidanje svake diskriminacije na temelju državljanstva među radnicima iz država članica u vezi sa zapošljavanjem, primicima od rada i ostalim uvjetima rada i zapošljavanja.

⁴² Peročević, Katarina, Pojam „radnika“ u pravu Europske unije, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 67, No. 2., 2017., str. 332.

⁴³ Presuda Suda od 28. studenoga 1989., Anita Groener protiv Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee. C-379/87.

⁴⁴ Presuda Suda od 30. rujna 2003., Gerhard Köbler protiv Republike Austrije, C-224/01.

nog staža u obračunu njegove mirovine na temelju austrijskog zakona o plaćama. U vrijeme podnošenja zahtjeva za posebno povećanje radnog staža u veljači 1996. godine g. Kobler je navršio deset godina kao običan sveučilišni profesor u Austriji te je tvrdio da se u njegov radni staž treba uključiti i radni staž koji je stekao na sveučilištima drugih država članica Europske zajednice. U odredbama austrijskog zakona određeno je da mora biti 15 godina rada na austrijskim sveučilištima da bi se moglo zahtijevati posebno povećanje. Njegov zahtjev je odbijen uz obrazloženje da nisu ispunjeni uvjeti prema Zakonu o plaćama. G. Kobler je tvrdio da takva odredba austrijskog zakona o plaćama predstavlja neizravnu diskriminaciju i da krši opće načelo o slobodi kretanja radnika. Nakon profesorove žalbe, upućen je zahtjev za prethodnu odluku Sudu EU-a. Sud je utvrdio da takav propis austrijskog prava ometa i sprječava slobodu kretanja radnika zbog dva razloga: djeluje na štetu radnika migranta koji su državljani drugih država članica te obeshrabruje austrijske radnike u napuštanju svoje države kako bi radili u drugoj državi članici ako im se to razdoblje rada neće uzeti u obzir kada se vrate u državu svojeg državljanstva (Austriju).⁴⁵

4. NOVA SUDSKA PRAKSA

U predmetu *M. G. protiv Dublin City Council*⁴⁶ Sud EU-a pojašnjava pojam „radno vrijeme“ u odnosu na dežurstvo u stanju pripravnosti. Gospodin M. G. je vatrogasac koji je u nepunom radnom vremenu zaposlen pri gradskom vijeću Dublina. Gospodin M. G. je u stanju pripravnosti stavljen na raspolaganje postrojbi vatrogasne postaje u kojoj je i prošao obuku te je dužan sudjelovati u 75% intervencije iste postrojbe. Tijekom dežurstva M. G. nije obvezan nalaziti se u postaji, ali kada zaprimi hitan poziv za sudjelovanje u intervenciji, mora u roku od deset minuta doći u vatrogasnu postaju. Dežurstvo u stanju pripravnosti traje sedam dana u tjednu i 24 sata na dan te se ono prekida samo u razdobljima godišnjeg odmora i razdobljima kada gospodin M. G. obavijesti postaju o svojoj nedostupnosti. Gospodin M. G. smatra da sate u kojima dežura treba smatrati kao „radno vrijeme“, u smislu irskog zakona o organizaciji radnog vremena i Direktive 2003/88/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 4. studenoga 2003. o određenim vidovima organizacije radnog vremena. Gospodin M. G. podnosi prigovor Komisiji za radne odnose koji je odbijen. Zatim podnosi tužbu Radnom sudu. Važno je reći kako je g. M. G. bio ovlašten obavljati drugu djelatnost za vlastiti račun ili za drugog poslodavca, pod određenim uvjetima te je g. M. G. za to vrijeme pripravnosti obavljao profesionalnu djelatnost vozača taksija. Gospodin M. G. pred sudom navodi da uvijek mora biti u

⁴⁵ Scherr, Kathrin Maria, *The Principle of State Liability for Judicial Breaches, The case Gerhard Kobler v. Austria under European Community law and from a comparative national law perspective*, doktorska disertacija, European University Institute – Department of Law, Florence, 2008. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/13165/2008_Scherr_AuthorVersion.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

⁴⁶ Presuda Suda od 11. studenoga 2021. *M. G. protiv Dublin City Council*, C-214/20.

mogućnosti brzo odgovoriti na hitan poziv, što ga ograničuje da se posveti svojoj obitelji kao i svojoj profesionalnoj djelatnosti vozača taksija. U tim okolnostima Radni sud je odlučio prekinuti postupak te podnosi zahtjev za prethodnu odluku o tumačenju radnog vremena u stanju pripravnosti.

Sud EU-a zaključuje da se dežurstvo u stanju pripravnosti tijekom kojeg g. M. G. uz odobrenje obavlja drugu djelatnost za vlastiti račun ne predstavlja radno vrijeme, ako iz svih okolnosti u tom predmetu proizlazi da ograničenja nametnuta radniku ne mogu utjecati na mogućnost da u razdoblju pripravnosti slobodno upravlja vremenom tijekom kojeg njegove profesionalne usluge kao vatrogasca nisu tražene.⁴⁷

5. MOBILNOST RADNIKA U EUROPI

Europska komisija je 8. siječnja 2021. objavila godišnje izvješće o mobilnosti radne snage unutar Europske unije za 2020. godinu.⁴⁸ Izvješće daje informacije o mobilnosti radne snage u zemljama Europske unije, ono analizira aktivno stanovništvo (zaposleni i nezaposleni) u dobnoj skupini od 20 do 64 godine. Mobilnost unutar EU-a nastavlja rasti, ali nešto sporijim tempom nego prethodne godine. U 2019. godini bilo je 17,9 milijuna selidbi u druge države članice u odnosu na matične države, od kojih je 13 milijuna radno sposobnih osoba od dobi od 20 do 64 godine. Udio radno sposobnih osoba iz EU-a porastao je za 1,2 % u 2019. godini, što je znatno manji postotak u odnosu na prethodnu 2018. godinu. 3,4 %. U 2019. godini bilo je 1,5 milijuna prekograničnih radnika unutar EU-a te je to predstavljalo smanjenje od 0,6 % u odnosu na 2018. godinu. Što se tiče osoba koje su visokoobrazovane, bilježi ih se u 2019. godini 34 %, a najčešće zemlje primateljice jesu: Njemačka, Španjolska, Francuska, Belgija i Austrija.

6. UTJECAJ EPIDEMIJE BOLESTI COVID-19 NA SLOBODNO KRETANJE RADNIKA

Trenutak širenje epidemije bolesti COVID-19 ujedno je bio i trenutak kada je došlo do poremećaja na unutrašnjem tržištu pri čemu su mjerama koje su se provodile kako bi se suzbila pandemija radnici bili prilično pogođeni. Naime, svaka autonomna država može donijeti odluku i mjere za koje smatra da su primjerene radi suzbijanja širenja

⁴⁷ Sud EU-a, Priopćenje za medije br. 201/21 u Luxembourg 11. studenoga 2021. Presuda suda u predmetu C-214/20, Sud pojašnjava doseg pojma „radno vrijeme” u odnosu na dežurstvo u stanju pripravnosti, <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2021-11/cp210201hr.pdf>, pristupljeno 9. siječnja 2022.

⁴⁸ Godišnje izvješće o radu unutar EU-a, Mobilnost 2020. Luksemburg: Ured za publikacije Europske unije, 2021. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=9877>, pristupljeno 6. siječnja 2022.

koronavirusa, što znači da se režim pravila koja vrijede za radnike mogu razlikovati od države do države. Velik broj radnika sezonski su radnici ili žive u jednoj, a rade u drugoj državi članici te je od velike važnosti bilo radnike pravodobno informirati prije samog donošenja odluka o prekograničnoj mobilnosti.⁴⁹ U radu su već spomenuta ograničenja kada se pravo na slobodno kretanje radnika može ograničiti, pri čemu pandemija COVID-19 predstavlja opasnost za javno zdravlje, no ograničenja za slobodno kretanje radnika koja proizlaze iz pandemija moraju biti nužna, proporcionalna, nediskriminatorska i objektivna.

Kako bi jedinstveno tržište i dalje moglo fluidno funkcionirati te kako bi se ograničila autonomija država članica, a samim time i zaštitila prava radnika Komisija je 2020. godine donijela dokument pod nazivom: *COVID-19 Smjernice o ostvarivanju slobodnog kretanja radnika*.

Smjernice kao takve nisu obvezujuće, ali daju naputak državama članicama kako urediti režim prekograničnog kretanja radnika u doba pandemije, pri čemu se naglašava da bi se trebalo dopustiti slobodno kretanje onih radnika koji rade u zdravstvu i prehrambenom sektoru jer su te usluge osnovne za društvo. Dokument sadrži i popis zanimanja za koja se smatra da su nužna za društvo i za koja bi se radi njihova obavljanja trebalo omogućiti prekogranično kretanje.

Pravo na slobodno kretanje radnika trebali bi moći ostvariti i oni radnici koji rade u sektorima čiji je rad i dalje dopušten. Kako bi se izbjeglo daljnje širenje bolesti COVID-19, a ujedno i omogućila sloboda kretanja radnika, preporuka je da radnici obavljaju zdravstvene preglede, testiranja na virus, ako je moguće pri ulasku u državu članicu zaposlenja i pri povratku u državu članicu rezidencije.⁵⁰

7. ZAKLJUČAK

Ostvarenje punog potencijala ideje unutarnjeg tržišta Europske unije nije moguće bez ostvarenja slobode kretanja radnika. Građani Europske unije uživaju pravo slobode kretanja te imaju pravo raditi u drugoj državi članici pod jednakim uvjetima, odnosno uz poštovanje načela jednakog postupanja prema svima bez obzira na državljanstvo. Migracije radno sposobnih građana najčešće se odvijaju bez prevelikih problema, no postojanje široke sudske prakse ukazuje nam na to da i dalje postoje problemi pri tumačenju pravnih izvora, a zatim i pri primjeni istih, primjerice nerijetki su slučajevi izravne ili neizravne diskriminacije u kojima radnik bude prevaren za svoju pravednu plaću ili

⁴⁹ HZZ EURES, Informacije o mobilnosti u kontekstu pandemije COVID-19, <https://www.hzz.hr/content/vazne-info/HZZ-EURES-MOBILNOST-COVID-19.pdf>, pristupljeno 8. siječnja 2022.

⁵⁰ Komunikacija Komisije, COVID-19 Smjernice o ostvarivanju slobodnog kretanja radnika (2020/C 102 I/03), SL C 102I, 30. ožujka 2020., str. 12. – 14.

uvjete rada i slično. Postojanje problema pri tumačenju odredbi i pojmova nastoji se riješiti donošenjem obvezujućih presuda Suda, pri čemu takve presude sadrže detaljnija tumačenja, a sve kako bi se državama članicama predočilo što je obuhvaćeno nekom odredbom ili pojmom. Također, takve i druge probleme koji se mogu javiti pri ostvarenju navedene tržišne slobode Europska unija rješava donošenjem direktiva, komunikacija te drugih pravnih akata.

Može se postaviti pitanje hoće li ikada u potpunosti takvi problemi biti riješeni, ono što možemo zaključiti jest da takvi problemi neće biti u potpunosti riješeni, ali se oni mogu smanjiti na minimalan broj, raznim sustavima kontrole i zaštite. Funkcionalno tržište rada od velike je važnosti što nam dokazuje i utjecaj pandemije bolesti COVID-19 koji je neupitan, a reflektirao se i na tržište rada, pri čemu nam je pandemija pokazala kako je funkcionalno tržište od velike važnosti, posebice kada se sloboda kretanja radnika, ali i ostale tri tržišne slobode (roba, kapital, usluga) naruši.

POPIS LITERATURE

Knjige i članci:

1. Arbutina, Hrvoje, Porezni izdaci u kontekstu presuda Europskog suda: aspekti oporezivanja dohotka i dobiti, Zbornik radova s konferencije „Skrivena javna potrošnja“, Institut za javne financije, Zagreb, 2012., str. 197. – 206.
2. Bačić, Petar; Sarić, Ivan, Aktivizam Europskog suda kroz presude o slobodi kretanja radnika, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 51, br. 1, 2014., str. 27. – 44.
3. Bilić, Andrijana, Diskriminacija u Europskom radnom pravu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 44, br. 3–4, 2007., str. 557. – 572.
4. Binder, John J., The effects of the Bosman Ruling on National and Club Teams in Europe, *Journal of Sports Economics*. Vol. 13, no. 2, 2012., str. 107. – 129.
5. Gregurev, Ivana; Ceronja, Petar, Opoziv imenovanja trudne članice uprave društava kapitala – spolna diskriminacija, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, *Vol. 61, No. 6*, 2011., str. 1881. – 1919.
6. Kandžija, Vinko; Cvečić, Igor, *Ekonomika i politika Europske unije*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2011.
7. Novak, Stjepan, Dopustiva ograničenja slobode kretanja radnika u interpretaciji Suda Europske unije, *Zagrebačka pravna revija*, *Vol. 2, No. 2*, 2013., str. 213. – 236.
8. Peročević, Katarina, Pojam „radnika“ u pravu Europske unije, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu, *Vol. 67, No. 2*, 2017., str. 319. – 343.
9. Scherr, Kathrin Maria, The Principle of State Liability for Judicial Breaches , The case Gerhard Kobler v. Austria under European Community law and from a comparative nati-

onal law perspective, doktorska disertacija, European University Institute – Department of Law, Florence, 2008. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/13165/2008_Scherr_AuthorVersion.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

Propisi i ostali akti EU-a:

1. Direktiva 2004/38/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 29. travnja 2004. godine o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice kojom se izmjenjuje Uredba (EEZ) br. 1612/68 i stavlja ju izvan snage direktive 64/221/EEZ, 68/360/EEZ, 72/194/EEZ, 73/148/EEZ, 75/34/EEZ, 75/35/EEZ, 90/364/EEZ, 90/365/EEZ i 93/96/EEZ, SL L 158, 30. travnja 2004., str. 77. – 123., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 5, svezak 2, str. 42. – 55.
2. Pročišćene verzije Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije Ugovor o Europskoj uniji (pročišćena verzija), SL C 202, 7. lipnja 2016., str. 1. – 388.
3. Uredba (EU) br. 492/2011 Europskog Parlamenta i Vijeća od 5. travnja 2011. o slobodi kretanja radnika u Uniji, SL L 141, 27. svibnja 2011., str. 1. – 12., posebno izdanje na hrvatskom: poglavlje 5, svezak 2, str. 264. – 275.
4. Komunikacija Komisije, COVID-19 Smjernice o ostvarivanju slobodnog kretanja radnika (2020/C 102 I/03), SL C 102I, 30. ožujka 2020., str. 12. – 14.

Praksa suda EU-a:

1. Presuda Suda od 4. prosinca 1974., Yvonne van Duyn v Home Office, C-41/74.
2. Presuda Suda od 27. listopada 1977., Regina protiv Pierre Bouchereau, C-30/77.
3. Presuda Suda od 23. ožujka 1982., D. M. Levin protiv Staatssecretaris van Justitie C-53/81.
4. Presuda Suda EU-a od 3. srpnja 1986., Deborah Lawrie-Blum protiv pokrajine Baden-Württemberg. C-66/85.
5. Presuda Suda od 28. studenoga 1989., Anita Groener protiv Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee. C-379/87.
6. Presuda Suda od 26. veljače 1991., The Queen v Immigration Appeal Tribunal, C-292/89.
7. Presuda Suda od 14. veljače 1995., Finanzamt Köln-Altstadt protiv Roland Schumacker C-279/93.
8. Presuda Suda od 15. prosinca 1995., Union royale belge des sociétés de football association ASBL i dr. protiv Jean-Marc Bosmana i dr. C-415/93.
9. Presuda Suda od 9. ožujka 2000., Commission of the European Communities v Kingdom of Belgium, C-355/98.
10. Presuda Suda od 30. rujna 2003., Gerhard Köbler protiv Republike Austrije, C-224/01.

11. Presuda Suda od 11. studenoga 2010. Dita Danos protiv LKB Lizings SIA, C-232/09.
12. Presuda Suda od 11. studenoga 2021. M. G. protiv Dublin City Council, C-214/20.

Mrežni izvori:

1. EURES-ove usluge, https://ec.europa.eu/eures/public/eures-services_hr, pristupljeno 16. prosinca 2021.
2. Godišnje izvješće o radu unutar EU, Mobilnost 2020. Luksemburg: Ured za publikacije Europske unije, 2021. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=9877>, pristupljeno 6. siječnja 2022.
3. HZZ EURES, Informacije o mobilnosti u kontekstu pandemije COVID-19, <https://www.hzz.hr/content/vazne-info/HZZ-EURES-MOBILNOST-COVID-19.pdf>, pristupljeno 8. siječnja 2022.
4. Europski parlament, Informativni članci o europskoj uniji, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/1/prvi-ugovori>, pristupljeno 6. travnja 2022.
5. Informativni članci o Europskoj Uniji, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/79/povijest-ekonomske-i-monetarne-unije>, pristupljeno 6. travnja 2022.
6. Sud EU-a, Priopćenje za medije br. 201/21 u Luxembourg u 11. studenoga 2021. Presuda suda u predmetu C-214/20, Sud pojašnjava doseg pojma „radno vrijeme” u odnosu na dežurstvo u stanju pripravnosti, <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2021-11/cp210201hr.pdf>, pristupljeno 9. siječnja 2022.

FREEDOM OF MOVEMENT OF WORKERS

Abstract

Freedom of movement for workers is one of the four freedoms that are guaranteed by primary and secondary legislation of the European Union. The main purpose of establishing the common market is economical development through improving living standards in EU territory. To ensure the freedom of movement for workers, it is essential that member states are guided by the principle of equal treatment, the supply-demand balance mechanism and the approach to employment, with the application of legislation and case law. Extensive case law indicates that there are problems in interpreting provisions and terms, but they are sought to be resolved through binding judgments of the Court. That is how the Court has gradually defined who comes under the term of a worker for the purpose of extended and better protection. Freedom of movement for workers is not absolute, it is relative, meaning that it can be subject to restrictions that need to be justified by reasons of public order, public security, or public health. Member states have been differently interpreting when something presented a threat, and through its different case-law the Court has gradually expanded the reach of freedom of movement and defined its limitation more precisely, in order to prevent the abuse of restriction by the Member States. Besides that, the Directive 2004/38/EC grants workers and members of their families a residence and prescribes three types of residence: residence for up to three months, the residence of three months to five years, and permanent residence. In order to save the unity of a family, the Directive greatly contributes to the position of a worker and their family, taking into account the circumstances of dependence, such as financial or physical dependence. It can be concluded that the movement of workers has its legal, financial, and sociological aspects and that their combination justifies the establishment of a single market.

Keywords: *freedom of movement of workers, common market, restriction of the freedom of movement, residence*

UPUTE AUTORIMA

Časopis Paragraf, godišnjak je najboljih studentskih radova koji se bave pravnim i društvenim pitanjima. Obuhvaća radove studentica i studenata Pravnog fakulteta u Osijeku kao i ostalih fakulteta u Republici Hrvatskoj. Uredništvo može odobriti i objavljivanje rada s inozemnog fakulteta. Rad može biti napisan i u suautorstvu s nastavnikom. Časopis izdaje Pravni fakultet Osijek. Prijavljeni radovi moraju biti pravne, ekonomske, sociološke ili neke druge društvene tematike.

Rad ne smije biti objavljen u nekoj drugoj stručnoj ili znanstvenoj publikaciji. Svaki autor/autorica potpisuje Izjavu o autorstvu (obrazac je dostupan na mrežnim stranicama časopisa). Time autor/autorica jamči da poslani rad predstavlja njegov/njezin originalni rukopis, da ne krši etička i autorska prava te da strogo poštuje pravila metodologije znanstvenog rada kad je riječ o navođenju tuđih rezultata rada. Uz pomoć dostupnih i odobrenih programa za otkrivanje plagijata radovi se obvezno podvrgavaju takvoj provjeri.

Uredništvu je uz rad potrebno dostaviti preporuku sveučilišnog nastavnika za objavljivanje. Obrazac za preporuku dostupan je na mrežnim stranicama časopisa.

Radovi se dostavljaju Uredništvu u elektronskom obliku (format.doc) na adresu e-pošte: paragraf@pravos.hr. Preporuka i jedan otisnuti primjerka rada dostavljaju se na adresu:

Uredništvo Paragrafa,
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek
Stjepana Radića 13, 31 000 Osijek
Republika Hrvatska

Autor/autorica zadržava autorska prava na objavljenom članku, ali daju časopisu pravo prvog objavljivanja. Radovi prihvaćeni za objavljivanje ili već objavljene u časopisu Paragraf autor/autorica smije objaviti u drugim publikacijama, uz napomenu da je rad već objavljen u časopisu Paragraf. Prijavom rada za objavljivanje autori/autorice daju dopuštenje za objavljivanje elektroničke inačice rada.

Svi radovi (osim prikaza, osvrta, izvješća sa skupova i sl.) moraju proći recenzentski postupak, a objavljuju se pozitivno ocijenjeni radovi. Kategorizacija radova provodi se kako slijedi: izvorni znanstveni rad, prethodno znanstveno priopćenje, pregledni znanstveni rad, stručni rad. Konačnu odluku o kategorizaciji rada donosi Uredništvo, vodeći se ponajprije ocjenom recenzenata. Uredništvo pridržava pravo prilagodbe rada općim pravilima uređivanja časopisa i jezičnim zakonitostima hrvatskog standardnog jezika.

Radovi koji se prijavljuju za objavu u časopisu moraju udovoljavati sljedećim tehničkim karakteristikama:

1. Prihvaćaju se radovi na hrvatskom ili na engleskom jeziku.
2. Najviše tri osobe mogu biti autori jednog rada.
3. Uz naslov rada navodi se ime i prezime autora, naziv fakulteta, upisana godina studija, adresa elektroničke pošte.
4. Rad mora sadržavati sažetak koji ne smije biti duži od 250 riječi. Nakon sažetka navode se ključne riječi (do pet ključnih riječi).
5. Naslov rada i sažetak s ključnim riječima dostavljaju se i na engleskom jeziku.
6. Glavni tekst rada ne smije biti veći od 32 kartice (57.600 znakova, uključujući bje-line i podrubne bilješke (fusnote)).
7. Stil slova, veličina slova, prored, poravnanje kako slijedi:
 Naslov rada – Times New Roman, velika tiskana slova, veličina slova 14, prored 1,5, centrirano
 Podnaslovi rada – Times New Roman, veličina slova 12, prored 1,0, lijevo poravnanje
 Podaci o autorima – Times New Roman, veličina slova 12, prored 1,0, lijevo poravnanje
 Sažetak, ključne riječi, glavni tekst i popis literature – Times New Roman, veličina slova 12, prored 1,0, obostrano poravnanje
 Podrubne bilješke – Times New Roman, veličina slova 10, prored 1,0, obostrano poravnanje
8. Naslov i svi podnaslovi trebaju biti podebljani (**bold**).
9. Latinski izrazi i kratice (*ibid.*, *op. cit.*) kao i riječi na drugim stranim jezicima uvijek se pišu kosim slovima (*italic*, *kurziv*).
10. Na kraju rada navodi se popis korištene literature i to razvrstan u sljedeće grupe: knjige, članci, izvori prava, mrežni izvori, ostali izvori, a unutar grupe bibliografske jedinice potrebno je navesti abecednim redom. Reference u popisu literature moraju biti u skladu s pravilima citiranja.
11. Autori/autorice dužni su poštovati pravila citiranja u cijelom radu; pri prvom navođenju daje se puni opis bibliografske jedinice.
 Knjige – prezime autora, ime autora, naslov, izdavač, mjesto izdanja, godina izdanja, broj stranice na koju se upućuje
 - Andrassy, Juraj; Bakotić, Božidar; Seršić, Maja; Vukas, Budislav, Međunarodno pravo 1, Školska knjiga, Zagreb, 2010., str. 78.
 Članci – prezime autora, ime autora, naslov članka, naziv časopisa, godište, broj i godina izdanja, broj stranice na koju se upućuje (u popisu literature str. od – do)
 - Tucak, Ivana, Pravni odnosi *in rem* i pravni odnosi *in personam*, Pravni vjesnik, god. 27, br. 2, 2011., str. 9.

U popisu literature: Tucak, Ivana, Pravni odnosi *in rem* i pravni odnosi *in personam*, Pravni vjesnik, god. 27, br. 2, 2011., str. 7.–23.

Izvori prava – naziv, službeno glasilo, broj u kojem je objavljeno

- Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 30/2009
- Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora i Završni akt Treće konferencije Ujedinjenih naroda o pravu mora s Prilozima I-VII. i Dodatkom i Sporazum o primjeni XI. dijela Konvencije Ujedinjenih naroda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 9/2000
- Uredba (EU) br. 1177/2010 Europskog parlamenta i Vijeća od 24. studenoga 2010. o pravima putnika kada putuju morem ili unutarnjim plovnim putovima i o izmjeni Uredbe (EZ) br. 2006/2004, SL L 334, 17. prosinca 2010. Posebno izdanje na hrvatskom, poglavlje 15, svezak 13, str. 142.–157.

Mrežni izvori – naslov, adresa stranica, datum posljednjeg pristupa

- Prava putnika u autobusnom prijevozu, <http://europa.eu/youreurope/citizens/travel/passenger-rights/bus-and-coach/index-hr.htm>, pristupljeno 5. listopada 2015.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

“Paragraf” is an annual journal containing the best student papers dealing with legal and social issues. It contains papers of the students of both the Faculty of Law Osijek and other faculties in the Republic of Croatia. The Editorial Board may also approve of the publication of a paper from a foreign faculty. The paper can be written in co-authorship with a professor. The periodical is published by the Faculty of Law Osijek. Papers submitted for publication must deal with legal, economic, sociological or other social topics.

Papers submitted for publication must not have been published in any other professional or scientific publication. Every author signs the Authorship Statement (the form may be downloaded from the journal website). Having signed the Statement, the author/ authoress guarantees that the submitted paper is his/her original manuscript, that it does not violate any ethical rules or copyrights, and that it strictly follows the rules and methodology of scientific work regarding the citation of other researcher work results. All submitted papers undergo authentication and anti-plagiarism tests based on available and verified software.

When sending their papers to the Editorial Board, authors should also attach a recommendation letter from a university professor for the publication of the paper. The recommendation form can be downloaded from the journal website.

Papers are sent to the Editorial Board in electronic form (format.doc) using the following E-mail address: paragraf@pravos.hr. The recommendation letter and one printed copy of the paper are sent to the following address:

“Paragraf”

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Law Osijek
Stjepana Radića 13
31 000 Osijek
Republic of Croatia

The author/ authoress retains copyrights for the published paper, but gives the journal the right of first publication. The author/authoress has the permission to publish papers accepted for publication or already published in “Paragraf” in other publications but with the remark that the paper was already published in the “Paragraf” journal. By submitting the paper for publication, authors/authoresses agree to the publication of an electronic version of the paper.

All papers (with the exception of reviews, critical overviews, conference reports etc.) must undergo a review procedure, and only positively reviewed papers are published.

The papers are categorised as follows: original scientific paper, preliminary communication, review article, and professional paper. A final decision about paper categorisation is made by the Editorial Board primarily on the basis of the reviewers' opinion. The Editorial Board reserves the right to adjust the paper to general editing rules for journals and the rules of the standard Croatian language.

Papers submitted for publication must meet the following technical requirements?

1. Papers submitted for publication may be written in Croatian or in English.
2. A maximum of three persons may be accepted as authors of one paper.
3. The title of the paper must be followed by the name and family name of the author/ authors, name of the faculty, current year of study, and E-mail address.
4. The paper must contain an abstract which must not exceed 250 words. The abstract must be followed by (up to five) key words.
5. The title of the paper and the abstract with the key words must also be submitted in English.
6. The main part of the paper must not exceed 32 pages (57,600 characters, including blank spaces and footnotes).
7. Character style, character size, spacing, and alignment must be set as follows:
Paper title – Times New Roman, uppercase letters, character size 14, spacing 1.5, centred;
Subtitles of the paper – Times New Roman, character size 12, spacing 1.0, left alignment;
Information on authors – Times New Roman, character size 12, spacing 1.0, left alignment;
Abstract, key words, body text and the list of references – Times New Roman, character size 12, spacing 1.0, justified alignment;
Footnotes – Times New Roman, character size 10, spacing 1.0, justified alignment.
8. The title and all subtitles should be **bolded**.
9. Latin expressions and abbreviations (*ibid.*, *op. cit.*) as well as the words from other foreign languages are always *italicised*.
10. At the end of the paper, the authors must provide a list of references that have been consulted which should be classified into the following groups: books, articles, sources of law, Internet sources, and other sources; within each group bibliographical notes are listed alphabetically. References on the list must be written according to citation rules.
11. The authors/authoresses are obliged to observe the citation rules throughout their paper; the first citation contains a full description of the bibliographic unit.
Books – Last name of the author, first name of the author, title, publisher, publishing place, year of publication, number of the page referred to, e.g.

- Andrassy, Juraj; Bakotić, Božidar; Seršić, Maja; Vukas, Budislav, *Međunarodno pravo 1*, Školska knjiga, Zagreb, 2010, p. 78.

Articles – Last name of the author, first name of the author, title of the article, name of the periodical, volume, number and year of publication, number of the page referred to, (in the list of references pages must be specified from – to), e.g.

- Tucak, Ivana, *Pravni odnosi in rem* i *pravni odnosi in personam*, *Pravni vjesnik*, Vol. 27, No. 2, 2011, p. 9.

In the list of references:

- Tucak, Ivana, *Pravni odnosi in rem* i *pravni odnosi in personam*, *Pravni vjesnik*, Vol. 27, No. 2, 2011, pp. 7–23.

Sources of law – name of the source, official gazette, number of the gazette in which the source of law was published, e.g.:

- Strategy for Sustainable Development of the Republic of Croatia (Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske), Official Gazette, No. 30/2009
- United Nations Convention on the Law of the Sea, Official Gazette, International Agreements, No. 9/2000
- Regulation (EU) No 1177/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 concerning the rights of passengers when travelling by sea and inland waterway and amending Regulation (EC) No 2006/2004, OJ L 334, 17. 12. 2010, pp. 1–16.

Internet sources – title, website title, the last access date

- Prava putnika u autobusnom prijevozu, <http://europa.eu/youreurope/citizens/travel/passenger-rights/bus-and-coach/index-hr.htm>, accessed 5 October, 2015.